

Tomus VII./2000
ISSN 1418-7191

Cathedra Scientiarum Socialium

Acta
Scientiarum
Socialium
(Historia, Philosophia, Sociologia)

2000

Universitas Kaposvárensis

Tomus VII./2000
ISSN:1418-7191

CATHEDRA SCIENTIARUM SOCIALIUM

Acta
Scientiarum Socialium
/HISTORIA, PHILOSOPHIA, SOCIOLOGIA/

UNIVERSITAS KAPOSVÁRIENSIS

STUDIA SCIENTIARUM SOCIALIUM
VII.

Redegit
Gyula Horváth

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK
VII.

Szerkesztette
Horváth Gyula

Az Acta Scientiarum Socialium (Historia, Philosophia, Sociologia) évente általában két alkalommal -egy magyar, egy spanyol nyelven - megjelenő tudományos folyóirat, amely eredeti tudományos közleményeket, kutatási eredményeket, konferencia előadásokat, recenziókat közöl a társadalomtudományok területéről. A szerkesztőségbe küldött cikkeket lektoráltatjuk. Terjedelmi korlátok miatt kérjük, hogy a cikkek lehetőleg ne legyenek hosszabbak, mint 20 oldal. A cikkeket kérjük floppy lemezen is beküldeni. (A cikkek tartalmáért a szerzők felelősek, azokért a szerkesztőség felelőséget nem vállal)

A szerkesztőség címe

Kaposvári Egyetem, Társadalomtudományi Tanszék
H - 7400. Kaposvár Guba S. u. 40.

Főszerkesztő

Horváth Gyula

Szerkesztő Bizottság

Anderle Ádám, Antonio Domingo Lilon, Fischer Ferenc,
Kollár Zoltán, H. Szabó Sára, Szilágyi István

Szerkesztő asszisztens

Barna Róbert

Kiadja és terjeszti
a Társadalomtudományi Tanszék

Felelős kiadó

Horváth Gyula
Tanszékvezető

Kaposvár
2000

Az **Acta Scientiarum Socialium (Historia Philosophia, Sociologia)** e számában –„hagyományos” témáink mellett– **gazdasági témájú** cikkeket is közlünk. Ezzel publikációs lehetőséget kívánunk nyújtani a társadalomtudományok e fontos területét kutató –főleg fiatal– oktatók számára.

Tartalom

Tartalom.....	1
<i>Bertalan Péter:</i> Harcok a református egyházban.....	3
<i>Horváth Gyula:</i> A brazil belpolitika és a magyar levéltári források(1930-1938).....	13
<i>Molnár Gábor:</i> A bölcelet eredete.....	27
<i>Juhász, G., Dózsa, Zs., Csordás, Á:</i> Piacorientált emberi erőforrás fejlesztés a Dél-Dunántúli Régióban	37
<i>Borbély Csaba – Keszi Andrea – Kovács Bernadett – Geszti Szilárd:</i> A magyar tejtermelés nemzetközi versenyképessége különös tekintettel a munkatermelékenységre.....	43
<i>Barna Róbert:</i> Magyar trófeák a világranglistán	51
<i>H. Szabó Sára:</i> Milyen készségekkel rendelkezzenek a végzős francia műveltségterületi képzésű tanítók?	55
<i>Horváth József:</i> 25 éve alakult meg a hallgatói TIT csoport.....	61
Könyvismertetés	67

Bertalan Péter
Kaposvári Egyetem

Harcok a református egyházban

Nach der Meinung von Prof. Jenő Gergely: „Die Kirchengeschichte ist keine theologische Disziplin, sondern ein spezifisches Gebiet der Geschichtswissenschaft, wo das transzendente Wesen, die evangelisierende Sendung der Kirche weitgehend zu berücksichtigen ist, wo jedoch die Kirche, als eine in der realen Sphäre der Gesellschaft waltende Institution, sogar System von Institutionen, zugleich mit den Methoden der Geschichtswissenschaft begriffen und untersucht werden kann.“ Mit meinem Aufsatz wollte ich zur Beseitigung des in den letzten fünfzig Jahren entstandenen Mangels beitragen.

A református és az evangélikus egyházat az 1948-ban megkötött egyezmények következtében többségében a rendszert teljesen kiszolgáló vezetés irányította. Az 1956-ban bekövetkező gyors változások viharoként söpörték ki pozícióikból a régi vezetés képviselőit. A vezetésben történt átalakulások végiggyűrűztek az egész egyházszerkezeten, a legkisebb plébániáig. Ennek következményei Somogyban is érezhetőek voltak.

A megyei sajtó nagy terjedelemben foglalkozik a Somogyi Református Egyházmegye lelkésztestületének 1957. május 21-i tanácskozásával, az ott hozott határozattal. A lelkésztestület állásfoglalása szerint „a református egyház népe az október-november havi események próbái idején az Isten ígéjére való figyelés tekintetében, tehát hitében és szeretetében megméretett és egy része híjával találtatott. Az Istentől az egyház számára elrendelt hitben felismert és közösen egyre inkább jártani tanult úton meginogva az egyház népének számottevő része engedetlen útkereséssel próbálta az elmúlt esztendő hibáit orvosolni, és egyben a maga gondolatait és indulatait érvényre juttatni. Ezzel Jézus Krisztus dicsőségét nemcsak nem növelte, hanem botránkozásokat okozott az egyházban élők és az egyházon kívüli élők előtt egyaránt. Örömmel állapítja meg az értekezlet, hogy - bár a Magyarországi Református Egyházban kisebb-nagyobb csoportokkal jelentős számban kerültek olyanok is a népi demokratikus rendszert alapjában megsemmisíteni akaró ellenforradalmi események sodrába, akiket az egyházi közvélemény kimondott szavaik és tetteik tekintetében irányt keresően figyelemmel kísért - ténykedésük nem okozott az egyház testén gyógyíthatatlan sebeket.”¹

A lelkészértekezlet az állammal kötött egyezményt egyedüli járható útnak tekinti, és támogatja a kormányt. A törvénnyel ellenkezőnek nyilvánítja az 1956 elején megalakult, ún. országos intéző bizottságot, az általa elindított Megújulási Mozgalmat. Elítéli mindazon kezdeményezéseket és vállalkozásokat, amelyek az egyház 1956. október-november előtti vezetőinek félreállításáért folytak. Ezek közé sorolja a tisztújítások kierőszakolására irányuló törekvéseket is. Bereczky Albert püspök urat, aki a forradalom előtt az Egyetemes Zsinat és Egyetemes Konvent elnöke volt, továbbra is tisztében levőnek tekinti. Ugyancsak ragaszkodását fejezi ki az értekezlet a megújuló egyházmegyét vezető Nyáry Pál esperes iránt. A határozatot a rendszer iránti hűségnyilatkozat zárja.

Az Egyházügyi Hivatal az 1958-as helyzetfelmérő jelentésében megállapítja, hogy a forradalmat megelőző időben a református egyházon belül fokozatosan kezdett megélni, aktivizálódni a változást és változtatást akaró erők tábora.

Mozgalomszerűen kezdték követelni és szervezni az egyházon belüli megújulást, amely kezdetben bizonyos hibák kijavítására, később a forradalom támogatására irányult. Egyre többen olyan „kéréssel” és követeléssel léptek fel, amely részben a korábban elmozdított vezetők visszahelyezését, valamint a fokozottabb hitéleti tevékenységet kívánták.²

A forradalmat megelőző enyhülés tette lehetővé, hogy az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága, a protestáns egyházak nemzetközi szervezete (1956. július 28. - augusztus 4.) Galyatetőn tartsa négyévenkénti ülését. A nemzetközi szervezet igen intenzíven támogatta - az egyházpolitikai jelentés szerint - a megújulási törekvéseket, amelyeknek élén Pap László, a Budapesti Református Teológiai Akadémia volt dékánja és Ravasz László, nyugalmazott püspök állt.

A református egyházban megindult reformfolyamat, a múlttal való őszinte szembenézés szelleme hatotta át az 1956. augusztus 23-án, Balatonfüreden tartott lelkészi konferenciát. Itt hangzott el Szij Rezső beszéde. A felszólalás a református egyház bajainak gyökerét tárja fel: *„A magyar alsópapság - a reformátusokról beszélek most - történelmünk folyamán mindig hú a néphez, áldozatok, üldöztetések árán is. Nincs még egy rétege a népnek, amelynek tagjai közül oly kevéssel lett volna baja a kormánynak, mint éppen a református magyar papság. Az állam tehát nem volt bizalmatlanabb irányunkban, mint általában más rétegekhez, az egyházi felsőbbtség azonban még úgy sem bízott bennünk. ... A mai egyházi kormányzat mindent megtett, hogy az alsópapságot szellemi sötétségben, tudatlanságban tartsa, a dászkálók színvonalára nyomorítsa, hogy minél engedelmesebb tömeget nyerjen benne, szolgálatkész réteget. ... A főpapi, püspöki vezetés ne mitőlünk féltse a magyarságot és a népet, hiszen nekünk a világi fórumokkal sokkal kevesebb bajunk volt, mint saját egyházi vezetőségeinkkel, akik mindent igyekeztek túllícitálni, ha volt rá ok, ha nem, s hogy miért, ezt is tudjuk, ha itt most nem mondhatjuk is el. De egyet ki kell mondanunk: nem bújhatnak ki a felelősségre vonás alól az állami szervekre vagy a kormányzatra való hivatkozással.”*³

A reformtörekvéseket össze kellett fogni. A Budapesti Református Akadémia épületében mintegy harminc egyházi személyiség 1956. november 1-jén megalakította a Magyar Református Egyház Országos Intézőbizottságát. Ez a bizottság felkérte Ravasz László nyugalmazott püspököt, hogy Kardos Jánossal - az 1948. szeptember 21-én lemondott főgondnokkal - vegye át a református egyház vezetését. Még ezen a napon Ravasz László rádiószózatában rendre, higgadságra, nyugalomra intette a lakosságot.⁴ Mindez a Megújulási Mozgalom legalizálódását jelentette.

A Megújulási Mozgalom a reformszándékok megvalósításának akadályát jelentő egyházi vezetőket felszólította a lemondásra. A mozgalom demokratikus jellegét igazolja, hogy az egyház presbitériumainak 90%-a szavazott a vezetés megújítása mellett. Az „újjászületést” segítette, hogy állami vonalon nem tudott a rendszer kellő erővel fellépni. Bereczky Albert súlyos betegsége, valamint a forradalom előtti helyzet és az utána visszatérő restaurációban aktív szerepet vállaló Péter János, a Tiszántúli Egyházkerület püspökének az egyházi vezetésből való kiválása a reformok képviselői számára szabadabbá tette az utat.⁵ A Megújulási Mozgalom a forradalom fegyveres leverése után még intenzívebben folytatta tevékenységét. A világszervezetek - különösen az Egyházak Világtanácsa és annak vezetői - a külföldi sajtóban és rádióban egyrészt védtek a mozgalom magyar irányítóit, másrészt a pártállammal lepaktáló régi egyházi vezetőket bírálták. Jelentős anyagi eszközökkel is segítették a református egyházat a forradalom után is.⁶

Az *ancien régime* egyházi vezetőinek magatartása sem egyértelmű. A református egyházban azért nehéz a „rendcsinálás” a politikai hatalom számára, mert Bereczky

Albert püspök személye - még a hivatalos megítélés szerint is - komolyan nehezíti a protestáns egyházakkal kapcsolatos rendeződést, derül ki a püspök egyházpolitikai tevékenységéről szóló jelentésből.⁷

Ha a közel azonos időben született forrásokat összehasonlítjuk és a tények kapcsolódási pontjait keressük, bonyolult összefüggések tárulnak fel előttünk. Az MM EH 1958. október 11-én kelt tájékoztatója Bereczky Albert püspök szerepével kapcsolatban így fogalmaz: *„Az elmúlt évek során a nyílt egyházi reakció elleni harc közben a református egyházban két politikailag progresszív, minőségileg egymástól lényegesen különböző vonalvezetés alakult ki. Az első élén, amely őszintén és következetesen támogatja a párt politikáját, Péter János állt. A másodikat, amely mindenkor az egyház és a nyugati világszervezetek érdekeinek megfelelően, számítóan, taktikázva működött együtt velünk, Bereczky Albert vezeti. Bereczky Albert és csoportja bizonyíthatóan a nyugati egyházi világszervezetek reakciós vezetőinek tanácsára mindenkor következetesen törekedett Péter János és közvetlen személyi munkatársainak először erkölcsi, majd egzisztenciális megsemmisítésére. A felszín alatti, többnyire burkolt harc ellenére az ellenforradalom mindkét politikai irányzat képviselőit kíméletlenül félreállította. Bereczky Albert és csoportja ... szívósan küzdenek azért, hogy korábbi célkitűzéseiknek megfelelően Péter János embereivel végleg leszámoljanak. Óvatosan, de következetesen védelmezik az ellenforradalomban aktívan részt vevő, sőt az egyházi ellenforradalmi megmozdulásokban vezető szerepet betöltő egyházi személyeket. Míg a politikailag szilárd embereket, bizonyos hibájukat felnagyítva üldözik, addig az ellenforradalomban kompromittált politikailag reakciós embereknél a megértés, megbocsátás szellemét gyakorolják. Az ellenforradalomban aktívan részt vett egyházi emberek közül egyet sem vontak felelősségre egyházi bíróság előtt, pedig az egyezmény (a református egyház és a magyar állam által 1948-ban kötött egyezményről van szó - B.P.) szerint ez kötelességük, de név szerint sem bélyegeztek meg senkit (Ravasz László, Pap László stb.) annak ellenére sem, hogy ezt többször kértük írásban is a megfelelő bizonyítékok átadásával egy időben.”*⁸ A református egyházon belül tehát komoly hatalmi harc indult meg, amelyet az EH figyelemmel kísér és kihasznál.

Karl Barth, a neves svájci teológus is követte a református egyház helyzetének alakulását az 50-es években. Ennek bizonyítéka az a terjedelmes nyílt levél, amelyet 1951. szeptember 16-án Bereczky Albertnek írt. Felhívja Bereczky figyelmét arra, hogy a református egyház vezetése megegyezett a magyar kormánnyal, a magyar sajtó azonban csak propagandisztikus információkat ad erről. Igyekszik jó megvilágításban feltüntetni az egyezmény református egyházra háruló következményeit. Kétkedő kérdéseket fogalmaz meg és álláspontját az alábbiakban fejt ki: *„Hogyan történhetett az, hogy Önök ezt a keleti propagandát vállalják, és keresztyéni és egyházi áldásuk alá helyezik azt a stockholmi békemozgalomnak nevezett vállalkozást a békegalommal, amelynek körmei vannak?! Megfelel Jézus Krisztus egyházának, ha mindenbe beleegyeznek, amit kormányuk akar és tesz? ... Mint keresztyén nem vállalhatom Önnel ezt a felelősséget. Nagyon kérem, figyeljen arra, hogy a magyar egyház és egyházközösségei olyan fordulóponthoz jutottak, amelyen előbb-utóbb szerencsétlenség következhet be.”*⁹

Szj Rezső beszéde is igazolja a Karl Barth-i jóslatot. A szerencsétlenség bekövetkezett. A református egyház vezetése elszakadt a hívektől, a papságtól.

A svájci teológus ezután öt évig hallgatott. A Magyarországról történekről azonban folyamatosan értesül. A különböző utakon, főleg lelkészek által küldött levelekből pontosan értesül a helyzet további romlásáról. 1956 májusában újabb levélben fordul Bereczkyhez: *„En itt (Svájcban) egészen kevés emberrel beszéltem - írja Barth -, de az*

általános kép, amellyel itt az emberek rendelkeznek a "vasfüggöny mögötti" állapotokról még sötétebb. Ha csak annyi az igazság, amennyit nekem megírtak, akkor is meg kell gondolni, hogy Magyarországon ezeket a nehézségeket nem szétverni, hanem megszüntetni kell. Az Önök egyházi szavahihetősége és azzal együtt a magyar református egyház ökumenikus szavahihetősége is kockára van téve."¹⁰ Karl Barth állásfoglalásai a protestáns egyházak számára a lelkiismeret szavát jelentették. Érthető, hogy Bereczky Albert fokozatos elbizonytalanodásához jelentősen hozzájárultak.

Bereczky Albert 1956. november 1-jei lemondását követően, - amelyet az adott körülmények között sem a református egyház vezető testületei, sem az állami vezetés elfogadni nem tudnak - interregnum keletkezett. A helyzetet csak Ravasz László menthette meg, aki 1956. november 1. - 1957. április 12. között ideiglenesen átvette a református egyház irányítását, de nem tekintette magát püspöknek.¹¹

Bereczky 1958. május 20-tól augusztus 8-ig betegségének kezelése miatt három hónapig pihent Svájcban. Itt találkozhatott Karl Barhtal. A vele folytatott beszélgetés tovább erősíthette óvatosságát, amellyel a rendszerrel szemben álló egyházi ellenzék elleni retorziókat késleltetni igyekezett. Ezt igazolja az EH tájékoztatója is, amely szerint a Bereczky Albertnek felrótt bűnök nem a Svájcból való hazaérkezés után kezdődtek, hanem akkor fejeződtek be.¹²

Karl Barth levelei és Szij Rezső kemény kritikája bizonyítja, hogy a református egyház vezetése már az 50-es évek elején kényszerhelyzetben volt. Az állami akaratnak való megfelelés, a nyugati protestáns egyházi világszervezetek, az alsópapság elégedetlensége azt a belső küzdelmet indította meg az egyházban, amely az 1956-os forradalom hatására nyílttá vált. A Bereczkyvel kapcsolatos pejoratív, több esetben durva, személyeskedő hangvételű minősítésben benne van a tájékoztatót aláíró Horváth Jánosnak, az EH elnökének és Miklós Imrének, az EH elnökhelyettesének személyes ellenszenve és az állami vezetés részéről megnyilvánuló neheztlés. Közvetve kifejeződik benne a jelentéshez adatokat szolgáltató, Bereczky lejárataiban személyesen érdekelt református egyházi vezetők véleménye is. A kormány 1958-ra már érzett magában annyi erőt, hogy Bereczkytől megváljon, aki sem egészségi, sem mentális szempontból nem felelt meg az új feladatoknak, az „engedetlen, lázadó” egyház megzabolázásának. Bereczkynél sokkal agilisabb, a kemény restaurációt következetesebben kiszolgálók álltak a rendelkezésre, akiket az ekkor már világi pályán magas pozícióba jutott Péter János (az Elnöki Tanács tagja, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke) „kívülről” támogatott. Nemcsak támogatott, hanem a restauráció gyakorlati programját is megfogalmazta: „Mit kell most tenni? ... Keresni kell a megbánás helyét. ... Aki a törődött szívet nem veti meg, annak az Úr irgalmában reménykedve kell keresni a megbánás helyét azért a lázadásért, amelyet elkövettünk, amit engedtünk elkövetni a számunkra meghirdetett evangélium ellen. Olyan embereket kell az élre állítani, akikben megvan a kormányzás ajándéka. Vagyis akik értik, hogy mi történik az egyház körül, akik tudják, hogy milyen terepviszonyokon kell az egyház útját előre vinni. A bosszúállás lendülete nélkül komolyan felelősségre kell vonni, aki a romlásért felelős. ... Az egyházért komolyan fel kell lépni a reakció minden maradványa, tünete, személyi képviselője, tanítása, megigéző viselkedése ellen.”¹³

Az Egyházügyi Hivatal a református egyházon belüli interregnumot a maga javára használta fel. Pontos felméri a terepet, erről tájékoztató jelentés készül. Ennek ismerete azért fontos, mert megrajzolja az állami beavatkozás koreográfiáját. Az egyház „belügyeibe” való beavatkozásra megvolt az indok, de a szemben álló erők küzdelme megkönnyítette a pártállam politikusainak dolgát. Bereczky Albert ellenfele Békefi

Benő, Péter János egyik legközvetlenebb munkatársa volt. A nyíregyházi esperest a debreceni teológiáról helyezték át a pesti teológiára. Hat évet dolgozott aktív teológia tanárként. Ellenfelei azzal vádolták, hogy szakmailag felkészületlen. Békefi Benőt az MSZMP Szabolcs Megyei Pártbizottsága támogatta, és szorgalmazta védencének rehabilitálását. A budapesti teológiára való áthelyezése a forradalom előtt azért történt, hogy felszámolják a reformokat, a változásokat követelő ellenállás szellemi gócait. Ez formailag megfelelt mind az egyházi, mind az állami törvényeknek. Bereczky Albert visszatérése után összehívta a konventi elnökséget, amelynek rajta kívül még három püspök és a főgondnok volt a tagja. Bereczky megkérdőjelezte az áthelyezés szabályosságát és lemondással fenyegetőzött. A konventi elnökség ezzel a zsarolással szemben egyhangúlag megvédte az eljárás „törvényességét”. Mindez azért Bereczky elutazása után vetődött fel, mert júniusban ért véget a teológiai év, és a tanári áthelyezések vagy elbocsátások is június, július hónapban történnek. Az Egyházügyi Hivatal minden érdekelten - Esze Tamás főgondnok, Bartha Tibor debreceni püspök, Czeglédi István a budapesti teológia dékánja - megbeszélte a kérdést, s az ügy ezután került az igazgatói tanácsülés elé.¹⁴

A bonyolult hatalmi küzdelem azt bizonyítja, hogy az állam mozgásteret 1958-ban is még aránylag szűk volt, a református egyház felső vezetésének ellentéteit óvatosan kellett még kezelni, hiszen a Ravasz László vezette Megújulási Mozgalom elfojtásában mindkettő érdekelve volt. A konvent állásfoglalása azt dokumentálja, hogy Péter János hívei megszilárdították helyzetüket az egyház vezetésében.

A jelentés nem hallgatja el azt sem, hogyan próbálja Bereczky egykori harcostársának, Péter Jánosnak a táborát gyengíteni. A püspök 1956 őszén Fekete Sándort Pécsre helyezte, amit nem fogad el. Ezután az Egyházügyi Hivatal tudtán kívül Bereczky egyházi bíróság elé állította a volt budapesti esperest, Péter János közvetlen munkatársát. (A forrás szerint - B.P.) Az ítélet értelmében a papi palást elvesztése példátlanul kemény büntetésnek számított. Politikai és erkölcsi rehabilitálását a hatóság szorgalmazta, mert véleménye szerint az már régóta indokolt. Ennek megtörténte után Fekete Sándor nem vállalt egyházi szolgálatot, csak elvileg kapta vissza a palástot. 1956 májusa óta a Magyar Rádió munkatársa volt.

Szó esik még dr. Kádár Imre volt konventi főtanácsosról, aki prominens tagja Péter János munkatársi körének. Ugyanakkor a *Theológiai Szemle* főszerkesztője és a Budapesti Református Teológia tanára. Lelkészképzése nincs, de Bereczky elismerően nyilatkozott róla.

A helyzetfelmérés bemutatja a református egyház vezetésének megosztottságát, amit azzal indokol, hogy a hatalomért küzdő két tábor egyaránt ellenséget látott a Megújulási Mozgalom vezetőiben. Ravasz László mellett dr. Pap László, a Budapesti Református Teológia volt dékánja, a református egyház közismert egyházi vezetője volt. Nemcsak itthon, Nyugaton is ismerték. Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának tagjaként képviselte a magyarországi református egyházat. A forradalom után a pártállam nem engedte vissza tanári és dékáni állásába. Bereczky Albertre való tekintettel „körültekintően”, viszonylag lassan számoltak le vele. A hatalom tartott tőle, mert kijelentette, ha egyházi bíróság elé állítják, igen sok adatot hoz nyilvánosságra. Ezekkel valóban rendelkezett, és kompromittálni tudta volna Bereczkyt és más hozzá közel álló személyeket. Mind az Egyházak Világtanácsának vezetői, mind Bereczky tudtak erről, és ezért „védték”.

Találkozunk még a dokumentációban a Megújulási Mozgalom egy kevésbé ismert, de fontos személyiségének, Nagy Barnának a nevével. Ő is a Református Teológia

tanára volt Budapesten. 1956. november végén levelet írt Török István debreceni teológia tanárnak, amelyben megkérdezte kollégájától, miért nem mondja el véleményét. Török István 1956. december 12-én egy papi gyűlésen élesen elítélte Bereczky és Péter János egyházpolitikáját. 1957 elején letartóztatták, de betegsége miatt később kiengedték. Nagy Barnát lemondatták teológiai tanári rangjáról, de ennek fejében teológiai munkáin dolgozhatott régi fizetése mellett. Ezt az ügyet így sikerült zavarmentesen rendezni.¹⁵

Bereczky püspök nem csak a vezető pozíció megtartásáért küzdött, és ellenfelei sem csupán pozícióharcot folytattak. Dr. Török István értékelése szerint „*Bereczky Albert egyike volt nálunk a nagyon gyér számú ellenállóknak. (Ez 1944-re vonatkozik - B.P.) Ő a „felszabadultam” szót még prófétai értelemben használta. Úgy fogadta el az utóbbi világháború kimenetelét, mint Isten irgalmas ítéletét. Isten kegyelmet gyakorolt rajtunk, könyörült a sorozatos embertelenségek hallgatóságos eltűrése, olykor pártolása miatt pusztulásra érett egyházon. Bereczky nagy bűnbánathirdetőink egyike, éppen olyan időkben, amikor mindenki a sorsforduló gondoljaival, sérelmeivel, örömeivel volt elfoglalva, és kevés készség maradt a bűnbánatra. Szóban-írásban hangot adott annak is: nem ért a fordulat óta sem mindennel egyet, ami körülötte történik, de tőle nem is kívánja senki, hogy mindent helyeseljen. Amikor a győzők egymással meghasonlottak, s a forró háborút folytató hidegháború eredményeként a vasfüggöny kettéválasztotta Európát, ki merete mondani, mi nem Kelet és Nyugat határán, hanem Keleten vagyunk. Ha ezt nyugati atyánkfiai szemére vetették, Jaltára hivatkozott, ahol a nyugatiak már 1945 februárjában, a mi megkérdezésünk nélkül, beleegyeztek országunknak a keleti érdekszférába való besorolásába, s mi Isten kezéből elfogadva ezt a döntést, megpróbáljuk itt az egyház keskeny, de ígéretes útját járni.*”¹⁶ Ez a keskeny út a szolgálat útja. Dr. Török István szerint az „*ecclesia servans és az ecclesia servilis*” fogalmai között vezető keskeny ösvény.¹⁷ A finom distinkciót a teológus professzor a Megújulási Mozgalomtól veszi át, amely keményen bírálta a református egyház vezetésének az állam előtti behódolását: „*Egyházunk noha szolgálat volt a jelszava, a valóságban a világi felsőbbbséget kiszolgáló, a világ módszereit átvevő, parancsoló, költséges, reprezentáló egyház típusa felé sodródott az elmúlt években.*”¹⁸

A „szolgálat teológiája” Karl Barth nevéhez fűződik. A neves svájci teológus a protestáns egyházak felelősségére hívta fel a figyelmet, hogy szálljanak szembe a fasiszmus keresztényellenes, antihumánus politikájával. Kétszer - 1936-ban és 1948-ban - is megfordult Magyarországon. Protestáns teológusaink jól ismerték. Bereczky Albert is átvette a Karl Barth-i teológia krisztusi alaptételét, amely szerint az egyháznak az emberiség érdekeit kell szolgálnia. A demokrácia álarcában jelentkező diktatúra is a fasiszusellenesség jelszavával akarta maga mellé állítani a tömegeket. A Bereczky-féle teológia így talált közös nevezőt a kezdetben emberarcúnak látszó diktatúrával.¹⁹

A diktatúrák a „lángyos” magatartást, politizálást is megtorolják, s „elkötelezett” állásfoglalásra kényszerítik ellenfeleiket és az együttműködésre hajlókat. Az 1956-os forradalmat követő megtorlás az egyházakat, így a reformátust is aránylag későn érte el. Az 1956 decemberében kezdődő első letartóztatási hullám még nem érintett senkit. Csak 1957 februárjától kezdődött meg a rendőri szervek érdeklődése a református lelkészek iránt. Barcza József kutatásainak eredménye szemléletesen igazolja, hogy a református felekezet is megszenvedte a kádári pártállam egyházpolitikáját. Nemcsak a lelkészek, hanem „civiliek” is váltak áldozataivá a meghurcoltatásoknak.²⁰ Ennek nagyon kézenfekvő okai vannak. A legújabb 1956-ról szóló munkák szerint a légüres térben mozgó FMPK, illetve Kádár János a legaktívabbakkal kezdte, többre nem futotta alig

meglévő erejéből, apparátusától. De közrejátszott ebben az ideológiai bizonytalanság is. Még nem vált egyértelműen uralkodóvá az „ellenforradalom” - tézis, nem tudták milyen körre kívánják azt kiterjeszteni.

Az Egyházügyi Hivatal már 1956. november 28-án hírt adott magáról a Népszabadságban. A közlemény szerint az állam és az egyházak között felmerülő kérdéseket a jövőben is a tárgyalások és megegyezések útján kell rendezni. A rendezést jelentő tárgyalások a református egyház vezetésének megtörését, a diktatúra elfogadását, a Megújulási Mozgalom felszámolását jelentették. Ebben Bereczky Albert és Péter János egyaránt szerepet vállalt.²¹

A megosztó politikának fő célja, hogy a maga oldalára állítsa az egyházi vezetőket, és szembeállítsa a különböző egyházakat. Az 1957. december 31-i állami kitüntetések, amelyeket a felekezetek vezetői kaptak, a közvéleményben nagy feltűnést keltettek. Barcza József a *Confessio* című egyházi folyóiratban közzétett tanulmányában értékeli a történeteket. A 23 kitüntetett közül hét volt református (Bereczky Albert püspök, Bartha Tibor, Pákozdy László professzorok, Hajdú Péter, Szamosközi István esperesek, Nyáry Pál püspökhelyettes, Huszár Kálmán konventi csoportvezető). Itt a nevek kiemelése azért fontos, mert közülük senki sem volt annak a vegyes bizottságnak a tagja, amely 1956 decemberében a református egyház képviselőjében folytatott tárgyalásokat az EH-val. E vegyes bizottság tagjai - Győry Elemér püspök, Buza László egyházkerületi főgondnok, Gaál István, Büki Zsigmond esperesek és Dienes István egyházmegyei gondnok - közül senki sem kapott állami elismerést. Ugyanúgy hiányoztak a névsorból azok is, akik a Rákosi-féle diktatórikus rendszer legismertebb kiszolgálói voltak, és ezért egyáltalán nem élveztek közbizalmat. (Kádár Imre, Finta István, Békefi Benő) Jól átgondolt protokoll-lista volt ez. Barcza véleménye szerint a kitüntetettek felekezeti arányainak elemzése fontos tanulsággal is jár. A 7 református mellett 11 római katolikus, 2 evangélikus, 1 görög katolikus, 1 baptista és 1 izraelita egyházi vezető kapott magas állami kitüntetést. Mondhatjuk, hogy összeállt egy belső ökomenikus kép. Szembeszökő az aránytalanság, ha figyelembe vesszük a legutolsó olyan népszámlálási adatokat, amelyek még feltüntetik a lakosság felekezeti hovatartozását. (Magyarország összlakosságából kerekén 70% volt római katolikus, 20% református. Itt viszont az arányszám 7:2 helyett 11:7 lett.) Az aránytalanságból Barcza József arra következtet, hogy az állam leginkább a református egyházat tüntette ki, részint korábbi „érdemeiért”, részint előlegezett bizalma miatt.²²

Barcza professzort a múlt kritikus feltárásának szándéka vezeti. Az az indulati többlet, amely a tanulmány soraiból érződik, a Kádár-rendszernek behódoló református egyházi vezetés és az állam között 1958 után kialakult „jó viszonynak” szól. Ezt Barcza József el- és megítéli. A többi egyházra való hivatkozást csupán az adott helyzet reális bemutatása miatt tartotta szükségesnek.

Bereczky Albert nem „hálálta” meg a kitüntetést, mert az állam és a református egyház közti párbeszédben a személyi kérdésekben középutas álláspontot foglalt el. 1958. október 7-én püspöki szolgálatának 10. évfordulója alkalmából tartott beszédében azt mondta, hogy „*sürgős rendeznivaló a személyi kérdések olyan becsületes elintézése, amely úgy az egyháznak, mint az államnak jogos igényét és egymással való békés viszonyát szolgálja. Mert a könnyebb ellenállás csábító kísértése mindig jelentkezik és lehet rövid lejáratra olyan alkalmasnak látszó embereket állítani vezető helyekre, akiknek hiányzik az egyházi hitele, s akiknél előbb-utóbb bebizonyosodik az a tétel, hogy nem mindig a kényelmesebb út a jó, és nem mindig a kényelmes egyházi emberek a hűséges és megbízható emberek. Talán szabad volt most nekem ezt a szempontot, mint kérdést a*

kormányzat felé is kifejezni.” A püspök minden befolyását latba vetette, hogy az őt „balról” előzni akarókat ne engedje a hatalom közelébe. Állásfoglalása a párt legfelső vezetése számára is kellemetlen volt, ezért Bereczkyvel személyesen akartak tárgyalni. Az EH vezetői - Horváth János és Miklós Imre - Péter Jánosban jobban bíztak, ezért kérték, hogy az ő véleményét is hallgassa meg Kádár János vagy Münnich Ferenc.²³

A politika kényszerpályán mozog. Ezt bizonyítja, hogy Bereczky, akit bár 1958-ban visszahelyeztek a püspöki székbe, a hivatalos egyházpolitika számára gondot jelent, ha a protestáns egyházakkal való viszony rendezését simábbá akarják tenni. Ennek oka az, hogy ő a legidősebb püspök, s a Zsinat és a Konvent lelkes elnökeként nemcsak a saját, hanem a többi protestáns felekezet helyzetét is befolyásolja az állammal való viszonya. A hatalom szorgalmazza nyugdíjazását, de csak az országgyűlési választások után tartja aktuálisnak. Az erőszakos lemondatás látszatát is el akarják kerülni, ezért betegségre való hivatkozással kéri nyugdíjazását. Külön ügyel a politikai vezetés arra, nyugdíjba vonulása ne politikai színezetű legyen.²⁴

Míg Bereczky az állami vezetés számára partnerből a helyzet szülte kényszer miatt provizórikusan megtűrt ember lett, addig a Megújulási Mozgalom vezetői ellenségnek számítottak. Ravasz Lászlót nem volt nehéz ismételtén félreállítani, hiszen a sok családi tragédiát megélt idős püspököt könnyű volt visszaparancsolni leányfalui magányába.²⁵

Ravasz László legbizalmasabb munkatársa, Pap László már több gondot okozott, hiszen fiatal kora ellenére nagy tekintélynek örvendett, s ezt a pártállam vezetői is akceptálták. Horváth János, az EH elnöke először megpróbált tőle nyilvános bűnbánatot és hűségnyilatkozatot kicsikarni. Ő azonban sem a fenyegetéseknek, sem az ígéretéseknek nem hajolt meg. Csupán annyiban engedett a külső nyomásnak, hogy 1957. január 31-i hatállyal lemondott - a tanári kar és az ifjúság tiltakozása ellenére - teológiai dékáni címéről. Az állam arra várt, hogy Pap László beadja a derekát, de mivel ez nem következett be, tanári működésétől a hozzájárulást megvonta. A Konvent Elnöksége 1958. július 1-jei hatállyal szüntette meg professzori állását. Ezután Zuglóba helyezték segédlelkésznek, de még a fővárosban való tartózkodását is veszélyesnek ítélve egy vasútállomás nélküli szóránygyülekezetbe, a somogyi református egyházmegyéhez, a közigazgatásilag Tolna megyéhez tartozó Murgára küldték. Hiába hívta az utrechti egyetem 1957. november 29-től kezdve többször is a katedrájára, kiutazási engedélyt nem kapott. A református egyház legfelső vezetésének később módja lett volna arra, hogy a lelkész sorsán változtasson, de haláláig (1983) teljes elszigetelésére törekedett.²⁶

Ravasz László így értékeli a restauráció folyamatát, benne Bereczky Albert sorsát: *„Az egyház és az állam viszonya korántsem volt idilli és harmonikus, amilyennek feltűntetik. Az állam és a legfőbb vezetés közt az volt, de ez keltette fel az általános bizalmatlanságot az egyházi vezetőség iránt, s mi tudjuk a legjobban, hogy ez a vezetőség - tisztelet a kivételnek - maga is bőven adott okot a bizalmatlanságra. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a küzdelem, amelyet Bereczky Albert néhány prominens (kiemelkedő) munkatársával vívott.”*²⁷ Ravasz László megítélése is azt bizonyítja, hogy Bereczky „középutassága” volt az az alapvető ok, amit az állami vezetés elfogadni nem akart.

A személyi feltételek megteremtése volt az állam számára a legfontosabb, hiszen az így kialakuló egyházi vezetés már készségesen együttműködött a végső cél elérésében, az egyház közigazgatásának centralizálásában. 1960. október 6-tól a Zsinat és a Konvent Elnöksége azonos. Ez megkönnyítette az államhatalom számára, hogy a református egyház belső életét a maga igényeinek megfelelően ellenőrizze, befolyásolja.²⁸

Jegyzetek

1. Somogyország, 1957. május 26. 7. o.
2. MOL, M-KS -288-22/1958./4. öe. Jelentés az egyházpolitikai helyzetről és javaslatok a helyzet javítására MM EH, Bp. 1958. május 5.
3. Szij Rezső: Az a hírhedt füredi beszéd Szenci Molnár Társaság, Bp. 1995. 10-11. o.
4. Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992, Kronológia, Bp. 1993. 314.o.
5. Péter János a külügyminiszter első helyettese 1958. 02. 19 - 1961. 09. 13., külügyminiszter 1961. 09. 13 - 1973. 12. 14. , országgyűlési alelnök 1973. 12. 19-től. Minisztersége idejétől párttag, később Lásd: Bölöny József: Magyarország kormányai 1848-1975. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. 271. o.
6. MOL, M-KS-288-22/1958./ 4. öe. Jelentés az egyházpolitikai helyzetről és javaslatok a helyzet javítására Bp. 1958. máj. 5. MM EH
7. MOL, M- KS-288-22/1958./ 4. öe. Jelentés a Politikai Bizottság 1958. jún. 10-i , az állam és az egyházak közötti viszonyra vonatkozó határozatának végrehajtásáról MM EH Bp. 1958. szept. 13.
8. MOL, M-KS-288-22/1958./ 4. öe. Tájékoztató a Bereczky Albert református püspökkel kapcsolatos egyházpolitikai és személyi kérdésekről MM EH Bp. 1958. 10.11.
9. Átvétel Dr. Tibori János A Tiszántúli Református Egyházkerület története 1957-65 című munkájából, Debrecen, 1996. 37-38. o.
10. Barth Károly levele Bereczky Alberthez. Kelt Basel, 1956. május 31. In: Pap László: Tíz év és ami utána következett 1945-63. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez, Európai Protestáns Szabadegyetem kiadása, Bp. 1992. 331. o.
11. Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Adattár. Bp. 1996. 127. o.
12. MOL, M-KS-288-22/1958./ 4. öe. Tájékoztató a Bereczky Albert református püspökkel kapcsolatos egyházpolitikai és személyi kérdésekről MM EH Bp. 1958. 10.11.
13. Péter János püspök válasza az egyházkerület visszahívó határozatára. Átvétel Tibori János A Tiszántúli Egyházkerület története 1944-1957 című tanulmányából. Debrecen, 1995. 408-409. o.
14. MOL, M-KS-288-22/1958./ 4. öe. Tájékoztató a Bereczky Albert református püspökkel kapcsolatos egyházpolitikai és személyi kérdésekről MM EH Bp. 1958. 10.11.
15. MOL, M-KS-288-22/1958./ 4. öe. Tájékoztató a Bereczky Albert református püspökkel kapcsolatos egyházpolitikai és személyi kérdésekről MM EH Bp. 1958. 10. 11.
16. dr. Török István: Határkérdések szolgálatunkban (1972-1989). Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp. 1990. 104.o.
17. Uo.
18. MOL, ÁEH Arch. XIX-A-21-C-310/32. (102. d.) A magyar református egyház útja (A Református Megújulási Mozgalom programja)
19. Lásd: Poór József: A protestáns teológia Magyarországon (1945-1985), Kossuth K. 1986.

20. Barcza József: Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyarországi Református Egyházban. - Megtorlások a gyakorlatban - Confessio, 1994./2. 66. o.
21. Barcza József: Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyarországi Református Egyházban. - A diktatórikus egyházpolitika - Confessio, 1994./1. 94. o.
22. Uo. 95. o.
23. MOL M-KS-288-22/1958/4. öe. Tájékoztató a Bereczky Albert református püspökkel kapcsolatos egyházpolitikai és személyi kérdésekről. MM EH Bp. 1958. okt. 11.
24. MOL, M-KS-288-22/1958./4. öe. Jelentés a Politikai Bizottság 06.10-i, az állam és az egyházak közötti viszonyra vonatkozó határozatának végrehajtásáról. MM EH Bp. 1958. szept. 13.
25. Ravasz László Emlékezéseim címmel (Kiadja a Református Egyház Zsinati Irodájának sajtóosztálya Bp. 1992.) történelmi és irodalmi szempontból egyaránt értékes memoárjában bemutatja a Megújulási Mozgalom célkitűzéseit, a református egyházban kibontakozó küzdelmeket 1956-57-ben, s a pártállam beavatkozásának következményeit.
26. Barcza József: Pap László (1908-1983) Confessio, 1990./1. 89. o.
27. Ravasz László: Emlékezéseim, Kiadja a Református Egyház Zsinati Osztályának Sajtóosztálya, Bp. 1992. 390. o.
28. Barcza József: Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyarországi Református Egyházban. - A diktatórikus egyházpolitika - Confessio, 1994/1. 103. o.

Horváth Gyula
Kaposvári Egyetem

**A brazil belpolitika és a magyar levéltári források*
(1930-1938)**

In the study the author presents some of the documents kept in the National Archives of Hungary. The great majority of the documents are reports and accounts of the Hungarian Embassy in Rio de Janeiro.

The documents reflect the political movements, the politics of the Brazilian government, the activities of the political parties between 1930 and 1938. It was a crucial period in the history of Brazil with changing of regime, strong fascist and communist movements and the appearance of the populist political system.

A brazil történelem egy fordulatokban („forradalomban”, felkelésben, államcsínyben) gazdag periódusa volt az 1930-1938-as időszak. Ez az időszak foglalja magában az 1930-as „forradalmat”, amelynek során hatalmi váltás történt a brazil politikai elitben. 1932-ben zajlott le a paulista „ellenforradalom”. 1934-ben megjelent az új alkotmány. Megélnéült az új politikai elit baloldali és jobboldali ellenzéke; létrejött a népfront (1935), illetve az integralista mozgalom. (Mindkettő megpróbálkozott a hatalom erőszakos megszerzésével 1935-ben, illetve 1938-ban). Az egész periódus úgy is felfogható, mint Getúlio Vargas elnök és az új politikai, gazdasági elit útja a stabil hatalomgyakorlás, az Estado Novo bevezetéséhez (1937).

A két világháború között Dél-Amerika viszonylatában Magyarország különösen két országgal tartotta fontosnak a diplomáciai kapcsolatok ápolását; Brazília és Argentína vonatkozásában. (Braziliában pl. néhány évig Magyarország kormányzójának [államfőjének] a fia képviselte Magyarországot). Rio de Janeiróban 1927-1942-ig működött a Magyar Királyság követsége (Egy kisebb időszakban, 1934-1936 között a buenos-airesi követ képviselte az országot). A magyar külpolitika érdeklődését Brazília és Argentína vonatkozásában általában azzal magyarázhatjuk, hogy e két országban látta a „vezető erőt”, amely meghatározó a dél-amerikai viszonylatban. Ugyanakkor, bár látta a két ország rivalizálását, nem tudhatta, ki fog győztesen kikerülni. Mivel Magyarország a tengelyhatalmak oldalán lépett be a II. világháborúba, 1942-ben Brazíliával megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. (Argentínával a háború alatt is fennmaradt a kapcsolat).

A magyar külpolitikát Brazília azért is érdekelhette, mert igen sok hasonlóság mutatható ki a két ország belpolitikai mozgásaiban. (Magyarországon a két világháború között volt egy 133 napos kommunista diktatúra, majd egy jobboldali autoritarius időszak, alkotmányrevízió. A magyar politikai elit – épp úgy, mint Braziliában – kihasználta a kommunista és fasiszta veszély kártyáját az elit megerősödése érdekében.) Talán a fentiek miatt is érthető, hogy a Brazíliába akreditált követtől főleg a hasonló eseményekre vonatkozóan kért a magyar minisztérium részletesebb jelentéseket.

A magyar követ (a tárgyalt időszakban Haydin Albert miniszteri rezidens, 1931-1938-ig rendkívüli követ) a fenti követelményeket szem előtt tartva, főként a Magyarországon is érdeklődésre számot tartó eseményekre koncentrált követi jelentéseiben. (Mivel nem a követ személye érdekes témánk szempontjából, ezért nem tüntetjük fel az idézeteknél a követ nevét.)

---

*E tanulmány az OTKA (T 029097) támogatásával készült.

Ismeretes, hogy a korszaknak széleskörű az irodalma, amely szép számban használ eredeti (brazil) levéltári forrásokat is. A levéltári forrásoknak azonban nem csak elsődleges forrás funkciói lehetnek. Kétségtelen, hogy az objektivitásra való törekvés nélkülözhetetlen elemei a levéltári elsődleges dokumentumoknak, de fontosak a másodlagos források is. Ez utóbbi közé sorolom a sok esetben forrásértékű követi jelentéseket is, hiszen a követek, akik viszonylag kiterjedt információs hálózattal rendelkeznek; értékes („háttér”) adatokkal járulhatnak hozzá a történész „rekonstrukciós” munkájához.

Különösen hasznos lehet egy távoli országnak a brazil belpolitikát viszonylag szemleges, tehát „objektívebb” szemmel néző követeknek értékelése az adott politikai mozgásokról. (Még akkor is, ha azok utólagosan néha helytelennek bizonyultak).

E cikkben a Magyar Országos Levéltárban (MOL), Budapest, őrzött jelentésekből tekintek át néhányat. Csupán a fontosabb jelentésekből idézek a helyszűke miatt döntően csak részleteket. Mégis úgy vélem, hogy ezek a részletek árnyaltabbá tehetik az eseményekről kialakult képünket és hasznos adalékokkal szolgálhatnak a brazil történelemmel foglalkozó nemzetközi szakirodalom számára is.

Követi jelentések (részletek) az 1930-1932-es évekről

Brazíliában 1930 előtt a gazdasági hatalom döntően az ültetvényesek (mindenekelőtt a kávétermelő nagybirtokosok, a fazendeirok) kezében volt. A gazdasági hatalom mellé megszerezték a politikai hatalmat is, amit több mint harminc éven át felváltva gyakoroltak a két legerősebb kávétermelő állam (São Paulo és Minas Gerais) ültetvényesei. A kávéprosperitás, a magas profit lehetősége (Vö: Taubatei egyezmény)¹ állandóan újratermelte a monokulturát. A kávévalorizáció ellenfelei (a nem kávétermelő birtokosok, az ipari és kereskedő vállalkozók egy része) 1927-ben kiváltak a Partido Republicano-ból és Partido Democratico néven új pártot alapítottak. Az új párt megalakulása azt jelentette, hogy a legerősebb „kávéállamban” São Paulóban az addig korlátlan hatalmat gyakorló Köztársasági Párt erős riválisra tett szert.

A Demokratikus Párt megalakulása egyúttal azt is jelentette, hogy törés állott be az uralkodó elit egységfrontján. A minasi Köztársasági Párt, a Demokratikus Párt és a Rio Grande do Sul állambeli Liberális Párt Aliança Liberal néven választási szövetséget kötött. Az Aliança Liberal a köztársasági elnöki posztra Getúlio Vargast, Rio Grande do Sul kormányzóját jelölte. A „hivatalos” jelölt Júlio Prestes nyert a választások eredménye szerint. Az ellenzék ebbe nem nyugodott bele és egy „forradalommal” – Skidmore² szerint az „elit forradalmával” – megszerezte a hatalmat. 1930-1932 között a Getúlio Vargas vezette govêrno provisório igen erőskezű, többek szerint diktatórikus kormányzást vezetett be. A politikai életben jelentős befolyásra tettek szert a tenenték, (a fiatal tisztek, akik a gazdasági és politikai élet területén jelentős változtatásokat, reformokat követeltek. A Vargas kormány ellen São Paulóban 1932-ben kirobbant felkelést, amely a kortársak szerint a visszarendeződést („ellenforradalom”) szolgálta, a központi csapatok leverték.

MOL. (Kül.) K 63,74.cs.9.t³/1929.június.I. Rio de Janeiro.

„Brazília külföldi relációban a legstabilabb dél-amerikai állam... Brazília mai külpolitikája röviden úgy jellemezhető, hogy annak irányításánál elsősorban gazdasági természetű megfontolások a mérvadók. Ennek természetes következménye, hogy a súlypont az Egyesült Államokkal való jóviszony ápolásán fekszik. Ezen az úton reméli

Brazília a gazdasági megerősödésének azt a fokát elérni, amely számára Dél-Amerikában a vezető nagyhatalmi állást (statust) biztosítani fogja....

A jelenlegi kormány minden téren a közélet tisztaságát és a nemzeti öntudatot fejlesztő intézkedéseket tesz, amely azonban főleg a fehér és a fekete fajoknak az erős vegyülése miatt csak mérsékelten talál termékeny talajra, de a múlttal szemben mégis nagy haladást jelentenek.”

MOL. K 63.74.cs.9.t./1522/1930.március 10.

„Braziliában a 2.8 millió főnyi szavazatból legutóbb 1.8 millióra becsülték az utolsó 4 éves ciklus alatt többségben és uralmon lévő „konzervatív párt” választóit, míg a másik párt, a „liberálisok” csupán 3 államra, nevezetesen a nagyterületű és így sok történyhozót kitevő Minas Gerais és Rio Grande do Sul-ra támaszkodtak,...úgy, hogy a liberálisok kb. 1 millió szavazattal rendelkeztek. Az új választásoknál, mivel a választók tartózkodása folytán csupán 2 millió szavazat adatott le, a liberálisok nagy reménységgel és erős kampánnyal indultak a választási harcba...

Habár a most lefolyt elnökválasztás hivatalos eredményei még nem tetettek közzé, kétségtelen – és a braziliai választási tradícióknak teljesen meg is felel, - hogy a kormányon lévő párt jelöltje ezuttal is győz az urnáknál...(a követ Júlio Prestes negyed milliós győzelmét jósolja)⁴... Ami egyébként az amerikai demokráciáknál általános, itt is a pártok nem annyira programbeli különbségeket, mint inkább nepotizmuson alapuló személyi, illetőleg klikkrendszerből fakadó eltéréseket mutatnak fel, amelyek idővel pártprogrammá váltak. A két szembenálló párt programja ily módon erősen fűdi egymást: gazdasági expanzió, kávétermelési és értékesítési program, kiegészítve a polycultura bevezetésével, bevándorlás előmozdítása és a kolonizálás, vasutak, utak, légi forgalom kiépítése és az iparnak rátelepítése a termelésre, a valuta stabilizáció után conversio stb.”

MOL. K 63, 74.cs.9.t./1930.október 6.

„Távirat.

Brazília két államában véres forradalom dühöng. Célja fegyveres erővel a konzervatív kormány hivatalba lépésének megakadályozása. Ostromállapot elrendelve. Szövetségi kormány bízik a haderő lojalitásában. Az amúgy is nyomott gazdasági élet pang. Valuta árfolyam nyilvános jegyzése megszüntetve.”

MOL. K 63, 74.cs.9.t./4210/

„Forradalom Braziliában.

A forradalom valódi gyújtópontja a déli Rio Grande do Sul államban van (körülbelül négy napi vonattávolság São Paulo várostól és öt nap Rio de Janeirótól). Ez az az állam, amely évtizedek óta a Braziliai Egyesült Államoktól kiválni törekszik. Állítólag már ki is kiállította függetlenségét...Rio Grande do Sul a legjobban szervezett, állítólag 50.000 jól felszerelt, lelkesedő felkelő csapat felett rendelkezik. Nagy előnye, hogy közvetlen élelmezését és egyéb utánpótlását is a közvetlen szomszéd Argentína és Uruguay államokból biztosíthatja, amelyeknél – mivel szecessios törekvésű államról van szó – feltétlenül legalábbis a legjobb akaratú semlegességre számíthat...

A szövetségi kormány részéről eddig folyamatosított intézkedések közül a legmarkánsabbak:

1. Ostromállapot az egész ország területén.
2. Három korosztály tartalék behívása, ami az itteni szokásos 25 %-os eredménnyel járt.

3. Közlekedésügyi intézkedések. Ezek között a következő kikötők bezárása a külföldi hajók előtt: (itt felsorolja az összes partmenti állam kikötőit – Gy.H.)
4. Élelmiszerek árának maximalizálása (kevés gyakorlati eredménnyel).
5. Bankbetétek zárolása, majd ezek 20 %-ának felszabadítása.
6. Külföldi valutaárfolyamok hivatalos jegyzésének megszüntetése.
7. A legszigorúbb sajtócenzúra és levélcenzúra.”

MOL. K 63, 74.cs.9.t./3896/1930.október 25.

„Távirat.

Szövetségi csapatok átpártolván, forradalom győzött. A katonai direktórium hivatalosan értesít, hogy átvette az ideiglenes kormányzatot. Kabinet kinevezve. Közrend fenntartva.”

MOL. K 63,74.cs.9.t./4743/1930.

„Forradalom Brazíliában.

A brazíliai forradalom győzött, még pedig, ahogy az előrelátható volt, a döntés nem stratégiai alapon, hanem a legális csapatok átpártolása révén éretett el oly formán, hogy a hadsereg fiatal tisztjei⁵, akik a forradalmi párt fiatalabb intellektuel elemeivel politikailag szimpatizáltak és kapcsolatot tartottak fenn, az altiszti kart és a legénységet megszerezve a tábormokokat kész helyzet elé állították. Ezek számára nem maradt más hátra, mint félreállni, vagy hogy a mozgalom élére állva a hadsereget a fejtelenségtől megmentsék. A helybeli aktív tábormoki kar túlnyomó része ezen utóbbi eljárási módot választotta és haladéktalanul jelentette a köztársasági elnöknek a helyzetváltozást és azt, hogy továbbra a hadsereg nem támaszkodván, szükséges, hogy lemondási nyilatkozatot tegyen.

Az eleinte a hatalmat megtartani akaró generálisok rövid egy hét múlva már a politikuskos nyomásának nem tudván ellenállni, kényszerülve voltak a hatalom átadására irányuló készségüket nyilvánítani. A teljes átadás Getúlio Vargas kezébe, aki Chef du Gouvernement Provisoire come délégué de la revolution victorieuse⁶ – nek kiálltatta ki magát, november hó 3-án történt meg, miután a nevezett ideiglenes államfő egy kb. 10.000 főnyi saját államából (Rio Grande do Sul) magával hozott forradalmi csoport fedezete alatt Rio-ba bevonult...

Eme mozgalom genézisében különösen három körülmény domborodik ki. A forradalom leghatásosabb propagandaeszköze és egyik fő célja az volt, hogy a federális hatalmat az ezt alkotmányellenesen hosszabb idő óta monopolizáló São Paulo állam kezéből kiragadja, továbbá, hogy a tényleg meghonosodott klikkrendszernek és nepotizmusnak, valamint a közpénzekkel való felelőtlen gazdálkodásnak vége vétéssék. Végül az a jellegzetes jelenség, hogy a forradalmi mozgalom aktív propagálói és szervezői (néhány neves és inkább nimbuszt adó régi ellenzéki politikustól eltekintve) azok a fiatal 25-40 körüli intellektuelek voltak, akiknek gárdája köré a 'mindenáron rezsím változást' jelszava alatt a legheterogénebb elemek (a szélső nacionalistáktól a kommunistákig) csoportosultak, nagyrészükből lehiggadt világnézet, politikai, gazdasági és szociálpolitikai koncepció nélküli egyének...

Úgy itt, mint Dél-Amerika egyéb államaiban a közelmúltban lefolyt forradalmak az igen különböző belpolitikai és gazdasági háttér mellett egy téren félreismerhetetlenül hasonlóságot mutattak és pedig abban, hogy ezen mozgalmak előkészítésében és gyakran még az új helyzet kialakulása folyamán is, a kommunisták vagy nyíltan, vagy burkoltan nagyobb munkásmozgalmak előidézése révén... előtérbe nyomultak...⁷

Az ideiglenes elnök mellett, hogy a forradalmi mozgalom polgári irányítója volt, békéltető és kompromisszumok találójának hírében áll.”

MOL. K 63, 74.cs.9.t./3949/1930.október 30.

„Távirat.

Mello Franco körjegyzékben tudatta velem, hogy külügyminiszterre nevezték ki és hogy az ideiglenes kormány Brazília minden belföldi és külföldi kötelezettségének megfelel”.

MOL. K 63, 74.cs.9.t./3257/

„Kétségtelen, hogy ebben az óriási kiterjedésű és úgy állami, mint társadalmi és egyéb szervezkedés terén aránylag erősen visszamaradt országban a bolsevisztikus szervezkedés is tropikus lassúsággal folyt és a névleges demokrácia leple alatt egy gazdasági és bürokratikus plutokráciára támaszkodó köztársasági elnöki autokrácia mellett az ellenzéki tömörülés csak hiányosan képes kialakulni...

Semmiképpen sem véletlen, hogy a bolsevisztikus propaganda itt a városokban koncentrált katonaságra és rendőrségre helyezi akciója fő súlyát. Ezen mérhetetlen felületű ország gyéren lakott belsejének megdolgozása túlságosan drága propagandát igényelne és az ottani lakosság igénytelensége és fel nem világosodott volta mellett termékeny talaj nem is volna. Sokkal kedvezőbb objektum a városban gyorsan felvilágosodó jórészt néger, vagy ami még rosszabb, félvér elem, amely ha a katonaságnál vagy rendőrségnél teljesít szolgálatot, automatikusan belesodródik a politizálásba (dacára annak, hogy úgy a hadsereg, mint a rendőrség tagjai elvben politizálási tilalom alatt állnak.)”

MOL. K 63,74.cs.9.t./4155/1930.október 30.

„Az USA kormánya a jelenlegi brazíliai helyzettel szemben eltért azon magatartásától, mellyel eddig rendszerint viseltetett hasonló dél-amerikai forradalmi megmozdulások alkalmával. Ugyanis eddig, mint azt a legutóbbi többszörös dél-amerikai példa is mutatja, legalább nyíltan nem foglalt állást az aktuálisan uralmon lévő kormány ellen, sem mellette, addig Brazília esetében embargóval súlytotta mindazon fegyverszállítmányokat, melyek nem az uralmon lévő brazíliai kormány megrendelésére lettek volna szállítandók.”

MOL. K 63,74.cs.9.t./557/1930.december 30.

„Az 1930 októberi forradalom, amelynek eredménye a liberális párt és a liberális államok győzelme a konzervatív elnök és párt ellen, Dr.Getúlio Vargas ideiglenes elnökké proklamálása 3 tábornokból álló katonai Junta által. A forradalomban a kommunizmus is mérsékelten érvényesült...”

(A követ az ideiglenes kormány 1930-as tevékenységéből kiemeli – többek között – a törvényszékek és a közigazgatás újjászervezését, a tagállamok közti vámok és illetékek leépítését, a „kvantitatív kávétermelés átalakítását kvalitatívra.”)

MOL. K 63,75.cs.9.t./443/1932.január 15.

„Itt a republikánus pártban tömörült latifundiális kaszt monopolizálta a belpolitikát...”

Európai értelemben vett politikai pártok Braziliában nem léteznek. A pártmegoszlás nem annyira pragmatikus alapon, mint kimagaslóbb személyiségek körüli csoportosulás és nepotikus kapcsolatok révén történik...

Általános jelenség és jellegzetes a legtöbb dél-amerikai államra, hogy egy forradalom a pártok erőviszonyait gyökeresen megváltoztatja és a hatalmon lévő párt rendszeresen bőven hagy magának időt a választások előkészítésére; az alkotmány nélküli kormányzás időszaka alatt jelentős eltolódások történnek.” (A jelentés végén a követ felsorolja a fontosabb államfői dekrétumokat. Többek között:

1930.március 19 – munkaadók és munkások szindikátusba való szervezése. Május 25 – Köponti Sajtó (információs) Iroda. Július 29 – a Brazíliából kivitt termékekre rá kell írni, hogy „Brazíl”. Augusztus 19 – a brazil kereskedelmi hajózás nacionalizálása. Október 19 – moratorium a külföldi adósságokra.)

MOL. K 63,75.cs.9.t./1650/1932.június 5.

(A Garibaldi emlékünnepe kapcsán⁸ elhangzott beszédek hangsúlyeltolódásaira hívja fel a figyelmet a követ.) „Két beszéd olvastatott fel ezen alkalommal. Az első, amelyet az olasz nagykövet olvasott fel olasz nyelven, elsősorban Garibaldi neje érdemei méltatását tűzte ki célul, a második, amelyet a kiváló szónoki képességgel bíró szövetségi pénzügyminiszter olvasott, az ünnepelt hős olasz és brazil katonai vonatkozású tetteit volt hivatva dicsőíteni.

Mindkettőben feltűnt a hallgatóságnak az aligha véletlenül történt mellékvágányra csúszás; az olasz nagykövet Garibaldiiban a fasizmus őseit dicsőítette hosszasan, a republikánus tendenciák elhallgatásával, míg a pénzügyminiszter (az utolsó forradalom egyik fő alakja) a szabadsághős érdemeinek fő súlyát a köztársasági momentumra helyezte és Garibaldiit mint quazi a brazilai forradalmak géniuszát állította be...

A pápaság világi hatalmának megtörésére irányuló mozgalom ezen zászlóvivőjének ünneplése alkalmából a pápai nuncius 3 napra eltávozott a fővárosból...”

MOL. K 63,75.cs.9.t./1660/1932.július 13.

„Távirat

São Paulo államban az ott állomásozó szövetségi csapatok támogatásával a szövetségi kormány felborítására forradalom tört ki.⁹ Összeköttetés megszakadt. Santos kikötőt a hajózás elől a szövetségi kormány lezárta. Erőelosztás áttekinthetetlen.”

MOL. K 63,75.cs.9.t./1853/1932.augusztus 6.

„A szövetségi kormány várakozáson felüli erő kifejtése következtében forradalmi állapot elhúzódása várható.”

MOL. K 63,75.cs.9.t./2297/1932.szeptember 21.

„Az itteni forradalmi helyzetben döntő jelentőségű fordulat nem állott be. A harctéri helyzet kisebb operációktól eltekintve stagnáló. Szemmel látható a két fél habozása és tartózkodása a nagyobb akcióktól.” (A követ megjegyzi, hogy a federális csapatok emberhiányban, a paulisták municióhiányban szenvednek.)

(São Paulo azt akarja, hogy): „a kölcsönös fegyverletétel ellenében a Vargas kormány adja át helyét egy katonai diktatúrának, amelynek a feje a federális csapatok főparancsnoka legyen és helyet foglaljon benne az ellenpárt katonai vezetője is. Ez a katonai diktatura kormányozna mindaddig, amíg a mihamarabb kiírandó választások eredményeképp az alkotmányos élet visszaállna...”

Érezhető mindkét félnél egy fokozódó nyugtalanság és türelmetlenség, amely a forradalom nem várt hosszúranyúlásából...fakad.” (São Paulóban) „a közhangulat nyomottnak és sokkal kevésbé bizakodónak tűnik, mint a mozgalom elején. Többek között a külföldiek besorozása az utóbbi időben arra enged következtetni, hogy São Paulo az előrelátottnál sokkal nagyobb erőfeszítést kénytelen kifejteni.”

MOL. K 63,75.cs.9.t./2540/1932.október 6.

„Az utolsó napokban a két szembenálló hadsereg fővezérei kezdtek tárgyalásokat parlamentereik útján. Ezen utóbbiak, amelyek kimondottan a tarthatatlan helyzetbe

került felkelők részéről iniciáltattak, végül azon eredményre vezettek, hogy São Paulo a szövetségi kormány részéről felállított, egyébként mérsékeltnek mondható békefeltételeket elfogadta.” (São Paulo élére ideiglenes katonai parancsnokot, interventort nevezett ki a szövetségi kormány. Távirat, 1932.október 3-án.)

MOL. K 63,75.cs.9.t./2709/1932.október 25.

„Köznyelven Getúlio Vargas rezsimjét a hadnagyok (tenentes) uralmának nevezik... Alig néhány hivatalos politikus vezetése alatt kaotikus szervezettségben és csodálatos céltudatossággal indultak a nem annyira methodusai mint inkább 'régi' volta miatt gyűlölté vált rezsim ellen. A haderő részéről immár másodszor kapott segítség győzelemre segítette őket.¹⁰ Kétségtelen, hogy az új rezsim második győzelme révén erkölcsileg igen megerősödött.

MOL. K 63,75.cs.9.t./60/1932.december 12.

„Eme pártalakítási láz közepette...igen érdekes és figyelemre méltó, hogy a katolikus egyház, anélkül, hogy pártállást foglalt volna, aktívan részt vesz híveinek politikai irányításában azon célzattal, hogy azokat az extrém irányzatok követésétől visszatartsa. A parochiakon e célból nyílt plakátokon hirdetett heti összejöveteleket tartanak, amelyeken a lelkészek által inspirált laikus egyházközösségi tagok a hívőknek a jövő évben történő választásokon követendő magatartást illetőleg irányt adnak.”

Követi jelentések (részletek) az 1933-1936-os évekről

A brazíliai politikai életben a são pauloi felkelés után a legfontosabb esemény az 1934-es alkotmány megjelenése volt. 1935-ben a kommunista párt aktív részvételével jött létre a népfront¹¹, amely ugyanez év novemberében felkelést kísérelt meg. A felkelés leverésében Vargas a hadsereg mellett támaszkodhatott az integralisták¹² „erkölcsi” támogatására (bár erre a népfrontfelkelés korlátozott volta, és a hadsereg lojalitása miatt nem volt szüksége.)

MOL. K 63,75.cs.9.t./5900/1933.október 14.

(Az argentin elnök Agusín P. Justo, brazíliai látogatása kapcsán) „a brazil kormány dacára az Argentína és Brazília között évtizedek óta fennálló csak korrekt viszonynak, jónak látta az elnöki látogatás tekintetében az iniciatívát megadni...Az itteni, de a nemzetközi sajtóban is kellőképp kisajtolható sikerre volt szüksége.”

MOL. K 63,75.cs.9.t./393/1933/Összefoglaló jelentés.

„a mai diktatórikus rendszer alatt... (itt olvasható először konkrétan, hogy a követ diktatórikusnak tartja 1932-re vonatkozóan a Vargas rendszert.)

...Ezen konzervatív részről megindult mozgalom leverése¹³ és a szövetségi kormányának a résztvevők ellen tett erélyes intézkedései azt eredményezték, hogy mindennemű szervezett konzervatív ellenzék a politikai élet porondjáról eltűnt...”

MOL. K 63,75.cs.9.t./1543/1933.április 26.

„A szélsőbaloldali körök (tenentes) sajtójában abbeli óhajuk által indítva, hogy az alkotmány nélküli kormányzás mentől inkább kinyújthassék, még mindig arról beszélnek, hogy az alkotmányozó gyűlésre a választásokat előreláthatólag technikai okokból mégsem lesz lehetséges a fenti időpontban megtartani...”

Kétség nem fér hozzá, hogy az utóbbi hangokban megnyilvánult jobbratolóadás legnagyobb részét az itteni római-katolikus Egyház által a rioi bíborosérsek alig látható,

de igen erélyes vezetése alatt kifejtett ténykedésre vezethető vissza. A Ligue Electorale Catholique erősen és szerteágazóan kiépített szervei révén, amelynek fiókjai vannak a plébániákon, az Egyháznak módjában áll egy ellensúlyozhatatlan befolyást gyakorolni a szavazó közösségre.

MOL. K 63,76.cs.9.t./363/1934.január 2.

„Hogy a formai pártalakulás ezen országban mily csekély fontossággal bír, annak legerősebb bizonyítéka, hogy a kormányhatalom birtoklása ma is attól függ, hogy a pártba nem tömörült tenentes csoport támogatja-e a kormányt, vagy nem. Ez a csoport tudniillik kezében tartja a hadsereg többségét és egy katonai puccs révén úgyszólván minden pillanatban képes a kormányt elsöpörni.”

MOL. K 63,76.cs.9.t./156/1933.december 12.

(Az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása kapcsán ír a liberális és a konzervatív erőkről, majd hozzáteszi): „magában a kormányban mindkét irányzat képviselve van és az ideiglenes államfő hivatalbeléptének egész ideje alatt ügyesen lavírozott a kettő között, úgy, hogy a közvéleményben az itteni belpolitikai kibontakozást úgy ítélték meg, hogy vagy Getúlio Vargas lesz az alkotmányos elnök, vagy pedig –, esetleg katonai puccs árán is – meg fog erősíteni diktatori pozíciójában!”

MOL. K 63,76.cs.9.t./3310/1934.augusztus 12.

„Az új alkotmányt az egész ország sajtója örömmel üdvözölte és attól az ország nyugodt gazdasági, politikai fejlődését várja.”

MOL. K 63,77.cs.9/28.t./27/1935.november 27.

„Ha még nem is lehetséges pozitív következtetéseket levonni abból, hogy a brazil megmozdulás a bolsevista agitáció milyen fokú eredményessége mellett tesz tanubizonyosságot, mégis minden jel arra vall, hogy a szovjet, illetőleg a III. Internacionálé Délamerikával kapcsolatos munkaprogramjának (amelynek része itt nemrég vált ismertté) megvalósításán esélyesen szándékozik dolgozni...

Uruguayban, ahol a délamerikai államok közül egyedül van a szovjetnek diplomáciai képviselője, a III. Internacionálé feltehetően nagyobb óvatossággal fog eljárni, nehogy az a tény, hogy a délamerikai mozgalom onnan irányítatik, az események által beigazoldják és ezáltal a szovjet ezen fontos kilátó és szervező gócpontjainak elvesztését reszkirozni...”¹⁴

MOL. K 63,77.cs.9.t./519/1936.január 19./Összefoglaló jelentés 1935-re.

„Brazília jegyzékben értesítette az uruguayi kormányt, hogy a novemberi brazíliai forradalom szálai Uruguayba vezetnek. Elsősorban erre vezethető vissza, hogy Uruguay megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval...

„Kibontakozott Integralista Párt néven egy fasiszta pártalakulat, amely különösen a baloldali elemek erősebb mozgolódása következtében az év második felében tekintélyes erősödést mutatott. Vezetői között a tudományos és gazdasági világ több tekintélyes tagja található. Főleg Dél- és Középbraziliában bír talajjal ...

A jelek arra mutatnak, hogy a Vargas kormány a törvényhozás által rendelkezésére bocsájtott kivételes hatalmi eszközöket a legnagyobb eréllyel felhasználja és a rezsim konszolidációját a jobboldali pártcsoporthozásokra való fokozott támaszkodás révén óhajtja elérni.”

MOL.K 63,77.cs./9/28.t/1936.április 26.

(A népfront, kommunista vezetők letartóztatásai, perei kapcsán írja a követ): „az események arra indították a kormányt, hogy a november hó óta fennálló ostromállapot meghosszabbítása helyett, folyó évi március 23-án elnöki dekrétummal 90 napra hadiállapotot hirdessen ki, amire kiváltképpen azért volt szükség, mert ez módot nyújt a parlamenti immunitás felfüggesztésére”. (Felsorolja a március végén letartóztatott parlamenti képviselőket. Közli, hogy a riói rendőrség 1935.november 25 és 1936.március 15-e között 3250 nyomozást, 441 házkutatást hajtott végre. 901 polgári és 2146 katonai személyt – köztük 66 tisztet és 146 altisztet – tartóztattak le. A civilek között egyetemi tanárok, újságírók és írók is voltak.)

MOL. K 63,77.cs. /9/28.t./1937.március 10. Buenos Airesi keltezésű/

„A hadseregből és a közszolgáltatásból való elbocsátások minden szerzett jog elvesztésével napirenden vannak. De úgyszólván a korlátlan hatalmi eszközök alkalmazása dacára is szüntelenül és igen aktívan folytatódik az agitáció annak a bizonyosága, hogy nem múlik el hét anélkül, hogy a hatóságok újabb fészkek nyomára ne akadnának.”

Követi jelentések (részletek) az 1937 és 1938-as évekről

Az 1937-es esztendő legfontosabb eseménye az Új Állam (Estado Novo) bevezetése volt. A Vargas vezette politikai elit megszabadulva a baloldali ellenzékétől egy erősen centralizált rendszert vezetett be, amelyben nem működhetek politikai pártok. Az alkotmány papíron maradt. Az Estado Novo-val a brazil politikai elitnek sikerült találnia egy olyan államalakulatot, amely nacionalista populista alapon biztosította az importhelyettesítő gazdaságpolitikát, végső soron a megkésett tőkés fejlődés felgyorsítását. Ennek az ára viszont a társadalmi „kényszerű” béke volt. Bár az integralisták „erkölcsi” segítséget nyújtottak Vargasnak, 1937 után már nem volt rájuk szükség. Pártként való feloszlásuk után az integralisták egy szélsőséges csoportja puccsot kísérelt meg (1938.május 11), amelyet a hadsereg könnyen levert.

MOL. K 63,77.,cs.9.t./283/1937.január 7.

„Vannak azonban olyanok is, akik azt mondják, hogy a jelenlegi statáriális állapotban nem volna lehetetlen olyan eszközöket találni, amelyekkel az alkotmánytörvényt olyanképpen lehetne módosítani, hogy maga Getúlio Vargas úr maradhatna továbbra is az elnöki székben. Mások ezzel szemben azt állítják, hogy az opposzió ellene az ország minden részében túl erős ahhoz, hogy ezt a célt békés úton el lehetne érni.

MOL. K 63,77.cs.9.t./320/1937.január 20./Összefoglaló jelentés az 1936-os évről./

„Az elnökjelöltség kérdése látszólag csak az ellenzékét izgatja, mert a kormány és pártjai részéről e tekintetben eddig még csak sejtethető enunciació sem történt. A kormány nyugodtan nézi, amint az ellenzék egymással viaskodik a jelöltségen...”

A köztársasági elnöki székbe Getúlio Vargas utódként emlegetik Antonio Carlos Ribeiro de Andradet, a képviselőház elnökét, Oswaldo Aranhát, aki jelenleg Washingtonban nagykövet, Armando Sales Oliveirát, São Paulo állam kormányzóját, Borges de Medeiros, Rio Grande do Sul képviselőjét és Macedo Sales külügyminisztert...

A szélsőbaloldali képviselők nyugtalanul nézik a szövetségi kormány diktatórikus intézkedéseit és a fasiszta integralistákkal szemben felette türelmetlenek. December havában a baloldal egy javaslatot nyújtott be a parlamentnek, amelyben az integralista

szervező irodák bezárását követeli: jellemző a parlamentre, hogy 95 szóval 57 ellenében a javaslatot magáévá tette. Az integralisták ellen indítandó eljárás azonban aligha fog gyakorlati sikerrel járni, mert ezeknek a legmagasabb helyekig menő szimpátiáik vannak."

MOL.K 63,77.cs.9.t./2542/1937.július 14.

(A hivatalos elnökjelölt, akit a kormány támogat José Americo de Almeida – írja a követ, majd hozzáteszi:) „, a jelölés magát Almeida urat lepte meg legjobban”.

(Plínio Salgado integralista vezért a követi jelentés mint esélyes elnökjelöltet említi. Az integralisták fél millió szavazatot jelentenek a kb. 3 millió brazil szavazóból, jelenti ki a követ, majd az integralistákról szólva így ír): „fegyelmezett szervezeteik vannak. A hadsereg tábornokai szimpatizálnak velük. Az elnök a mozgalmukat már régebben támogatta és az elnökválasztás szempontjából azért jönnek kapóra, mert szervezeteik¹⁵ túlnyomórészt a déli államokban vannak...

Itt nem tartják kizártnak azt sem, hogy .... Vargas a hadseregre és az integralistákra támaszkodva módot találna arra is, hogy az elnöki székben mint diktátor továbbra is megmaradjon.”

MOL. K 63,77.cs.9.t./2574/1937.július 18.

(Flores da Cunha nyíltan Vargas ellenes. Vargas válaszul a Rio Grande do Sul-i hadseregeket apró egységekre osztja és szétszórja távoleső helyekre. Új federatív erőket rendel Rio Grande do Sulba. A követ hozzáteszi:) „, a déli irányú sűrű csapatszállításokról májusban magam is meggyőződtem és tény az is, hogy a São Paulo – Porto Alegre vasúti főútvonalat a federális hadsereg tartja megszállva.” (A követ szerint a hadügyminiszter mindezeket azzal indokolta, hogy az „esetleges lappangó kommunista megmozdulások” esetén résen legyenek.)

MOL. K 63,77.cs.9.t./2576/1937.július 8.

(A Tribunal Superior de Segurança Nacional – Nemzetbiztonsági Legfőbb Bíróság működését és május 12-i ítéleteit ismerteti a népfrontperben:) „Prestes: 16 év 8 hónap, Arthur E.: 13 év 4 hónap, Rodolpho Ghioldi: 4 év 4 hónap, Léon Jules Vallée: 4 év 4 hónap, stb.”

MOL.K 63,77.cs.9.t./3453/1937.október 19.

(A Jornal de Commercio 1937.október 1-i számában „O programma comunista para o Brasil”¹⁶ című cikkel kapcsolatban – amely egy feltételezett kommunista felkelésről ír – a követ így ír) „, hogy a leleplezés révén nyilvánosságra hozott iratok autentikusak-e vagy sem, az itt kevésbé fontos. De fontos az, hogy feltárásukkal indokolttá váljék a csak röviddel ezelőtt megszüntetett hadiállapot visszaállítása.”

MOL.K 63.77.cs.9/38.t./1937.november 25.

(Az Estado Novo bevezetése kapcsán írja a követ:) „Egy pikantériát nem nélkülöző körülmény az, hogy a braziliai fasiszta párt (integralisták, zöldingesek) néhány héttel az államcsíny megtörténte előtt ünnepélyes felvonulás keretében Vargas elnöknek lojalitási nyilatkozatot tett, amelyet az az elnöki palota erkélyéről fogadott. Nem könnyű az ezen nyilvános aktussal kifelé megterhelt Vargas elnöknek most a coup d’État után a ’nagy demokráciák’ előtt azt bizonyítani, hogy az új oktrojált alkotmánynak semmi köze a faszizmushoz...

Az integralisták vezetőinek köréből nyert bizalmas információim szerint ez a most Vargas elnök rendelkezésére álló alakulat az egész országban jól, fegyelmezetten van megszervezve és körülbelül egymillió kétszázezer fegyverrel ellátott embert számlál..

MOL.K 63,77.cs.9.t./3978/1937.december 7.

„Ismeretes, hogy a latin-amerikai államok közül Brazília az USA legmegbízhatóbb barátja és hagyományos jó viszonyukat úgyszólván fennállásuk óta semmi sem zavarta meg.

E hosszú évek intimitása azonban nem volt elég erős ahhoz, hogy...az USA közönsége megőrizze jóindulatú tárgyilagosságát Brazíliával szemben és Vargas diktatórikus proklamációja az ellenséges kommentátorok áradatát váltotta ki.

Ezek olyan méreteket öltöttek, hogy ellensúlyozásukra Sumner Welles külügyminiszter helyettes célirányosnak tartotta beszédes mondani, amely egy szabad előadás formájában igyekszik helyrehozni az elfogult antipátiák káros kilengéseit - az amerikai államközi kapcsolatokban.”

(A mellékletben található Welles beszéde „Our friendship has become traditional and will not only be maintained, but will be enhanced through the years to come... Barátságunk hagyományá vált és nem csak hogy fenn fog maradni, de tovább fog erősödni az elkövetkező években...)

MOL.K 63,77.cs.9.t./475/1938.január 18.

„Brazília hivatalosan nem ismerte el hadviselő félnek a spanyol nemzeti hadsereget és hivatalos diplomáciai megbízottjai ma is a madridi, illetve a barcelonai kormánynál vannak akkreditálva...(de)...ami a konzuli tevékenységet illeti a nemzeti Spanyolország területén működő konzulok és konzuli hivatalok tovább folytatják tevékenységüket és így tényleg kapcsolatban állnak a hatóságokkal és de facto nemzetközi kapcsolatok léteznek a brazil külképviseletek és a nemzeti kormány között.”

MOL. K 63,77.cs.9.t./1714/1938.április 10.

„Az integralisták a múlt év november 10-i államcsíny idején gyorsan tért hódítottak. Pártszervezetük erős és fegyelmezett volt. Szélsőséges nemzeti jobboldali szocialista propagandájuk tartalmát a náci- és a fasiszta elgondolások töltötték meg....Kétségtelen, hogy szellemi és erkölcsi kapcsolatban voltak Berlinnel és Rómával, de valószínű, hogy anyagiak is voltak...

(Március 20-án az összes lapokban megjelent, hogy) „lelepleztek egy összeesküvést, amely az előző éjjel erőszakkal kezébe akarta keríteni az államhatalmat, lemészárolni az elnököt és a kormány tagjait. Az összeesküvők ruhájuk alatt rejtve zöld inget hordtak és tagjai voltak a feloszlatott integralista pártnak...

A lapok közlik a washingtoni és londoni táviratokat, amelyek meglepedésüket fejezik ki a brazil kormány sikeres intézkedései felett.”

MOL. K 63,77.cs.9.t./2044/1938.május 24.

„A puccsikíséret¹⁷ dramatikus része ablakaim előtt játszódott le, s éjjel fél egytől fél négyig a követség gépfegyver, puska és kézigránát tűzben állott, amelyben elég kellemetlenül éreztem magamat...A palotaőrség parancsnoka összejátszott a felkelőkkel s így az elnök a palota védelmében csak saját és családtagjai revolvereire, valamint kisszámban híven maradt palotaőrség puskáira és egy altiszt által kezelt gépfegyverre volt utalva. Az elnök egyik lánya, aki revolverével szintén bátran védte a palotát a támadók golyóitól homlokán könnyebb sérülést szenvedett...¹⁸ Ugyanakkor a felkelők

megszállták a telefonközpontot, a tengerészeti arzenált, a villanytelepet, a rádiót és egynéhány középületet. Az elnöknek közvetlen telefonvonalán még sikerült a rendőrfőnököt a támadásról értesíteni.”

(Május 11-én a brazil külügyminisztérium körlevelet intézett a diplomáciai testületekhez az eseményekről és a rend helyreállításáról. Ennek szövege) „A külügyminisztériumnak van szerencséje a diplomáciai misszióval közölni, hogy a mai hajnalban integralista elemek erőszakos támadást kíséreltek meg a Guanabara palota és a tengerészeti arzenál ellen. Amíg egyes elszigetelt csoportok városszerzte pánikot igyekeztek előidézni, mások gépfegyverrel felszerelve meglepetésszerűen megtámadták a palotaőrséget és annak helységei elfoglalása után a palota belsejében igyekeztek behatolni, ami azonban nem sikerült azon ellenállás következtében, amelyet Getúlio Vargas elnök személyesen kifejtett és vezetett. A tengerészeti arzenált, amelyet a lázadók eleinte elfoglaltak, a tengerészeti lövész csapat még hajnalban visszafoglalta és számos letartóztatást eszközölt. A levert felkelésben egyesült szubverzív elemek az első pillanatban néhány rádióleadó-állomást vettek birtokukba és hamis híreket terjesztettek. Ezen integralista mozgalom, amely személyek elleni merénylet természetével bírt, általános felháborodást okozott. A város a rend helyreállítására ébredt. Már kora reggeltől minden társadalmi réteghez tartozó személyek a palota felé özönlöttek, hogy Getúlio Vargas elnöknek kifejezésre juttassák szolidaritásukat és elítélő véleményüket a megtörtént események felett. A beszűntetett integralista párt több kiemelkedő tagja le van tartóztatva és ellenük a rendőrségi eljárás megindított. Kora hajnaltól, úgy a polgári, mint a katonai hatóságok készültségben vannak. Az egész országban a legnagyobb rend uralkodik, a köztársasági elnök továbbra is támaszkodhat és számíthat a megszervezett nemzeti erő összességének segítségére és szolgálatára.”

MOL. K 63,77.cs.9.t./2110/1938.május 28

„A puccsot¹⁹ követő harmadik napon Osvaldo Aranha külügyminiszter magához kérte Karl Ritter német nagykövetet és szemrehányásokat tett neki, hogy a felkelés információi szerint a német pártszervezet itteni tevékenységére vezethető vissza...

A nagykövetség kulturtanácsosának H.H. von Cossel úrnak azonnali elhelyezését kérte...

Az utcán a németül beszélők zaklatásnak vannak kitéve...

Feltűnő, hogy a május 11-i puccskísérlet miatt miért csak a németeknek kell a hátukat tartaniok és az olaszokat semmi bántódás nem érte...”

Jegyzetek

Ebben a tanulmányban korábbi írásunktól (Világtörténet 1988 4.sz.) eltérően nem az események és a követi jelentések magyarázatára, hanem a jelentések (illetve azok egyes részeinek) közlésére vállalkozunk.

1. A Taubatei Egyezményt közli: Bradford Burns: A Documentary History of Brasil. New York, 1966. 325-329.p.
2. Thomas Skidmore: Brasil; De Getúlio a Castello, Paz e Terra, Rio de Janeiro, 1976, 21.p.
3. A jelzet jelentése: MOL=Magyar Országos Levéltár, Kül.=Külügyminisztériumi iratok, K=Külügyminisztériumi iratok rövidítése, cs=csomag, t=tétel. Ahol az

- iratnak, jelentésnek száma van feltüntetem, ahol nincs, ott csak a dokumentum dátumát jelölöm. (Több irat ugyanis szám, illetve dátum nélkül található.)
4. Az 1929-es elnökválasztás hivatalos eredménye: az 1.890.524 szavazatból Julio Prestes 1.091.709-et, Getúlio Vargas 798.815-öt kapott. Thomas Skidmore: Brasil, 22.p.
  5. A tenentéket érti alatta. A tenentista mozgalom (amely több lázadást mondhatott már magáénak; 1922,1924-1926) a Vargas vezette tábor számára biztosította a hadsereg egy jelentős részének, valamint a városi középrétegek szimpátiáját.
  6. A győztes forradalom által felállított Ideiglenes Kormány fejének kiállította ki magát.
  7. A brazil kommunisták ellenezték az Aliança Nacional programját. Ők elsősorban a tenenték korábbi vezetőjének Luis Carlos Prestesnek a megnyerésére koncentráltak. A követ több helyen és egységesen kommunistáknak vélte a tenentéket, pedig kimutatható, hogy a többség Vargassal volt 1930-ban és utána. Vö: Leôncio Basbaum: :História Sincera da República.3.t. Editora Alfa-Omega, São Paulo, 1976. 274-275.p.
  8. Garibaldi felesége brazil nő volt.
  9. Az 1932-es São Paulo-i felkelésről van szó, amely a követ szerint 1932.július 9-től október 2-ig tartott.
  10. Itt a követ a kormányhoz kötődő politikusokról ír, de főként a tenentéket érti alattuk.
  11. A brazil kommunisták kezdeményezésére jött létre 1935-ben a Nemzeti Felszabadító Szövetség (Aliança Nacional Libertadora) nevű népfront, azzal a céllal, hogy egyesítse a Vargas elleni baloldali erőket. A kormány 1935 júliusában betiltotta a népfrontot. Radikális magja novemberben felkelést próbált elindítani. A tömegektől nem támogatott, elszigetelt próbálkozásokat a hadsereg leverte. Vö: Robert M.Levine: O Regime de Vargas. Os Anos Críticos 1934-1938. Editora Nova Fronteira, Rio de Janeiro, 1980.
  12. A fasiszta, illetve fasiszta orientációjú csoportok 1932-ben Partido Integralista néven országos hatósugarú párttá szerveződtek. Megerősödése 1935-1937 között történt, amikor a népfront leverésével egyetlen országos hatókörű párt maradt a brazil politikai életben.
  13. Az 1932-es paulista felkelésről van szó.
  14. 1935.december 27-én Uruguay megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval. (Journal des Nations 1936.január 8.) Az okok között szerepelt a brazil kormány elleni „külföldi” agresszió.
  15. a szervezeteik szó kikövetkeztetés (H.Gy.), mert a dokumentumban ez a szó olvashatatlan.
  16. A Cohen tervről van szó, amelyet az integralisták hamisítottak és amely a hadügyminisztérium jóváhagyásával jelent meg a Jornal de Commercio 1937. október 1-i számában.
  17. Az 1938.május 11-i integralista puccskísérletről van szó.
  18. Alzira Vargasról van szó. Vö: Alzira Vargas do Amaral Peixoto: Getúlio Vargas meu Pai. Editôra Globo, Rio de Janeiro, 1960. 117-133.p.
  19. Az integralista puccsról van szó.

Molnár Gábor

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A bölcsélet eredete

Munkahipotézisek a korai görög filozófia szociogeneziséhez
(Első rész)

From Aristotle up to the present, an immense and distressingly miscellaneous multitude of accounts were put forward of the origins of Greek philosophy and science. The present study proposes a multidimensional frame of reference in which the different factors so far offered can conveniently be disposed and arranged in alternative patterns of consistent explanation complexes. Three main dimensions (with several subdivisions inside) are distinguished: the „objective” conditions necessary for such an activity (time, tools, knowledge, knowhow to utilize both the tools and the knowlegde, and social authorization), the motivations (inherent in and/or exterior to the activity), and the (behavioural as well as cognitive) models adapted. The ending part of the paper appears in the next number.

A filozófia eredetének kérdése legalábbis Platón és Arisztotelész óta foglalkoztatja a gondolkodókat. A kérdés a tizennyolcadik és a tizenkilencedik század fordulóján, a történeti tudat színrelépésével került újra komolyabban napirendre, a huszadik században pedig már a legkülönbözőbb, lehangolóan összeegyeztethetetlenek tűnő magyarázatok egész tengerével találkozunk.

A következőkben felvázolok egy sémát, amely megítélésem szerint alkalmas arra, hogy elrendezze azokat a különböző tényezőket, amelyeket a preszókratikus filozófia kialakulásának magyarázatára ajánlottak, és a magyarázati mező artikulálásával összevethetővé tegye őket, méghozzá több szempontból is.¹ Egyrészt bizonyos magyarázatokról kiderülhet, hogy nem ugyanabban a dimenzióban mozognak, ezért értelmetlen ellentétükről beszélni. Az egy kategóriába eső alternatív tényezők viszont éppen így válnak jobban ütköztethetővé. Végül pedig azt is megvizsgálhatjuk a modell segítségével, hogy az egyes dimenziókon belüli alternatív álláspontok hogyan kapcsolódnak össze a más dimenziókban felmerülő alternatívákkal, azaz az egyes magyarázó tényezők milyen alternatív konfigurációkba rendezhetők. Így olyan egymással versengő komplex hipotéziseket nyerünk, amelyek mindegyike arra támaszt igényt hogy *elégészes* magyarázatot ad a Szókratész előtti filozófia keletkezésére. Hogy az alternatívák közül melyik hitelesebb történetileg, annak eldöntése további kutatásokat igényel.

Modellem arra a módszertani elvre épül, hogy az effajta történeti vagy tudásszociológiai magyarázatoknál minden magyarázó tényezőnek *értelmezhetőnek* kell lennie az egyén szintjén, az egyén szemszögéből is, noha nem feltétlenül kell *tudatosulnia* az egyénben. A „tudattalanra”, vagy „hamis tudatra” épülő magyarázatokat (amelyek – más-más formában – mind a marxista, mind a mannheimi, mind pedig a strukturalista elméletekben kulcsszerepet játszanak) nem zárja ki ez az elv, nem próbál minden társadalmi tényezőt visszavezetni egyének tudatos cselekvéseire és vélekedéseire. De arra ösztönöz, hogy a makroszociológiai magyarázatoknál (azaz amikor a gazdasági fejlődés, a politikai intézményrendszer átalakulása, az írásbeliség stb. hatását vizsgáljuk a preszókratika kialakulásában) mindig vegyük figyelembe, hogy e tényezők hogyan jelentkeztek, hogyan jelentkezhetek azoknak a személyeknek az életében, akiknek a filozófia létrejötté köszönhető. Ha egy makroszociológiai magyarázatot nem tudunk elfogadhatóan lefordítani az egyéni szintre, úgy vélem, az meglehetősen komoly ellenérv vele szemben.²

Az általam javasolt séma a következőképpen foglalható össze (1. táblázat):

<p>„objektív” lehetőségek</p> <ul style="list-style-type: none">
- idő
- tárgyi eszközök
- ismeretek
- készségek
- társadalmi engedélyezés <p>motivációk</p> <ul style="list-style-type: none">
- „külső”<ul style="list-style-type: none">
- anyagi javak v. kényszerűség
- társadalmi jutalmazás v. elvárás
- <i>intellektuális</i><ul style="list-style-type: none">
- problematizálódás <p>minták</p> <ul style="list-style-type: none">
- viselkedésbeli
- gondolati
---

1. táblázat

Mint látható, az egyes tényezőket három alapvető dimenzióba sorolom: az „objektív” lehetőségek, a motivációk vagy a minták közé. Az első csoportba azok a tényezők kerültek, amelyek az egyén szempontjából úgy jelennek meg, hogy „nem rajta múlnak”, „elve adottak”, „objektívek”³. Ide tartozik a szabad, tehát más tevékenységek alól felmentett *idő*, amelyet az egyén a „bölcsekedésnek” vagy „tudományos vizsgálódásnak” szentelhet. Ide tartoznak továbbá bizonyos *tárgyi eszközök, ismeretek*, valamint *készségek*, amelyek előfeltételei e tevékenységnek, és amelyekhez csak meghatározott személyek, csoportok férhetnek hozzá – egyrészt történelmi korlátok (felfedezésük időpontja), másrészt szociokulturális korlátok (kultúraközi terjedésük stb.) miatt. Harmadsorban ide tartozik a *társadalmi engedélyezés* kérdése, vagyis hogy az adott szellemi tevékenység (például a világ keletkezéséről szóló diskurzus, a természeti jelenségeknek „személytelen erők termékeként” való értelmezése) szabadon folytatható-e az adott társadalomban, és ha igen, kik, milyen társadalmi csoportok tagjai számára.

A második dimenzióba azokat a magyarázatokat soroltam, amelyek arra vonatkoznak, hogy egy bizonyos társadalom meghatározott egyénei miért akarnak ilyen tevékenységekkel foglalkozni. A motivációk, úgy vélem, alapvetően két csoportra oszthatók: *intellektuálisakra*, és a szellemi tevékenységhez képest „*külsődlegesekre*”. Az persze korántsem szükségszerű, hogy maguk az érintett személyek számára is létezzen ez a megkülönböztetés,⁴ analitikus dichotómiaként azonban mindenképpen használható.

A külsődleges motivációk közé sorolhatjuk egyrészt azokat a *javakat*, amelyeket az egyén a szóban forgó szellemi tevékenység *e r e d m é n y e k é p p e n* szerez meg, másrészt pedig a társadalom által magáért a tevékenység *v é g z é s é r t* adott (akár anyagi, akár spirituális) *jutalmakat*, illetve azt az *elvárást*, amelyet a társadalom támaszt az egyénnel szemben. Az olajspekuláns Thalészról szóló, minden valószínűség szerint fiktív anekdota például⁵ az első csoportba tartozik, míg Arisztotelésznek az a gondolata, hogy a nem haszonra irányuló mesterségek feltalálói *bölcsebbnek tartották* a haszonra

irányulókénál,⁶ már amennyiben ez motivációként szolgált e tevékenységek végzéséhez – Arisztotelész ezt nem mondja –, az utóbbi csoportba sorolandó, a jutalmak közé.

Az intellektuális motiváció azt magyarázza meg, hogy miért foglalkozik valaki bizonyos kérdésekkel akkor is, ha e tevékenységéből semmilyen anyagi vagy közvetlen társadalmi haszna nem származik. Itt alapvetően arra kell magyarázatot adnunk, hogy miért *problematizálódnak* bizonyos dolgok az egyén számára.

A harmadik dimenzió abból a szempontból tekint egy *kialakulóban lévő* szellemi tevékenységet, hogy mi szolgálhatott *mintául* a számára. A *viselkedési minták* közé elsősorban bizonyos érvelési és következtetési technikákat sorolok, míg a *gondolati mintákhoz* a metaforák és az ideologikum témái tartoznak.

Végletesen leegyszerűsítve azt mondhatjuk tehát, hogy az első dimenzió arra vonatkozik, hogy az egyén *megteheti-e*, hogy filozofáljon, a második arra, hogy *miért tegye*, a harmadik pedig arra, hogy *hogyan*. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy itt analitikus elkülönítésről van szó. E különböző dimenziók és tényezők nem egy esetben (például a társadalmi engedélyezés és társadalmi motiváció, vagy a társadalmi és az intellektuális motiváció esetében) az egyén szempontjából elválaszthatatlanul összekapcsolódhatnak.

(a) „Objektív” lehetőségek („realitások”)

Idő. Triviális, hogy minden elméleti jellegű szellemi tevékenység időt vesz igénybe: valahogyan helyet kell szorítani neki az egyén élettevékenységeinek sorában, olyan időszakra van (többé-kevésbé rendszeresen) szüksége, amikor az egyén semmi mással nem foglalkozik.

Arisztotelész azonban a filozófia eredetével és mibenlétével foglalkozó szövegeiben ennél többet mond. A filozofálást minden más elméleti („szemlélődő”) tudománnyal együtt olyan tevékenységként határozza meg, amely nem haszonra irányul (sem a „szükséges”, sem pedig a „kellemes” értelmében),⁷ és nem is a gyakorlati életre, hanem pusztán önmagáért kívánatos, és „belőle semmi más nem származik”. Következésképpen a filozofálás nem kapcsolódik sem a gazdasági, sem pedig a politikai tevékenységekhez. Szüksége van ugyan rájuk, mint a szemlélődő életforma lehetővé válásának feltételeire, de ez az életforma éppen a tőlük való szabadságban bontakozik ki. A filozófia szabadidős tevékenység, „hobbi” – legalábbis a társadalom felől nézve.⁹

Az *első filozófusokról* írott művében George Thomson átveszi a szabadidő szerepéről szóló arisztotelészi gondolatot, és nyíltan megfogalmazza e gondolat ott még csak burkoltan meglévő társadalmi jelentőségét:

... a természetfilozófia születése mind Görögországban, mind Kínában bizonyos intellektuális fejlődésen alapult – különösen az elvonatkoztatás és az objektíválás fejlődésén –, amelyre csak egy szabadidővel rendelkező, a termelő munka alól felmentett osztály lehetett képes.

[A görög filozófia a] rabszolgatartó kereskedők uralkodó osztályának műve. Az osztály értelmiségi rétegének nem lett volna ideje elnyújtott vitákra, ha a dolgozók nem biztosítják részére a szabad időt.¹⁰

A fenti két idézetben, úgy tűnik, Thomson csak annyiban tér el Arisztotelészétől, hogy az ellenkező perspektívából ítéli meg a dolgot. Arisztotelész, mondhatnánk, az arisztokrata uralkodó osztály jellegzetes attitűdjét fejezi ki, amikor éppen azért tartja más mesterségeknél magasabb rendűnek a bölcselkedést, mert nem a haszonra irányul, továbbá magától értetődőnek és helyesnek gondolja, hogy más emberek teremtsék meg a szemlélődő életmód anyagi-társadalmi feltételeit. A marxista Thomson viszont abban a némiképp kellemetlen pozícióban van, hogy ezt morálisan elfogadhatatlannak kell

tartania, ugyanakkor az így létrejövő filozófiát mint intellektuális vívmányt egyben kívánatosnak, haladónak is. Eltérés azonban kettőjük között, úgy tűnik, csak a dolog megítélésében áll, nem pedig az alapvető ténykérdésekben.

Am amikor Thomson felveti az ideologikum problémáját (ezt részletesebben a „társadalmi jutalmazás vagy elvárás” és a „gondolati minták” pontoknál tárgyalom), lehetőséget kínál olyan értelmezésre is, amely ellentmond az arisztotelészi koncepciónak. Anaximandroszt – Szolónnal együtt – a demokratikus gondolkodás első fő áramlata képviselőjének tekinti, amelyet a régi arisztokráciának az új kereskedő osztállyal szövetségre lépő, haladó frakciója alkotott, a püthagoreizmust pedig szintézisnek tartja ezen első áramlat és a birtokától megfosztott parasztság ideológiáját képviselő orphizmus (a második áramlat) között.¹¹ Ez viszont azt jelenti, hogy az „első filozófusok” gondolkodása nem volt az a gyakorlati világtól elzárkózó, a haszonnal mit sem törődő tevékenység, amelynek Arisztotelész leírta. A preszókratikus filozófia meghatározott politikai álláspontokat „tükrözött”, fegyverként (legitimációs forrásként) lehetett felhasználni a társadalmi küzdelmekben, közvetve pedig komoly gazdasági érdekeket szolgált. Ha elfogadjuk Thomson gondolatait, az rendkívül megnehezíti, hogy „puszta szabadidős tevékenységként” fogjuk fel az első filozófusok bölcselkedését. Természetesen „szabad időt” igényelt a gazdasági termelés alóli legalább időleges felmentés értelmében. A társadalmi munkamegosztásban azonban meghatározott, és fontos helyet foglalt el, így aligha lehetett magánemberek egyszerű passziója.

Thomson tehát Arisztotelésszel egyetértőleg határozottan elkülöníti a korai görög filozófusok tevékenységét a termelőmunkától. Benjamin Farrington ezzel szemben éppen azzal való szoros érintkezését hangsúlyozza, szerinte a milétoszi filozófia

...lényeges vonása volt, hogy a termelési technikákból származó gondolatokat használt fel a világmindenség jelenségeinek értelmezéséhez.¹²

Ez a gondolat, ha nem is szükségszerűen, de azt sugallja, hogy az első filozófusok aktívan részt vettek valamilyen termelőtevékenységben, és az itt szerzett tapasztalataik, az eközben kifomálódott gondolkodásmódjuk termékenyítette meg filozófiai spekulációikat.

Az egyén életében, időbeosztásában elfoglalt hely alapján tehát három rivális hipotézist különböztethetünk meg: Az első szerint a filozófia szabadidős tevékenységként alakult ki (Arisztotelész), a második szerint végső soron gazdasági tevékenységekhez kapcsolódott (Farrington), végül a harmadik hipotézis azt állítja, hogy a politikai tevékenységgel összefüggésben alakult ki (Thomson). Látni fogjuk, hogy ez a három hipotézis hogyan jelentkezik a további elemzési szinteken.

Tárgyi eszközök. Ha a preszókratika mint a görög természetfilozófia kezdete érdekel minket, vagyis az az oldala, amely egyrészt az orphikus, hésziadoszi és rajtuk keresztül a közel-keleti kozmogóniákkal, a másik oldalon pedig elsődlegesen Platón *Timaios*zával, Arisztotelész *Fizikájával* és *Metafizikájával* mutat rokonságot, és amelyből fokozatosan kibontakoztak az egyéb *par excellence* filozófiai diszciplínák (ontológia, ismeretelmélet, etika stb.) akkor irrelevánsnak tűnik a kérdés, hogy milyen tárgyi eszközökre volt szükség a Szókratész előtti filozófia megjelenéséhez. Ha azonban a görög természettudomány kezdeteiként vizsgáljuk e korszakot, és a milétosziak csillagászati, geográfiai stb. eredményei iránt érdeklődünk, akkor aligha tekinthetünk el a kérdéstől. Mivel pedig egyrészt még nem teljesen tisztázott, hogy e két oldal (a „filozófiai” és a „tudományos”) között milyen kapcsolat volt a preszókratikus filozófusok tényleges gyakorlatában, másrészt nem előfeltételezhetjük, hogy e különbség létezett számukra is (és amíg ezt nem igazoltuk,¹³ csak – a mi saját fogalmiságunkból merített – analitikus

kategóriaként, megfigyelői nézőpontból használhatjuk e terminuspárt), ezért a kérdést a filozófiatörténeti megközelítés sem mellőzheti.

Mint láttuk Arisztotelész az elméleti tudományok történeti eredetét egy minden haszonkereséstől mentes életforma kialakulásához kötötte. Létezett azonban már Arisztotelész előtt egy másik, ezzel ellentétes nézet is: Hérodotoszé. Hérodotosz szerint a geometria gyakorlati szükségéből alakult ki Egyiptomban, legfőbb ösztönzője pedig a politikai hatalom volt, amelynek az adóztatás miatt volt szüksége e tudomány kifejlesztésére (II. 109). Itt persze nem a filozófia eredetéről van szó, ám olyan „eszközigényes” tudomány, illetve tudományok létrejöttéről, amelyeket tudomásunk szerint preszókratikus filozófusok is műveltek.

Az ókori hagyomány több tudományos eszközt is kapcsolatba hoz a preszókratikus filozófusokkal. A szüroszi Phereküdesznek egy napforduló-mérő (*héliotropeion*) felállítását, Anaximandrosznak a *gnómón* felfedezését, időmérők (*hóroskopeia* ill. *hórologeia*), földrajzi térkép (*geógraphikon pinaka*) és éggömb (*sphaira*) készítését tulajdonítják.¹⁴ Egyes Thalésznek tulajdonított felfedezések pedig előfeltételezik bizonyos szárszámok (pl. szintező, szögmérő¹⁵) használatát.

Ugyanakkor például a *gnómón* kapcsolatban Hérodotosz (II. 109) arról tudósít, hogy azt a görögök a babiloniaktól vették át, márpedig ez az eszköz valószínűleg kulcsfontosságú volt a preszókratikus kozmográfia és geográfia fejlődésében.¹⁶ Fennmaradt továbbá olyan, az újbabiloni vagy a perzsa korból származó babiloni „világtérkép”, amely sok hasonlóságot mutat Anaximandrosz és Hekataiosz leírásokból ismert térképével.¹⁷ Jó okkal feltételezzük tehát, hogy az esetek jelentős részében a görög „első feltalálók” valójában csak átvevői (esetleg továbbfejlesztői) voltak bizonyos keleti technikai eredményeknek.

Az mindenestre elég bizonyosnak látszik, hogy a preszókratikus filozófia szorosan összefonódott bizonyos konkrétabb, gyakorlatiasabb „tudományos” tevékenységgel (jóllehet nem minden személyisége esetében),¹⁸ és ez inkább a hérodotoszi, mintsem az arisztotelészi magyarázat mellett szól. Egyben megfogalmazhatunk egy további hipotézist is, eszerint a görög tudomány és filozófia kialakulásának egyik előfeltétele bizonyos babiloni technikai eredményekkel való megismerkedés volt.

Ismeretek. Nem szabad azonban kizárólag a tárgyi eszközökre koncentrálnunk. Olyan tárgyi ismeretek lehetséges szerepét is figyelembe kell vennünk a preszókratikus „tudományosság” kialakulásának vizsgálatakor, amelyek nem szerezhetők meg „egyszerű megfigyeléssel” (azaz, hogy kissé karikírozva fogalmazzak, nem tárultak azonnal az említett filozófusok szeme elé „mitológiai szendergésükből való felébredésük” után). Olyan ismeretekre gondolok például, amelyek nemzedékeken keresztül folyó megfigyeléseket, tekintélyes empirikus tudás akkumulációját feltételezték, de amelyekkel az ión bölcselők – tudomásunk szerint – már kezdetben is rendelkeztek.

Két szembetűnő példát említhetünk. A Thalészról fennmaradt legrégebbi közlés szerint (DK11 A5) a milétoszi bölcs megjósolt egy napfogyatkozást (valószínűleg az i. e. 585. május 28-ít). Ezt az eseményt szokták a nyugati filozófia és tudomány szimbolikus kezdetének tekinteni. Ugyanakkor biztosnak vehető, hogy egy napfogyatkozás elméleti alapokon nyugvó előrejelzéséhez szükséges csillagászati tudása nem volt Thalésznek. Ezért vagy az egész történetet fiktívnek kell minősítenünk,¹⁹ vagy – hiszen forráskritikai szempontból mégiscsak ez a leghitelesebb tudósítás Thalész életéről – bizonyos, hosszú távú empirikus megfigyelésen nyugvó babilóniai csillagászati ismeretek felhasználásának és némi szerencsének tudhatjuk be a sikeres predikciót.²⁰

Anaximandroszt viszont egyebek mellett a görög földrajztudomány megteremtőjeként tartja számon a hagyomány. Az előző alfejezetben láttuk, hogy az első

görög térkép elkészítését tulajdonítják neki.²¹ Miléosz Anaximandrosz korára már túljutott a fekete-tengeri gyarmatosítási hullám tetőpontján, rengeteg *apoikiája* volt, főként a Pontosz Euxéniosz partvidékén.²² Egy – fenntartásokkal kezelendő – kései forrásunk szerint maga Anaximandrosz is vezetett egy gyarmatosító expedíciót, Apollóniát alapította meg.²³ Az mindenestre kétségtelennek tűnik, hogy anélkül a nagyszámú empirikus földrajzi ismeret nélkül, amely a görög gyarmatosítási mozgalom eredménye és egyben feltétele volt,²⁴ elképzelhetetlen lett volna a görög „tudományos” geográfia. Ugyanakkor, mint később látni fogjuk, a gyarmatosítás nemcsak a lehetőségét biztosította, de egyben motiválta is a geográfia kialakulását.

Készségek. Az eszközök és a különféle tudásformák azonban önmagukban nem elégségesek. Használni, működtetni is kell őket, következőképpen a tárgyak és ismeretek átvételével együtt bizonyos készségeket (eszközhasználati, illetve a tudás felhasználására, feldolgozására, szervezésére vonatkozó készségeket) is át kell venni. Egy újabb jelentős paradigma szerint a kommunikációs technikák és készségek fejlődésének kiemelkedő szerepe van az intellektuális fejlődésben.²⁵ Eszerint tehát az írásbeliség megjelenésének (azaz az írni-olvasni tudás terjedésének mind extenzív, mind intenzív értelemben) előfeltétel-jelleget tulajdoníthatunk a preszókratika kialakulásában. Itt két dologra gondolhatunk. Egyrészt arra, hogy az írásbeliség könnyebbé teszi az empirikus tudás akkumulációját, felszabadítja az embert az alól a kényszer alól, hogy szellemi energiái jelentős részét e tudás megőrzésére fordítsa. Másrészt arra, hogy az írásbeli érintkezés azáltal, hogy a szövegtől való nagyobb eltávolodást, különböző szövegek jobb összevethetőségét teszi lehetővé, elősegíti a kritikai szellem kialakulását. Itt érdemes megemlíteni, hogy legjobb tudomásunk szerint Anaximandrosz írta az „első görög prózai értekezést,”²⁶ továbbá az a különbség, amelyet talán Theophrasztosz figyelt meg Anaximandrosz és Anaximenész stílusa között (az előbbi igen költői stílusban [*poiétikóterois onomasin*] fogalmazott – DK 22 A9, az utóbbi viszont „egyszerű és mesterkéletlen ión nyelvjárásban beszélt” DK 23 A1),²⁷ esetleg szintén az írásbeliség fejlődéséhez köthető (elsősorban az *olvasóközönség* kialakulásához).

Társadalmi engedélyezés. Mindeddig azokat a feltételeket vizsgáltuk, amelyek azt biztosították, hogy az egyén képes legyen a számunkra érdekes szellemi tevékenységekkel foglalkozni (legyen rá ideje, hozzáférjen bizonyos csak kollektíve felhalmozható ismeretekhez stb.). Ám ha ezek biztosítva vannak is, még mindig kérdés lehet, hogy *szabad-e* ilyesmivel foglalkoznia.

Bizonyos típusú szellemi tevékenységek ugyanis tilosnak minősülhetnek az egész társadalom vagy a társadalom valamely csoportjának tagjai számára. Foucault klasszikus „feltételezése” szerint:

... minden társadalomban ellenőrzik, kiválogatják, megnevezik a diskurzus termelését, majd a termékeket újra elosztják, mégpedig bizonyos számú eljárás szerint, amelyeknek az a szerepük, hogy csökkentsek a diskurzus veszélyeit, uralmukba kerítsék véletlenszerű megjelenését, kiküszöböljék súlyos, fenyegető anyagosságát.²⁸

Az említett eljárások közé tartozik a *tilalom* (mint a *kizáró* eljárások egyik fajtája), vagyis a diskurzus korlátozása a *tárgy*, a *körülmények* és a *beszélő alany* szempontjából („mindent kimondani nincs jogunk, nem lehet bárhol mindenről beszélni, végül pedig nem mindenki beszélhet bármiről”²⁹). Az első és a harmadik tilalom különbsége úgy is meghatározható, mint *univerzális tilalom* és *monopolizáló tilalom* különbsége, azaz

bizonyos gondolatok az egész társadalom számára tiltottak, míg bizonyos más témákkal csak a társadalom egy meghatározott csoportja foglalkozhat.

Arra a kérdésre, hogy miért alakulnak ki és miért érvényesülnek ezek a tilalmak, alapjában véve kétféle válasz adható. A funkcionalista megközelítés szerint a társadalom érdekeit (integrációját) szolgálják, ezért végső soron az egész társadalom érdekelt fenntartásukban (még akkor is, ha bizonyos csoportok kényszernek érzik őket), a konfliktuselméleti megközelítés szerint viszont meghatározott társadalmi-hatalmi csoportok érdekeit szolgálják, és az ellenérdekelt csoportokra úgy kényszerítik rá őket (még akkor is, ha úgy tűnik, azok önként elfogadják őket). Megítélesem szerint esetenként kell döntenünk, hogy melyik paradigmát alkalmazzuk, és az imént zárójelben jelzett megszorításokat, amelyek célja az empiriának az elmülethez igazítása a tudatos/tudattalan fogalmiságával, csak óvatosan szabad használni.

Egy további megkülönböztetést is kell tennünk, az *elsődleges* és a *másodlagos társadalmi ellenörzés* között:

Az intézmények (...), már pusztán létezésüknel fogva is, úgy ellenörzik az emberi magatartást, hogy előre definiált mintákat állítanak fel számára, amelyek egy bizonyos irányba terelik, szemben számos más, elvileg lehetséges iránnyal. Fontos hangsúlyozni, hogy ez az ellenörzés magában az intézményesedés természetében rejlik, és már azelőtt is megvan, hogy konkrét szankciók támogatnák az intézményt, illetve megvan a szankcióktól függetlenül is. (...) További ellenörző mechanizmusokra csak annyiban van szükség, amennyiben az intézményesedés folyamatai nem voltak teljesen sikeresek.³⁰

A másodlagos társadalmi ellenörzésre szolgáló szankciók az olyan enyhébb társadalmi formáktól, mint a „megszólás” az egészen szigorú politikai szankciókig (üldöztetés, kivégzés) terjedhetnek.

A nagy tekintélyű századeleji angol filozófiatörténész, John Burnet szerint a papi osztály hiányának fontos szerepe volt abban, hogy kialakulhatott a görögöknél a filozófia és a „szabad tudomány”.³¹ A fenti megkülönböztetések alapján ezt a következőképpen értelmezhetjük. Ha lett volna hatalommal rendelkező papi osztály, az – saját (csoport)érdekében – monopolizálta volna a világertelmezést, és még önmaga számára is tilosnak minősített volna bizonyos értelmezési formákat (pl. a természeti jelenségeknek személytelen erők termékeként való értelmezését), ezeket a tilalmakat pedig szankciókkal érvényesítette volna. Minthogy azonban (szemben középkorral, vagy az ókori kelet kultúráival) a görög társadalomnak nem volt papi osztálya, a világertelmezést nem sajátíthatta ki olyan társadalmi csoport, amelynek érdekei ellentétesek voltak a tudományéval, és így politikai szankciók sem tiltották az alternatív világertelmezéseket.

De amint láttuk, számolnunk kell más korlátokkal is. Nem csak egy partikuláris csoport érdekeit érvényesítő vallási-politikai szankciók gátolhatták meg a természetfilozófiai gondolkodás kialakulását. Amennyiben a kollektíve érvényes társadalmi rendre veszélyesnek minősültek volna, társadalmi nyomás vagy az ossztársadalom érdekeit szem előtt tartó (és nem csak rájuk *hivatkozó*) politikai szankciók is gátolhatták volna.

(folytatás a következő számban)

Irodalom

- BILABEL (1920)** F.: *Die ionische Kolonization*. Philologus. Suppl. XIV.
- BURNET (1920)** J.: *Early Greek Philosophy*. London. (3. kiadás)
- BERGER, P. - LUCKMANN, Th. (1984)** „A valóság társadalmi felépítése.” (Részletek.) In: HERNÁDI (1984) 321-349. ok.
- [**DIELS, H. - KRANZ, W.**] (1951-2) *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und Deutsch von H. Diels. Achte Auflage Hrsg. von W. Kranz. Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, Berlin.
- FARRINGTON (1947)** B.: "The Character of Early Greek Science". In: *Head and Hand in Ancient Greece. Four studies in the social relations of thought*. London, Watts & Co.
- FOUCAULT (1991)** M.: „A diskurzus rendje” In: *Holmi*, július. 868-889. ok.
- HAVELOCK (1982)** E. A.: "Preliteracy and the Pre-Socratics" in: *The Literate Revolution in Greece and its Cultural Consequences*. Princeton. 220-260. ok.
- HAVELOCK (1983)** E. A.: "The Linguistic Task of the Presocratics" In: ROBB (1983) 7-82. ok.
- HERNÁDI (1985)** M. (szerk.) *A fenomenológia a társadalomtudományokban*. Bp., Gondolat.
- KAHN (1994)** Ch. E.: *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*. Indianapolis/Cambridge, Hackett Publishing Company, Inc. (Eredeti kiadás: 1960, CUP)
- KIRK, G. S. - RAVEN, J. E. - SCHOFIELD, M. (1998)**: *A preszókratikus filozófusok*. Bp., Atlantisz.
- LLOYD (1987)** G. E. R.: *The Revolutions of Wisdom. Studies in the Claims and Practice of Ancient Greek Science*. Berkeley - Los Angeles - London, University of California Press.
- NEUGEBAUER (1984)** O.: *Egzakt tudományok az ókorban*. Bp., Gondolat.
- NYÍRI K. - SZÉCSI G. (szerk.) (1998)** *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Bp., Áron Kiadó.
- RICOEUR (1998²)** P.: „Az interpretációk konfliktusa”. In: Fabiny Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés 3*. Szeged.
- ROBB (1983)** K. (ed.): *Language and Thought in Early Greek Philosophy*. Ilionis, La Salle, The Hegeler Institute.
- SCHÜTZ (1984b)** A.: „Az idegen” In: *uo.*, 405-413. ok.
- SZABÓ (1992)** Á.: „Az eleai Parmenidés”. In: *Existentia*. Szeged - Bp., Vol. II. Fasc. 1-4. 34-67. ok.
- SZABÓ, Á. - MAULA, E. (1982)**: *Enklíma. Untersuchungen zur Frühgeschichte der griechischen Astronomie, Geographie und der Sehnentafeln*. Athen.
- THOMSON (1975)** G.: *Az első filozófusok. Tanulmány az ókori görög társadalomról*. Bp., Kossuth Könyvkiadó.

Jegyzetek

1. Jelen írás, amelynek befejező része a következő számban fog megjelenni, eredetileg egy nagyobb dolgozat második részeként íródott, és a számomra hozzáférhető elméletek részletes áttekintése előzte meg. Terjedelmi okokból ezt az elemzést itt kellett hagynom, a legfontosabb gondolatokat átvettem a főszövegbe, a szükséges hivatkozásokat pedig beépítettem a jegyzetapparátusba.
2. A „hamis tudattal” vagy „tudattalannal” operáló magyarázatok azért jelentenek itt kényes kérdést, mert ezek az „operátorok” szinte bármilyen szorult helyzetben előránthatók és mintegy sibboletként használhatók. Ez azonban, úgy vélem, éppúgy nem ad okot arra, hogy kritikátlanul elveszük őket, mint ahogy kritikátlan elfogadásukra sem. E kérdésben számomra **Ricoeur (1998)**; különösen 144. o. skk.) hozzáállása tűnik a legszimpatikusabbnak. Ricoeur abból indul ki, hogy az egyes szellemi termékek jóhiszemű és „gyanakvó” interpretációi „belsejében töredezett hermeneutikai mezőt” alkotnak, „nincs univerzális hermeneutika, nincs univerzális szabvány az értelmezéshez, csak különálló és egymással szembehelyezkedő interpretációs elméletek vannak.” Fontos tehát tudatosítanunk, hogy a gyanakvó interpretációk (így az ideológiakritika) is egyénektől, *megfigyelői* pozícióban levő egyénektől származnak, akiknek az elfogulatlansága azonban korántsem következik szükségszerűen magából ebből a pozícióból. E probléma olyan korlátot jelent a társadalom- és szellemtudományok számára, amellyel szembe kell néznünk.
3. Az idézőjellel két dologra is szeretnék utalni. Egyrészt arra, hogy az „objektivitás” modern fogalmát csak komoly fenntartásokkal használhatjuk *nem* analitikus kategóriaként, másodsor pedig arra, hogy *analitikus* kategóriaként is tudatában kell lennünk annak, hogy ezek az „objektív” lehetőségek részben társadalmi eredetűek is, és ezért részben az egyén nem tudatos közreműködésének eredményei (Vö **Berger-Luckmann (1984)** 341-342. ok.).
4. Arisztotelésznél mindenesetre – mintegy két évszázaddal a görög filozófia megjelenése után – nagyon is fontos szempont volt; l. pl. *Metafizika* 982 b 19 skk., ahol Arisztotelész szembeállítja a „tudás kedvéért” és a „haszon kedvéért” keresett tudást.
5. *Politika* 1259 a 6 skk..
6. *Metafizika* 981 b 13-25
7. Lásd a 4. és a 6. jegyzetben megadott *Metafizika*-helyeket.
8. *Nikomakhoszi etika* 1177 b 2-4.
9. Ezt erősíti meg a Thalészról szóló anekdota is (lásd az 5. jegyzetben megadott hivatkozást). Jóllehet a történet arról szól, hogy a milétoszi bölcs hogyan gazdagodott meg (olajspekulációkon) csillagászati-meteorológiai ismeretei segítségével, a tanulság mégis az, hogy „könnyű megvagyonosodniok a bölcselőknek, ha éppen akarnak; csak hogy nem ez a céljuk”. A filozófiának tehát egyáltalán nem a kompetenciáját tagadja Arisztotelész gazdasági kérdésekben.
10. **Thomson (1975)** 247. ill. 364. ok.
11. *Im.* 239-259. ok, különösen a 248. o.
12. **Farrington (1947)** 1-2. ok.
13. Ennek a bizonyításnak minden bizonnyal Hérekleitosz 40. töredékéből kell kiindulnia (“A *polymathie* nem tanít meg arra, hogy *nousa* legyen valakinek.”).
14. Phereküdszhez: D.L. I. 119.; Anaximandroszhoz D.L. II. 1 és 2; Szuda, „Anaximandrosz” címszó; Agathéméros I. 1.; Sztrabón I.1,11. Az egyes eszközökhöz lásd **Kirk-Raven-Schofield (1998)** 97., 134-135. és 162-164. ok. E tudósítások

- hitelességének megítélésénél fontos számításba vennünk, hogy – mint **Lloyd** megjegyzi (1987, 51. o.; Kleingüntherre utalva) – „a görögök végül már kisebb irodalmi műfajt szenteltek az »első feltalálónak« (πρωτοι ευρεται).”
15. Vö. Kirk-Raven-Schofield, *im.*, 138. o.
  16. Lásd ehhez **Szabó (1992)** 40-43. ok. Szabó az itt szereplő „gnómónvilágtérkép” gondolatának részletesebb kifejtéseként **Szabó-Maula (1982)**-re utal, amelyet nem ismerek.
  17. Vö. **Kahn (1994)** 83-84. ok. – „A korai görög geográfia és egy fennmaradt babilóni térkép közötti megfelelések (...) szintén megerősítik azt, amit már más forrásokból is tudunk a milétoszi tudománynak a sokkal régebbi babiloni hagyománytól való függéséről.” (84. o.).
  18. A doxográfia alapján úgy tűnik, hogy Thalész, Anaximandrosz, (Anaximenész?), Parmenidész, Alkmaion, talán bizonyos püthagoreusok, Empedoklész, Anaxagorasz foglalkozott gyakorlatibb – csillagászati, geográfiai és/vagy orvosi – tudományos tevékenységgel is (illetve tett felfedezéseket e téren), míg például Xenophanész, Hérakleitosz, Zénón, Melisszosz munkássága csak az átfogóbb, filozófiáibb témákat érintette (vagy legalábbis nem volt „produktív” a gyakorlatibb tudományokban). Kahn például szembeállítja „Xenophanész és Hérakleitosz gyermekes újításait az asztronómia terén” (*im.* 204. o.) a milétosziakkal, szerinte „[n]ehezen hihető, hogy akár Xenophanész, akár Hérakleitosz hosszabb időt töltött volna a csillagok alapos tanulmányozásával. Amit az efféle kérdésekben tudtak, azt a milétosziaktól és követőiktől csipegették fel.”
  19. Ahogy például **Neugebauer (1984; 155. o.)** teszi.
  20. Ahogy Kirk, Raven és Schofield, (*im.*, 133. ok.) teszi. Rámutatva, hogy „[a] babiloni papok vallási céllal már Kr. e. 721-től kezdve megfigyelték mind a teljes, mind a részleges napfogyatkozásokat” és „Roppant nagy a valószínűsége annak, hogy Thalész hozzájutott ezekhez a babiloni feljegyzésekhez...”
  21. Hogy amennyiben Anaximandrosz tényleg készített térképet, az valóban az első volt, vagy az elsők közé tartozott, azt megerősíti Hérodotosznál (V. 49.) annak a helyzetnek a leírása, amikor a milétoszi Arisztagorasz (több mint fél évszázaddal Anaximandrosz vélhető működése után) egy térképet visz Spártába. A szituációból teljesen világos, hogy a spártaiak előtt teljesen ismeretlen találmányról van szó, és a milétoszi türannosz mintegy „kulturális tőkeként” használja a politikai meggyőzéshez. Elég valószínű, hogy ez a térkép Anaximandroszénak Hekataiosz (Arisztagorasz tanácsadója! – Hdt. V. 36.) által javított változata volt.
  22. Lásd **Bilabel (1920)** 13-60. ok.
  23. Ailianosz, lásd DK 12 A3
  24. És amelynek már az *Odüsszeiában* is felfedezhetők az előzményei.
  25. Magyarul jó bevezetést nyújt e gondolatkörhöz Nyíri Kristóf és Szécsi Gábor válogatása: **Nyíri-Szécsi (1998)**; a preszókratikával kapcsolatban pedig **Havelock (1982)** és **(1983)** ajánlható.
  26. Vö. Kahn, *im.*, 240. o.
  27. Vö. Kirk, Raven, Schofield, *im.*, 220. o.
  28. **Foucault (1991)** 869. o.
  29. *Uo.*
  30. Berger-Luckmann, *im.*, 335. o. (A fordítást némileg módosítottam – *M. G.*)
  31. **Burnet (1920)** 4. o.

Juhász, G., Dózsa, Zs., Csordás, Á.
Kaposvári Egyetem
HuMan Exchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány
Kaposvári Egyetem

Piacorientált emberi erőforrás fejlesztés a Dél-Dunántúli Régióban

The University of Kaposvár, Faculty of Animal Science as a characteristic spiritual resource base of the South-Transdanubia significantly contributes with its activities to extending the educational political, educational organizational and human infrastructural processes of the region. The Faculty and its organizational units (being involved into the given project, namely the Institute of Economics and Organization as well as the Regional Information and Training Center) set the aim to conduct their activities in a way to strengthen and extend the intersectoral co-operation network which is able to effectuate the 'think-together-approach' within the circle of business, public, governmental and administrative partner organizations and in this way to assist in market conform development and exploitation of human resource.

Main objectives to be reached through the PHARE project are as follows:

- *Developing the human infrastructure through economic orientation of higher education, introducing new courses contributing to raise the labour market chances of young professionals, hence, to the modulation of regional unemployment rate.*
- *Restructuring the present educational pattern by elaborating a multi-level, transferable coaching system in enhanced efficiency of exploiting the human resources through operating a long term, regional, intersectoral network system.*
- *Strengthening the impact and participation of higher education institution as spiritual and human resource development base.*

Bevezetés

A piacgazdaság kiépítésének folyamatában egyre nagyobb igény mutatkozik a tudásintenzív szolgáltatások, iparágak fejlesztésére, s ennek eredményeként egyre nagyobb hangsúly kerül az emberi/szellemi tőke fejlesztésére, amely elsődleges szerepet játszik a gazdaságélénkítő kezdeményezések során.

A piacgazdaság szakemberszükségletének biztosításában és technológiai-technikai átalakulásában fontos hajtóerőt képvisel a felsőoktatási és K+F ágazat. A foglalkoztatási szerkezet és a humán infrastruktúra fejlődése az oktatási- és a K+F ágazattal együtt, komplex módon, egymással összhangban kell, hogy megvalósuljon. Ehhez regionális kihatású, széles társadalmi bázisra építkező projektek kivitelezése szükséges.

A PHARE HU 9705 Kísérleti Alapprogram Humán erőforrás komponensében résztvevő nyert projekt menedzser team - a Kaposvári Egyetem Ökonómiai és Szervezési Intézete mellett működő Regionális Információs és Tréning Centrum - a „Piacorientált Emberi Erőforrás Fejlesztés a Dél-Dunántúli Régióban” című pályázati projekt megvalósításán dolgozik.

A projekt megkezdését megelőző előkészítő fázisban számos tapasztalatot szereztünk, amelyek fontos adalékokkal szolgálhatnak hasonló jellegű helyi-, illetve regionális szintű kezdeményezések hatékony módon történő kivitelezéséhez.

A projekt előzményei

A Kaposvári Egyetem a Dél-Dunántúli Régió meghatározó tudáserőforrás központjává kíván válni a felsőoktatási integrációs folyamat során. Az intézmény szellemi és anyagi erőforrás potenciáljának hatékony felhasználásával arra törekszik, hogy szervesen hozzájáruljon a régió humán infrastrukturális folyamatainak kiteljesedéséhez.

Az Állattudományi Karhoz tartozó Ökonómiai és Szervezési Intézet igyekszik meghatározó szerepet vállalni az új egyetem stratégialkotási folyamatában, a szervezeti és működési struktúra reorganizációjában. Az 1999. januárjában, az intézet mellett létrehozott Regionális Információs és Tréning Centrum mint projekt menedzser szervezet fő célja az intézmény gazdasági orientációjának erősítése piacképes képzések szervezésével és lebonyolításával, valamint egy regionális hatókörű együttműködési rendszer kialakítása, amely hatékony módon képes megvalósítani a gazdasági (üzleti), társadalmi (civil) és kormányzati (állami költségvetési, közigazgatási, önkormányzati) résztvevő szervezetek együttműködését az emberi erőforrás piackonform módon történő fejlesztése és felhasználása érdekében.

Jelenleg a Kaposvári Egyetem Állattudományi Karán (amely a pályázati projekt gesztora, valamint a programok kivitelezésének elsődleges helyszíne) hozzávetőlegesen ezer hallgató folytat tanulmányokat, többségük a Dél-Dunántúli Régióból származik és várhatóan - tanulmányaik befejeztével - ebben a régióban keres munkavállalási lehetőséget elsődlegesen. Elhelyezkedési lehetőségeiket kedvezőtlenül befolyásolja az agrár ágazatban az elmúlt évtizedben végbement szerkezetváltás, amelynek során az ágazatban foglalkoztatott munkavállalói létszám gyakorlatilag a korábbi szint egyharmadára csökkent.

A Kaposvári Egyetemen megkezdődött a kapcsolati háló átszervezése, kibővítése, a gazdasági szereplőkkel való együttműködés tartalmi-, minőségi változása. Új, szakok (pl. a Gazdasági agrármérnök szak), szakirányok, piacképes szakképzések, valamint új oktatási metódusok, mint pl. a tréning oktatás kerültek bevezetésre, amely által nemcsak a kognitív jellegű ismeretek, hanem a tapasztalati úton rögzíthető készség-és képesség-szintű tudásanyag hallgatók által való megszerzésének lehetőségei szélesedtek ki.

A projekt céljai

A projekt kivitelezése során megvalósítandó fő célkitűzések a következők:

A régió humán infrastruktúrájának fejlesztése a felsőoktatás gazdasági orientációján keresztül, piackonform képzések fejlesztésével, új képzések indításával, amelyek hozzájárulhatnak a pályakezdő korosztály munkaerőpiaci esélyeinek növeléséhez, a munkanélküliség csökkentéséhez.

A meglévő képzési struktúra piaci igényekkel való összehangolása, egy többszintű, átjárható, rugalmas képzési rendszer kialakítása, amely az emberi/szellemi erőforrás felhasználásának hatékonyabbá válását eredményezi egy hosszabb távú, regionális szintű, interszektoralis együttműködési rendszer működtetése által.

A felsőoktatási intézmény mint szellemi, humán erőforrás-fejlesztési bázis befolyásának, részvételének fokozása a régió társadalmi és gazdasági fejlődésében.

A pályázati projekt képes rugalmasan reagálni az aktuális munkaerőpiaci igényekre, elsődlegesen veszi figyelembe a felsőoktatás fejlesztési irányait meghatározó munkaerőpiaci feltételeket, tendenciákat. A felsőoktatás és a munkaerőpiac kölcsönösen átjárható, dinamikus, piackonform rendszerén keresztül a projekt hozzájárul a régió humán infrastruktúrájának fejlesztéséhez, a munkanélküliség csökkentéséhez és a vidéki lakosság érdekérvényesítési lehetőségeinek növeléséhez.

A projekt megvalósítása során a következő programelemek kerülnek kivitelezésre:

- Mérlegképes könyvelő és Adótanácsadó felsőfokú szakképzések beindítása.
- Vezetési készségfejlesztő-, Karrier/életpálya menedzselő-, valamint kommunikációs készségfejlesztő tréningek szervezése és lebonyolítása.
- A képzési-fejlesztési beavatkozásokat kiszolgáló tananyagfejlesztési tevékenységek folytatása.
- Humán információs adatbázis kiépítése.
- Regionális humánpolitikai konferencia és integrált állásbörze szervezése és lebonyolítása.

A támogatási időszak lejártával a program hosszútávú továbbvitelét az együttműködő szervezetek koordinációjával és a munkaerőpiac, valamint az oktatás-és foglalkoztatáspolitikai további szereplőinek bevonásával kiszélesedő, átstrukturált szakmai együttműködési rendszer biztosíthatja.

A projekt várt eredményei, hatásai

Az agrárágazatot sújtó válsághelyzet egyik leglényegibb komponense a foglalkoztatotti létszám jelentős csökkenése volt az 1990-es évek folyamán. Az infrastrukturális fejletlenség, az alacsonyabb képzettségi szint, az érdekérvényesítés egyéb lehetőségeinek hiányában a munkanélküliség elsősorban a vidék, a falu társadalmát terhelte meg. Mivel azonban a termelés szintjének növelése nem képzelhető el élőmunka-ráfordítás nélkül, ezért stratégiai kérdésként merül fel az eddigi munkahelyek megőrzésének és újabbak létrehozásának az igénye. Különösen az elmaradott, vagy tartós depressziótól szenvedő térségekben fontos a munkanélküliség csökkentése. Ennek eszközeiként elsősorban a foglalkoztatáspolitikai aktív eszközei kell, hogy tevékeny szerepet játszanak. Így támogatni szükséges a vállalkozóvá válás elősegítését, illetve komoly hangsúly terelődik a munkaerőpiaci képzésekre és átképzésekre a "képesse tétel" szempontjából. Továbbá a kis-és közepes méretű vállalkozások vidéki környezetbe való településének ösztönzésével szükséges olyan munkaalkalmakat teremteni, amelyek a munkanélküliség és a jövedelmi hátrányok kompenzálásával elősegíthetik a vidéken lakók életminőségének fokozatos javulását. A vidéken élők életesélyeinek munkaerőpiaci és foglalkoztatáspolitikai eszközökkel történő javításával, valamint a mezőgazdasági tevékenység ésszerű és hatékony újrászervezésével elérhető a vidék népességmegtartó képességének fokozódása.

A megfelelő képzettséggel rendelkező munkaerő rendelkezésre állása az agrárgazdaságban a technológiaváltás és ezen keresztül a minőségi termékellátás előfeltétele is egyben. Ezért az agrárstratégia eredményességének kiemelten fontos tényezője az emberi erőforrások fejlesztése.

Az agrárium mind az iskolai rendszerű-, mind pedig az azon kívüli képzések, valamint a kutatás és a szaktanácsadás intézményei tekintetében is egyaránt jelentős humán erőforrás bázissal rendelkezik Magyarországon. Ezek az intézmények hagyományosan fontos szerepet töltenek be a mezőgazdaság szakember szükségletének folyamatos biztosításában, valamint az általuk irányított, működésbe hozott korszerű technológiák, eljárások, módszerek kidolgozásában és szervezeti szintű adaptációjában. Az új és megnövekedett igényeknek megfelelően bővíteni szükséges azonban az ágazathoz tartozó képzési lehetőségek, alkalmak körét. Különösen fontos szerepet játszanak ezek között a piaci szemlélet-és magatartásmód elsajátítását biztosító modern gazdasági jellegű képzések.

A mezőgazdaság, a vidékfejlesztés és az emberi erőforrás fejlesztés ma már szorosan összekapcsolódó fogalmak. A vidékfejlesztés komplex feladatai közé tartozik a természeti és a táji erőforrások, hagyományok megőrzése, a mezőgazdaság fejlesztése, valamint a vidéki lakosság jövedelemszerzési és egyéb érdekérvényesítési lehetőségeinek, esélyeinek szélesítése.

Kulcsár László (1999) szerint a vidékfejlesztési programok középpontjában a vidéki ember áll, aki sajátos élethelyzetében adott szerepeinek összességéként éli életét. Ebben a megközelítésben a vidékfejlesztés nemcsak munkahelyteremtést, mezőgazdaság-fejlesztést, vagy környezetrendezést, hanem az emberi élet minden területét átfogó komplex fejlesztési beavatkozások rendszerét jelenti. A vidékfejlesztés gyakorlati megvalósítása tekintetében kistérségi irányultságú, komplex társadalmi, gazdasági és kulturális programokban valósul meg, és természetesen igényli az ott élő lakosság aktív részvételét. A vidékfejlesztés sokrétű programokat foglal magába: elsősorban a belső (endogén) erőforrások mozgósítására irányul, amelyek közül a természeti (ökológiai), az emberi (humán) és a kultúrantropológiai (hagyományok, életmód, kultúra) játszanak fontos szerepet. Az EU programozás alapján az elsőszámú célkitűzés az emberi erőforrások fejlesztése, az életminőség javítása. Ez szolgálja közvetve a vidéki települések népességmegtartó erejének fokozását, a kulturális örökség védelmét, valamint a helyi gazdaság fejlesztését. Az Európai Unió Közös Agrárpolitikáját a Római Szerződés 39. cikkelye alapozta meg, amelynek főbb célkitűzései között deklarálták a mezőgazdasági termelékenység műszaki-technikai fejlesztés eszközeivel való növelését, a termelési tényezők – köztük a munkaerő - optimális hasznosításával. Ezzel összefüggésben került szóba a megfelelő életszínvonal biztosítása a jövedelmek növelésével, valamint a piacok stabilizálása, és az ellátás biztosítása. A közösségi agrárpolitika a mezőgazdaságban dolgozók számára tehát olyan megfelelő életszínvonal elérését tűzte ki célul, amely alapvető tényezőjévé vált a vidéki népesség helyben tartásának. A hátrányokkal küzdő régiók, térségek felzárkóztatására létrehozták a Strukturális Alapokat, amelyek ma is forrást biztosítanak a fejlesztési beruházások kivitelezéséhez. Az 1997-ben közzétett, a Közös Agrárpolitika reformjára irányuló "Agenda 2000" ugyancsak fő irányként jelölte meg a vidék megerősítését és fejlesztését. Az EU agrártámogatási stratégiájában a vidékfejlesztés kapott prioritást, míg az agrártermelés további fokozatos leépítésével kell számolni.

Összegzés

A Kaposvári Egyetem stratégiai szintű változási folyamatainak központi elemeként kell, hogy megjelenjen egy átfogó, piacokonform stratégiai terv a szervezeti és működési kritériumok tekintetében. Ennek részeként ki kell dolgozni a régió foglalkoztatáspolitikai igényeihez igazodó képzési kínálatot, valamint ki kell építeni a megvalósításhoz szükséges oktatási infrastruktúrát. Az új, piacoképes képzések beindításával, valamint a készségfejlesztő tréningek szervezésével és lebonyolításával várjuk hallgatóink munkaerőpiaci esélyeinek növekedését. A keresleti és kínálati csatornák regionális szintű integrációja valósul meg az állásbörze, valamint a humánpolitikai konferencia lebonyolításával. A tervezett tevékenységek alapjául szolgálhatnak a Kaposvári Egyetemen létrehozandó új gazdaságtudományi egyetemi kar létrehozásához. Az egyre szélesedő képzési struktúra, annak piacokonform jellege, valamint az egyre növekvő hallgatói létszám és a diplomát szerzők kvalifikációs szintjének emelkedése megteremtheti azt szellemi tőkét, ami a régió felemelkedése szempontjából elsődlegesen kiemelendő és ami közvetve hatást gyakorol a vidéki térségek felzárkóztatására az emberi erőforrás fejlesztésén keresztül.

Irodalom

- Kulcsár, L.:** Falvaink fejlesztési stratégiái az EU csatlakozás tükrében. in: A falu-és vidékfejlesztés stratégiai kérdései. "Magyarország az ezredfordulón" Stratégiai Kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya. Szerk.: Kovács Ferenc, Kovács János. Budapest, 1999. p. 25-33.
- Fazekas, J., Rátvai, M., Weisz, Z.** (szerk): Térségfejlesztési kezdeményezések tankönyve. I. Önségítő kézikönyv.

**A magyar tejtermelés nemzetközi versenyképessége
különös tekintettel a munkatermelékenységre***

In many occasions, analysing efficiency figures can lead to false or not exact conclusions. The reason is in the method of using only one production factor, thus will not give appropriate information on the effects of other factors. The Hungarian dairy production is usually interpreted as having lower labour productivity figures compared to international data. In the present research, ten Hungarian dairy farms, and farms of ten member countries of the European Dairy Farmers and Poland, Argentina, New Zealand and the USA were compared. The lower values have less relevance if the given countries' labour costs are compared, in what the Hungarian farms have a great comparative advantage. This research emphasises the possible mistakes when grading the Hungarian dairy farms on a basis of only the labour productivity figures.

Bevezetés

A hazai tejtermelés és feldolgozás egyik neurálgikus pontja a magyar mezőgazdaságnak. A belső fogyasztást jelentősen meghaladó termelés-növekedés, az így keletkező felesleg piacról való kivonása, az élelmiszerek árának nyomott színvonala kedvezőtlenül hat a termelésre. Ilyen körülmények között kevés figyelem jut az ágazat nemzetközi versenyképességének vizsgálatára, hiszen a termelők egy jelentős része üzeme fennmaradásáért küzd.

Köztudott tény, hogy a magyar mezőgazdasági telepek termelékenységi mutatói általában elmaradnak nyugat-európai farmok hasonló értékeitől. Ezt a kritikát sokszor, sok helyen vetik a termelők szemére. Felmerülhet azonban a kérdés: önmagában vizsgálva pl. a munkatermelékenységet, teljes képet kapunk-e a valós helyzetről, vagy célszerűbb összetetten áttekinteni a problémakört, hogy ne legyen egyoldalú a megközelítés?

A választ a European Dairy Farmers tíz tagországának, ezen kívül Lengyelország, az Egyesült Államok, Új-Zéland és Argentína munkatermelékenységi adatainak, valamint tíz, Magyarországon működő tejtermelő telep mutatóinak összehasonlításával próbáljuk megadni.

Szakirodalmi áttekintés

Mit nevezünk versenyképésnek? *Heinrich (1996)* szerint versenyképésnek nevezhetjük azt a vállalatot, amelynek a piaci részaránya nem csökken, sőt növelni tudja azt. Az adott meghatározás tömörségében egy termelő egység egészéről ad képet anélkül, hogy elveszne a sokszor csak részinformációkat adó egyéb mutatókkal szemben. A termelékenységi és hatékonysági mutatók a hozam és a ráfordítás kapcsolatát elemzik, és általában természetes mértékegységben fejezik ki (*Samuelson P. A. – Nordhaus W. D., 1990*). Az így kapott értékek csak kellő óvatossággal kezelhetők. Ennek oka, hogy az adott termelési periódus alatt elért természetes hozamot a termelési tényezők e célra fordított mennyiségével osztjuk el. Mivel a különböző termelési tényezők természetes egységben való összeadását nem lehet elvégezni, a termékegységre vonatkozó számítások folyamán rendszerint egyetlen termelési tényezőt veszünk figyelembe. Az így kapott mutató nem ad információt az adott termék minőségéről, illetve a többi input mennyiségéről, tehát csak tájékoztató jellegű képet adhat (*Steinhauser H. – Langbehn C. – Peters U., 1984*).

---

* A dolgozat a Magyar Zoltán posztdoktori ösztöndíj támogatásával készült.

Leggyakrabban használt mutató a munkatermelékenység (*Burján – Fébó, 1985*), amit az egységnyi munkaidő alatt előállított termékmennyiséggel vagy az egységnyi termékre fordított munkamennyiséggel jellemeznek. A termelékenységnek két típusát különböztetjük meg (*Heinrich, 1996*):

- részleges és
- teljes körű termelékenység.

Anyag és módszer

A dolgozatban szereplő nyugat-európai tejtermelő telepek a European Dairy Farmers (EDF) szervezetéhez tartoznak. Ezeknek az üzemeknek a reális megítéléséhez tudni kell, hogy az EDF-hez való csatlakozás az önkéntesség elvén alapszik, így a farmerok többsége az új iránt fogékonyabb, vállalkozóbb szellemű termelők közül került ki. Ennek megfelelően a gazdák mind a termelés volumenében, mind színvonalában fölötte állnak országuk átlagának. A magyar telepek termelési színvonalukat és nagyságukat tekintve átlagosnak nevezhetők (Lengyelország és Magyarország jelenleg még nem teljes jogú tagként vesz részt a szervezet munkájában).

Az EDF üzemek vezetői minden évben kitöltenek egy analóg kérdőívet, amelyben a gazdálkodás legfontosabb mutatóira, jellemzőire kérdeznék rá. A beérkezett adatlapokat minden országban egy ún. EDF-STAR (egy, a tejtermelés ökonómiai kérdéseivel foglalkozó kutató) ellenőrzi, majd küldi tovább Németországba, Braunschweigba. A korábbi gyakorlattal ellentétben minden tagország EDF-STAR-ja értékeli ki a kérdőívet egy, az erre a célra kifejlesztett számítógépes modell segítségével.

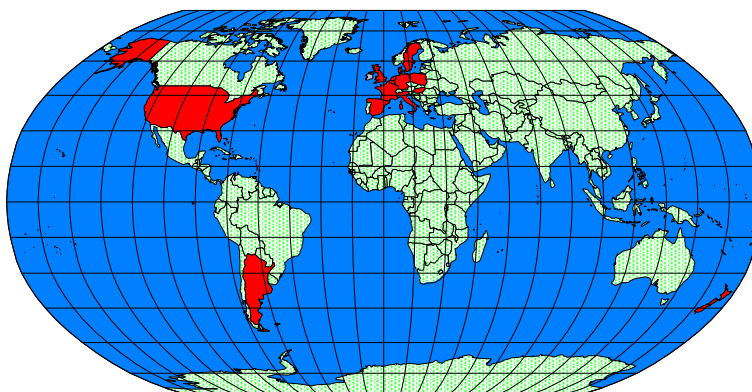
A kiértékelésre szolgáló modell, a M2-00edf.xls, egy Windows Excel alatt futó program, amelyet a Kaposvári Egyetem Vállalatgazdaságtani Tanszéke jogtisztán használhat.

A három további ország adatai (Argentína, Új-Zéland, USA) az International Farm Comparison Network (IFCN) üzemgazdasági hálózattól származnak (1. ábra). Az eltérő adatgyűjtés és feldolgozás ellenére azért éreztük indokoltnak a vizsgálatba való bevonásukat, mert a világ tejtermelésében meghatározó szerepet játszanak (Új-Zéland, USA) vagy jelentős, még kihasználatlan termelési adottságokkal rendelkeznek (Argentína).

Az IFCN hálózat megalapításának alapötlete 1995/96-ban született a Német Mezőgazdasági Szövetségi Kutató Központ Üzemgazdasági Intézetében (FAL Braunschweig), tíz év szakmai tapasztalatára és a Texasi A&M Egyetem (USA) keretein belül működő Agriculture and Food Policy Centre (AFPC) nemzetközi versenyképességre vonatkozó kutatásaira alapozva. Az AFPC 15 éve folytat hasonló vizsgálatokat, és építi tipikus üzemekre vonatkozó nemzeti hálózatát, kibővítve a rendszert Mexikó és Kanada területére.

Ennek megfelelően két regionális világgözpontot alakítottak ki (World Region Centres, WRC), amelyek legfontosabb feladata a szervezet nemzetek feletti koordinálása, az elemzéshez használt szimulációs modell fenntartása és fejlesztése, adatgyűjtés és tárolás, valamint erőteljes marketing tevékenység az IFCN részére. Jelenleg ezt a feladatot Európában a FAL, Amerikában az AFPC látja el.

Az IFCN módszertanára jellemző, hogy gyakorlatban működő tejtermelő telepek helyet ún. tipikus üzemek adatait elemzi. Egy-egy ilyen tipikus farm, kutatók, szaktanácsadók és hasonló körülmények között termelő gazdák segítségével alakul ki. Az üzemek egy adott régióra jellemzőek, így minden mutatójuk beleesik abba sávba, amely keretek között a régió termelő egységei gazdálkodnak. Ennek megfelelően reprezentálják szűkebb környezetüket annak ellenére, hogy valószínűleg egyetlen telep sincs, amelyik teljesen így nézne ki.

1. ábra A vizsgált országok elhelyezkedése

1. táblázat

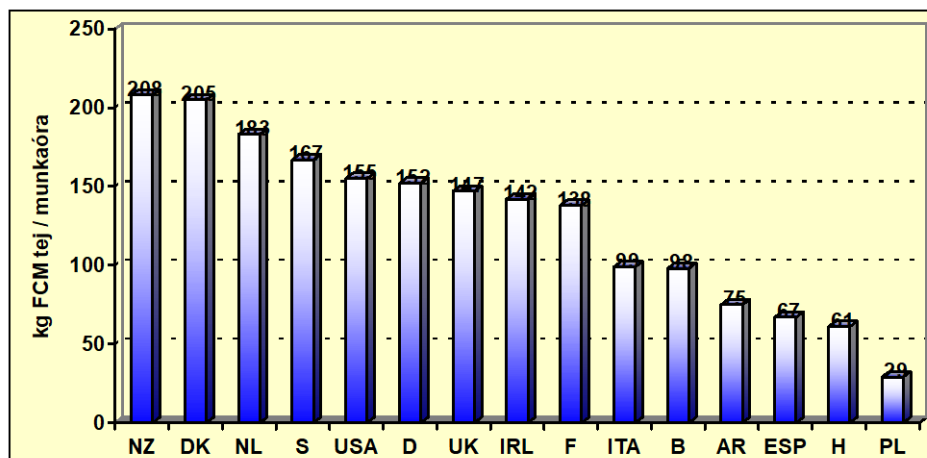
A vizsgálatba vont üzemek száma												
Ország	B	D	DK	ESP	F	IRL	ITA	NL	P	S	UK	H
db	3	21	2	24	4	9	7	24	8	11	15	10

Forrás: EDF STAR

Mint ahogy az 1. táblázat adataiból látható, egyes országok esetében (Belgium, Dánia, Franciaország) a vizsgálatba bevont üzemek alacsony száma miatt nem lehet minden szempontból megalapozott kijelentéseket tenni, ebben az esetben csak tájékoztató jellegű eredményekről beszélhetünk.

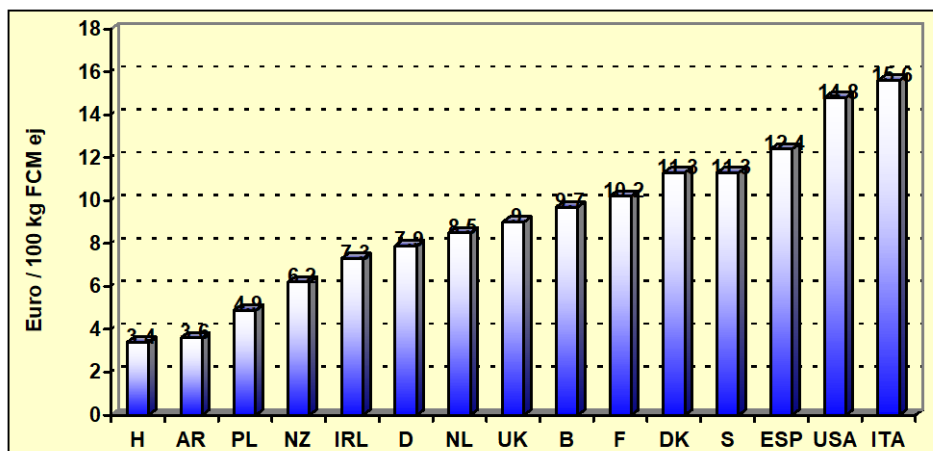
Vizsgálati eredmények és értékelésük

2. ábra Munkatermelékenység a vizsgált üzemekben (kg FCM tej / munkaóra)

(B=Belgium; D=Németország; DK=Dánia; ESP=Spanyolország; F=Franciaország; ITA=Olaszország; IRL=Írország; NL=Hollandia; PL=Lengyelország; S=Svédország; UK=Egyesült Királyság; NZ=Új-Zéland; AR=Argentína; H=Magyarország)

3. ábra Munkaerőköltség a vizsgált üzemekben(100 kg FCM tejet terhelő bérköltség)

Lengyelország

A vizsgált mutatót tekintve Lengyelországban találjuk a legalacsonyabb értéket, amelynek elsődleges oka az elaprózódott birtokstruktúra. 1996-ban 1 307 000 tejtermelő farm volt Lengyelországban, ebből 910 000 egy-két tehenet tartó gazdaság. Csak 21 000 gazdaságban volt 11 vagy ennél több tehen. A kisebb családi üzemekben az átlagos létszám 2,6 tehen, bár az utóbbi időben ezeknél a gazdaságoknál koncentrációs folyamatok indultak el. Az összes tej 20%-a nagyobb állami gazdaságokban vagy korábban állami gazdaságként működő, jelenleg bérelt telepeken történik. Ezeknek az üzemeknek a mérete 80-500 tehen között változik (Sznajder, 2000).

A nyolc lengyel üzemből csak egy telepen volt 100 tehennél több (102), a többi gazdaságban 16 és 52 tehen közötti létszámot találunk, amely ugyan felette van a lengyel átlagnak, de a méretgazdaságosságot (economies of scale) figyelembe véve nem várhatunk tőlük jelentősebb termelékenységet. További indok a termelékenységre az alacsony fajlagos hozam, amely a nyolc üzem átlagát tekintve mindössze 4648 kg FCM tej.

Argentína

Argentína tejtermelésének 99%-a mérsékelt égövi körülmények között folyik (700-1100 mm csapadék/év), jónak mondható talajadottságok mellett, ami lehetővé teszi az egész éven át tartó legeltetést. Összességében ez kevésbé intenzív, gyepre alapozott tartási technológiát eredményez, ahol a munkatermelékenységi mutatók elmaradnak a tejtermelésben élenjáró országoktól (pl.: USA, Új-Zéland). A bérköltségeket tekintve viszont a felsorolt országokhoz képest előnnyel bír Argentína, de ez a megállapítás lokálisan már nem állja meg a helyét: a környező országokhoz viszonyítva négyszer magasabbak a bérek a tejtermelésben (Ostrowski, 2000). A vizsgálatba vont tipikus üzem Buenos Aires közeléből való, ahol forintra átszámolva 8,16 Ft-tal drágább a nyerstej felvásárlási ára, mint a kevésbé frekventált helyeken.

Új-Zéland

Új-Zélandon tapasztaljuk a legnagyobb munkatermelékenységi mutatót (208 kg tej/h), amit viszont nem indokol a munkaerőköltség (6,2 Euro/100 kg tej) értéke. Feltételezhetően ez sikerük egyik titka, hiszen az európai viszonylatban alacsony fajlagos hozamok

(a tipikus üzemek esetében 3880 kg) és tejár mellett (15,52 Euro/100 kg tej) is a világpiacon egyik meghatározó tényezői tudnak maradni.

Egyesült Államok

Mint ahogy az várható, a 15 ország közül az amerikai munkatermelékenységi mutató egyike a legmagasabbaknak, amelynek több összetevője is van. Mindenek előtt ki kell emelni a magas fajlagos hozamokat (9357 kg a tipikus üzemek átlagában), a magyar viszonylatban is nagynak számító telepek meghatározó súlyát és a telepek magas fokú technológiai fejlettségét. Mindezek automatikusan eredményezik a munkatermelékenység magas szintjét. A munkabéreköltség magas értéke viszonylagos óvatosságra ad okot, hiszen az euronak a dollárhoz viszonyított gyengülése jelentősen torzít a valós képen.

Belgium

Az utóbbi években a European Dairy Farmers vizsgálatában a kontinensen mindig a belga farmerek érték el a legjobb eredményeket. Ez tulajdonítható volt a magas fajlagos hozamoknak, a direkt értékesítésnek köszönhető magasabb tejárakban és az üszőnevelésben elért sikereiknek. Az ábrákból látható, hogy a munkatermelékenység elmarad a többi kontinensen lévő uniós országtól, a munkabéreköltség viszont ilyen szempontból átlagosnak mondható.

Németország

A német adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy alapvetően két típusba tartozó üzemek átlagáról van szó: egyrészt hagyományosan családi munkaerőre alapozott farmgazdaságokról, másrészt a korábbi szövetkezeti telepekről, megújult üzemvezetéssel. Ha a két csoportot külön vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a nyugati tartományokban, ahol a családi gazdaságok jellemzőek, a munkatermelékenység 160 kg tej/munkaóra, míg ez az érték keleten 145 kg tej/munkaóra. Azt a tényt szem előtt tartva, hogy ezek az üzemek korábban – a hazai viszonyokhoz hasonlóan – szövetkezeti telepek voltak, kiemelkedően jó produktivitást láthatunk. Kissé meglepő a helyzet a béreköltségek esetében: keleten 8,02, míg nyugaton 7,79 euro béreköltség terheli 100 kg tej előállítását. A nem várt eredmény oka, hogy két kelet-német üzemben kiugróan magas munkabérekkel kalkuláltak (15,3, illetve 12,6 euro), amihez hasonló értékeket a családi farmokon sem számoltak el. E két esettől eltekintve a többi üzemek átlaga 6,54 euro munkabéreköltséget eredményezne.

Dánia

A két üzem átlaga kiemelkedően jó, de még érdekesebb a kép, ha külön-külön vizsgáljuk őket. Az egyik farmon 341, míg a másikon 69 kg tejet termelnek egy munkaóra alatt. Nyugat-európai körülmények között a maga nemében mindkettő szélsőségesnek mondható, sőt az összes üzemet vizsgálva sem találunk magasabb értéket.

Spanyolország

Spanyolországot a vizsgálat után nevezhetnénk Európában a tejtermelés „fekete lovának”, mert számos meglepetéssel szolgált eredményeinek elemzése során. A munkatermelékenység adatait nézve egy kifejezetten alacsony produktivitású, extenzív termelést feltételezhetnénk. Ennek a megállapításnak már némileg ellentmond a béreköltség magas szintje (12,4 Euro), de még érdekesebb információkat kapunk, ha a területi termelékenységet is görcső alá vesszük: az átlag 15160 kg/ha egy kifejezetten intenzív termelés mutatója lehetne, és érdemes megemlíteni azt az extrém példát, amikor

ez az érték egy üzemben 45812 kg/ha értéket mutatott (a magyar átlag 6607 kg/ha). Összességében megállapítható, hogy a spanyol termelők – ökológiai, társadalmi helyzetüknél fogva – érdekes színfoltját képezik Európa tejtermelésének.

Franciaország

A francia üzemek átlaga megfelel azoknak az „elvárásoknak”, amelyet a nyugat-európai tejtermelőktől elvárunk: magas produktivitás, magas bérköltségek mellett, ami tipikusan a családi gazdaságok jellemzője az Unión belül.

Írország, Egyesült Királyság

Európa tejtermelésében hosszú ideje e két ország éri el a legjobb eredményeket. A klimatikus viszonyokra visszavezethető olcsó tartási és takarmányozási technológiák, valamint az Unión belül közepesnek mondható bérköltségek ezen országok egyik fő komparatív előnyét jelentik. Ki kell emelni, hogy Európában – eltekintve a volt szocialista országok átalakult telepeitől – Skóciában vannak a legnagyobb méretű telepek, de ez a struktúra jellemző az Egyesült Királyság egészére és Írországra is. A termelékenység és bérköltség aránya kifejezetten jónak mondható, amire a termelőknek szükségük is van, többek között az ezeket az országokat ismételtén sújtó BSE járvány miatt.

Olaszország

Az olasz tejtermelést vizsgálva Európa legdrágább termelési rendszerét kapjuk. Ezt megerősítendő, a bérköltségek a 15 ország közül a legnagyobb értéket mutatnak, ugyanakkor a termelékenység – a mediterrán országokra jellemzően – meglehetősen alacsonynak mondható. Felmerülhet a kérdés, hogy hogyan tudják ezt az olcsónak nem nevezhető rendszert fenntartani: ennek magyarázata a sajt, amit a drága alapanyag ellenére is magas haszonnal, a világ bármely pontján el tudnak adni.

Svédország

A tejtermelést tekintve Svédországban a legmagasabbak a fajlagos hozamok Európában (az EDF üzemek átlagában 8942 kg/tehen). Többek között ennek köszönhetően magas a munkaerő termelékenysége, de a bérköltség alapján már a drágább termelési rendszerek közé sorolják a svéd termelőket.

Magyarország

A magyar mezőgazdaság résztvevőit gyakran éri a vád, hogy nem elég termelékenyek, hatékonyak. Élő példaként említhető a tejtermelés, ahol egy 300-400 tehenes telepen 20-30 munkást is foglalkoztatnak, míg nyugat-európai példákban ilyen létszám mellett 8-10 alkalmazottal számolnak.

Korai lenne azonban csak ez alapján pálcát törni egy telep felett. Az ábrákból látható volt, hogy a magyar telepek átlagadatai zömmel elmaradnak a többi ország üzemének értékeitől, csak a törpegazdaságokkal működő lengyel mezőgazdaságot sikerült magunk mögé szorítani. Mindezek azonban csak másodlagos jelentőséggel bírnak, ha a munkaerőköltséget is az adott termelékenységi mutató mellé helyezjük. Ez alapján megállapítható, hogy bár munka-termelékenység szempontjából a magyar tejtermelés valóban gyenge teljesítményre képes, de ez **gazdaságilag** korántsem nevezhető problémának, ha ez a hazaihoz hasonló nagyságú bérekkel társul. Az adott mutató javítása megtörténhet a rendelkezésre álló munkavállalók nagyobb leterhelésével, vagy a munkaerőnek technikával való kiváltásával. Az előbbi megoldás számos ok miatt nehezen kivitelezhető, az utóbbi lehetőségnek pedig a tejtermelés jelenlegi jövedelem-

termelő-képessége szab határt. Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a jelen helyzetben gazdaságilag nem indokolt a hazai tejtermelő telepeken a munkaerőnek gépekkel, berendezésekkel való kiváltása olyan mértékben, mint az Nyugat-Európában tapasztalható.

Sokszor hallani olyan érveket, hogy az esetleges EU csatlakozás után a hazai munkabérek felzárkóznak az Unió tagállamok bérszínvonalához. Ez a fajta érvelés mindenképpen hibás, két okból kifolyólag:

- Jelen vizsgálat is rámutat arra a tényre, hogy a német egyesülés után a régi és az új szövetségi területek között 10 év után is észrevehető bérköltség különbség (az extrém eseteket leszámítva), annak ellenére, hogy leküzdésére a nyugati tartományok jelentős áldozatokat vállaltak. Bár az EDF vizsgálat erre nem terjed ki, de a csatlakozásuk után ebben az irányban nem következett be változás sem Portugáliánál, sem Görögországnál.
- Ha hazánkban is „nyugati” béreket kellene a munkaadóknak fizetni, az ország elvesztené az egyik legjelentősebb gazdasági előnyét. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy bele kellene nyugodni a hazai munkabérek alacsony színvonalába, de illúzió lenne 8-10-szeres bérnövekedést elvárni.

Következtetések, javaslatok

A vizsgált országokat három kategóriába osztottuk munkatermelékenység alapján: az első csoportba tartoznak azok az országok, ahol a vizsgált termelékenységi mutató alatta marad a 100 kg-os határnak (B, ESP, ITA, PL, AR, H); a második kategóriába ez az érték 100-150 kg FCM tej közé esik (F, IRL), míg a harmadik osztályba a vizsgált mutató a 150 kg-os érték felett helyezkedik el.

Hasonló módon a költségek alapján is kategorizáltuk az országokat. Az első csoportban a munkaerő költség nem haladja meg az 5 eurot 100 kg FCM tejre vetítve (PL, AR, H), a másodikban 5-10 euro közötti értéket vesz fel (B, D, IRL, NL, UK, NZ), míg a harmadikban 15 euro feletti költséget jelent a termelőknek a munkabér (DK, ESP, F, ITA, S, USA).

Összességében megállapítható, hogy a hazai tejtermelésben a munkatermelékenység mutatószámai alacsonyak, de ez a jelen bérek mellett gazdaságilag elfogadhatónak mondható, mindemellett felhívja a figyelmet arra is, hogy ezen a téren vannak még tartalékok a gazdálkodásban.

Felhasznált irodalom

1. *Ostrowski B.* (2000): Competitiveness of Argentine milk and beef production. Globalization, production siting and competitiveness of livestock production. Federal Agricultural Research Centre, Braunschweig, Germany, September 25.
2. *Sznajder N.* (2000): Dairy industry in central and Eastern Europe, IDF World Dairy Summit, Dresden, Germany, 16-20. September
3. *Heinrich I.* (1996): Versenyképes gazdálkodás, Gazdakönyvtár, Mezőgazda Kiadó, Budapest
4. *Heinrich I. – Borbély Cs. – Széles Gy.* (1998): Az eredményes tejtermelés kritériumai. Gazdálkodás, XLII évfolyam, 6. szám, pp.33-38
5. *Hemme T. - Heinrich I. - Isermeyer F.* (1997): Die Wettbewerbsfähigkeit von Milchkuhbetrieben in Ost- und Westdeutschland in internationalen Vergleich. Braunschweig
6. *Samuelson P.A. – Nordhaus W.D.* (1990): Közgazdaságtan, Mezőgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
7. *Schleitzer G.* (1997): Je Melker und Stunde 60 bis 80 Kühe. Rentable Milchproduktion, pp.43-45
8. *Steinhauser H. – Langbehn C. – Peters U.* (1984): Bevezetés a mezőgazdasági üzemtanba, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
9. *Szabó M.* (1998): A magyar mezőgazdaság versenyképessége és az EU csatlakozás következményei (tejágazat). kézirat, AKII, Budapest
10. *Széles Gy.* (1993): Az állattenyésztés feszültségpontjai gazdasági megközelítésben. Gazdálkodás, XXXVII. évfolyam, 2. szám, pp.1-14

Barna Róbert
Kaposvári Egyetem

Magyar trófeák a világranglistán
(sajátos megközelítés)

Motto: A vadászat a dolgozó
tömegek sportja, melyet
választott képviselői útján
gyakorol

*The study analyses from a special point of view the data of the world list of the trophies of red deer (*Cervus elaphus*), fallow deer (*Dama dama*), roe deer (*Capreolus capreolus*), moufflon (*Ovis ammon*) and wild boar (*Sus scrofa*) which reflects the situation of October 1, 1999.*

A 2000 évi vadászévkönyvben megjelent egy összeállítás, amely a gímszarvas (*Cervus elaphus*), dámvad (*Dama dama*), őz (*Capreolus capreolus*), muflon (*Ovis ammon*) és vaddisznó (*Sus scrofa*), trófeák világranglistáját mutatja be (1999. október 1-i állapot szerint).

Nézegetve a listát, mi magyarok igazán büszkék lehetünk. Mindegyik listán található magyar trófea. Az országban elejtett gímszarvasok agancsai az 50-es világranglistán összesen 16-szor, a dámszarvas agancsok 26-szor, az őzagancsok 18-szor szerepelnek.

Az alábbi táblázatban megyei bontásban összesítettem a világranglistán szereplő magyar trófeák darabszámát (a Dél-Dunántúli Régió adatait kiemeltem).

Megye	Gímszarvas	Dámvad	Őz	Muflon	Vaddisznó	Összesen
Bács-Kiskun	1					1
Baranya	1		1			2
Békés		2				
Borsod-Abaúj-Zemplén					1	1
Csongrád			3			3
Fejér		1	1			2
Hajdú-Bihar		6	2			8
Heves			3			3
Jász-Nagykun-Szolnok			7			7
Pest				1		1
Somogy	4	1				5
Szabolcs-Szatmár-Bereg			1			1
Tolna		16				16
Vas	1					1
Veszprém	1					1
Zala	8					8
Összesen	16	26	18	1	1	60

A Dél-Dunántúli Régió adja gímszarvas esetén az összes magyar trófea 31%-át, dámvad esetén ez 65%, ami igen komoly potenciált jelent. Őznél az alföldi agancsok jelentősek, bár a jelenlét már önmagában érdem (a számok kedvelőinek: az 1 darab baranyai agancs az összes hazai agancs 5%-a). Muflonra és vaddisznóra országosan érvényes az előbbi gondolat.

Felmerül egy újabb kérdés: kik azok, akik ezen trófeák megszerzésével, (vadásziasan birtokba vételével) öregbítették a magyar vadászat Kittenberger Kálmán, Nádler Herbert és Széchenyi Zsigmond által megalapozott nemzetközi hírnevét.

Gímszarvas

A gímszarvas trófeáknál szomorúan vehetjük tudomásul, hogy a 16 vadász közül egy magyar van (ő is az 50. helyen, vagyis valószínűleg le fog csúszni a listáról), a többiek külföldiek, jobbra németek. Úgy tűnik, hogy a valutabevétel mindig is fontos volt hazánk számára.

A legkorábbi helyezett magyar trófea Szentegátról, 1963-ból való (Baranya Megye), aztán ezt követi időben egy agancs Gamásról, 1968-ból (Somogy Megye).

A legjobb magyar trófea harmadik a világranglistán, az elejtés helye Karapancsa (Bács-Kiskun Megye).

A második magyar agancs (a világranglistán hatodik) Somogy megyéből, Pusztakovácsiból származik.

Történelmi vonatkozásként érdekes a 10. helyen álló F. Habsburg nevű vadász aki szenvedélyét őseitől örökölhette.

Aztán további ismerős nevekre is bukkanhatunk. A 7. T. Zsivkov bolgár-, a 9. N. Ceașescu román vadász. T. Zsivkov még ötször szerepel a listán a 13., 16., 20., 29. és 33. helyen.

Dámvad

Úgy tűnik a dámagancs hozzáférhetőbb volt a magyar vadászok számára is. 12 magyar és 9 külföldi vadász nevét olvashatjuk. Anonymus rejtélyes élete még mindig tartogat meglepetést, hiszen 5 alkalommal találkozhatunk vele a listán.

A legkorábbi magyar trófea 1923-ból Gyulajról való, egyben ez a lista veteránja is. Ezt követi időben egy 1953-ban szerzett, szintén gyulaji agancs. Érdekesség, hogy Gyulaj 1991-ig tartotta egyeduralmát. Ekkor jelent meg az élen Guth neve, amely ezután -szinte évente- 1992-ben, 1993-ban, 1995-ben, 1997-ben és 1998-ban is adott egy-egy ranglistás agancsot. Szintén 1991 után került fel a listára Békésből 2 darab, Somogyból 1 darab dámlapát.

Az első helyezett trófeájú dámot külföldi vadász lőtte Guthon, 1991-ben.

A harmadik helyezett agancsot J. Kádár zsákmányolta 1972-ben Gyulajon. Róla ezt írja Gy. Aczél: „Szerette a természetet. Sokat járt vadászni, ami nemcsak a pozíciójával járt együtt, hanem a természet iránti vonzalmából is adódott. A vadászata jellemző volt rá: biztonságra törekedett, nem kockáztatott feleslegesen, nem törekedett nagy eredményre. Mérhertetlen mértékletességgel vadászott. Szemben a környező államok vezetőivel, soha nem akart rekordokat elérni, egy-egy szép trófea után évekig csak selejtet akart löni. Nem fogta el a vadászat mómora. Egyetlen világrekordot lőtt, de akkor is becsapták, azt mondták neki, hogy közepes dámszarvas. Ha utolsó éveiben elment társas vadászatokra, mindig azt kérte, olyan helyre osszák be, ahol nem kell sokat használnia vadászpuskáját.” Olyannyira sikerült becsapni, hogy 1991-ig, csaknem 20 éven át vezette a világranglistát.

A 34. helyen J. Szirmai (1978), a 36.-on L. Faluvégi (1977) nevét találjuk.

A 39. helyen található M. Rákosi (1953) esetén nem működött jól a cselekvő rosszindulat, neki csak a második helyezés jutott, amit 1965-ig tartott.

A magyar főlény ellenére T. Zsivkov a 35. helyet meg tudta szerezni.

Őz

12 magyar és 6 külföldi vadász osztozik a trófeákon. A második, harmadik és negyedik helyezett agancs magyar.

Az alföldi agancsok dominálnak (2. hely: Jászkisér, 1975; 3. hely: Abádszalók, 1993), csak Martonvásár (4. hely, 1965) és Siklós (33. hely, 1974) kivétel.

A 26. helyen ismét feltűnik J. Kádár neve (1973, Törökszentmiklós).

N. Ceaușescu a pontszerző 5. helyen található. Hiába keressük megszokásból T. Zsivkov nevét, nincs a listán, igaz, hogy csak egy agancs származik Bulgáriából, ami egy magyar trófeával holtversenyben a 47. helyezett.

Érdekeség, hogy 1969-ben Romániában egy T. Székely nevű vadász neve található. Vajon hazai vagy vendég vadász volt?

Muflon

Itt egyetlen magyar csigát találunk, melyet magyar vadász zsákmányolt 1986-ban Telkin. A 28. helyen áll holtversenyben. A Csehszlovák egyeduralom egyértelmű, az 50 helyből 38 az övék.

Két Jugoszláviából származó mufloncsigát találunk a helyezettek közt, mindkét muflont J. Tito ejtette el, az egyiket 1979-ben (6. hely) a másikat 1977-ben (38. hely) Karadjordjevóban. Az egyetlen bolgár trófea nem T. Zsivkové (22. hely).

Vaddisznó

Sajnos csak egy magyar agyar szerepel a listán, de az, az előkelő 6. helyezett. Magyar vadász zsákmányolta 1995-ben, Szinben. Érdekes, hogy 1989 után ő az egyetlen magyar vadász, aki bent van az első ötven között.

A bolgár, román, lengyel és orosz trófeák szerepelnek legtöbbször (36-szor) a listán.

Az első helyen régi ismerősünk T. Zsivkov áll, de nemcsak az első, hanem a 23.-on is. N. Ceaușescu a 8. és 35. helyezett.

Találunk még egy magyar nevet, E. Fazekasét, aki 1960-ban Romániában, Marghitán találkozott a nagy kannel.

A magyar trófeás vadállomány világszerte ismert és elismert nemzeti kincsünk. Mint minden értéket, ezt is külföldön értékesítjük, hiszen fizetőképes kereslet éremesélyes trófeás vad eléjtésére jelenleg ott van. A magyar vadászok számára megmarad a vad óvása, szelekciója és a nemzeti büszkeség.

Irodalom

2000 évi vadászévkönyv, Dénes Natúr Műhely Kiadó, pp. 82-86.

Aczél György: Egy Kádár-portré töredékei, Beszélő, 1999 Október, <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/10/11aczelm.htm>

H. Szabó Sára
Kaposvári Egyetem

Milyen készségekkel rendelkezzenek a végzős francia műveltségterületi képzésű tanítók?

(Előadás a X. Nemzetközi FIPF Kongresszuson. Párizs 2000. július 19.)

Pour que le futur-maître puisse enseigner aux enfants le français en premières classes de l'école élémentaire il doit avoir l'acquisition d'une compétence communicative optimale, dont les composantes sont le comportement, attitude gestuelle également.

Il est nécessaire que les futurs maîtres aient la compétence de l'élaboration des matériaux de base pour les contenus. Ce but s'est effectué par nos cours méthodologique et nos ateliers de la préparation des supports.

Nos maîtres doivent acquérir un véritable savoir-faire de monter les projets européens parce que la Hongrie a obtenu le droit y participer à l'époque de sa préadhésion à la Communauté Européenne.

Les maîtres doivent encore acquérir leur savoir-faire de se débrouiller dans l'informatique en étant capables de bien utiliser l'Internet pour se tenir en permanence d'informations.

La compétence de l'autoformation continue ou à vie est très important, qui s'effectue au moyen de la lecture de la presse spécialisée, de l'écoute de certaines programmes à la radio, à la télé.

L'ensemble de connaissances et de compétences, c'est un véritable savoir-faire que les maîtres vont devoir acquérir.

Kaposvárról jöttem ide 1500 km-nyi távolságról Magyarországról, de Jean-Luc Moreau szerint nem messziről, mivel a magyarok a franciák szomszédai mindenféle országhatár ellenére. Ez a megállapítás többszörösen is igaz. Igaz jelenleg, amikor Magyarország az EU csatlakozás előkészületeit éli át és igaz ezeréves történelmünk tekintetében is. Helytörténeti példával szeretném ezt bizonyítani. A Dél-Franciaországi Saint Gilles-ből Somogyba érkező bencés szerzetesek alapították meg városunk környékén az egész középkor során fontos szerepet játszó keresztény kolostort.

A francia irodalom és főleg Proust halhatatlan fordítója Gyergyai Albert városunk gimnáziumában tanult, ahol mindig sokan tanulták a francia nyelvet. dr. Sós Károly Attila megállapítja, hogy "A francia nyelv a legrégebben tanított idegen nyelv. A kora középkortól kezdve az egyházi iskolákban a latin és a görög klasszikus nyelv mellett élő nyelvként folyamatosan tanították. A Berlińi-fal leomlásával az orosz nyelv kötelező jellegének eltörlésével "ablak tárult a francia nyelv hasznosságára".¹

11 év óta többé már nem kötelező az orosz nyelv tanulása az iskolákban Magyarországon. A magyar diákok elméletileg bármilyen más idegen nyelvet tanulhatnak így franciát, németet, angolt, olaszt. Ez a változás váratlanul érte a szakmát és a nyugati nyelvtanárok iránt megnőtt a kereslet. Ez a helyzet hogyan érintette a francia nyelvtanítást?

1990. óta főleg a fővárosban alakult ki francia tagozatos tanítási hálózat a francia tanszékek és szaknyelvet tanító intézmények működésével, ahol a gimnáziumban és a későbbi felső oktatásban metanyelvként tanítják az üzleti, a jogi, építészeti szaknyelvet... 50000-en tanulják, harmadik nyugati nyelvként az angol és a német nyelv után, amely százalékban kifejezve 8%-ot jelent a francia nyelvnek, 40,2%-ot az angol nyelvnek és 30,8% a német nyelvnek. Az üzleti életben sem a legmagasabb a francia nyelvválasztás

hazánkban, mivel a negyedik helyen áll Magyarország Belgium, Svájc, Kanada frankofon országok vállalatai arányában.²

Ezek az adatok meggyőzően mutatják a nyugati nyelvek iránti tömeges érdeklődést Magyarországon, amely a nyugati idegen nyelvek tanulása iránti széles lehetőséggel szeretne élni az általános és a középiskolákban. A valóság azonban ennél sokkal bonyolultabb volt, mivel sok orosz nyelvtanár volt ezekben az iskolákban, de éppen ezekben az iskolákban már nem akartak többé orosz nyelvet tanulni, mivel mindenki nyugati nyelvet szeretett volna tanulni annak ellenére, hogy nem volt diplomával rendelkező elegendő szaktanár. Ebben a helyzetben a nyugati idegen nyelvi nyelvvizsgálóval rendelkező orosz nyelvtanárok kezdtek el angolt, németet, franciát tanítani anélkül, hogy megfelelő nyelvtanári diplomájuk lett volna az adott nyugati nyelvből. Ez az alaphelyzet tette lehetővé, hogy a művelődési miniszter a 4 éves képzésű tanítóképző intézetekben idegen nyelvi szakképzés elindítását engedélyezte az általános tanítóképzésen belül angol, német, francia és olasz nyelvből 1990-től kezdődően. Egyre többen jelentkeztek a Kaposvári Cs.V.M. T.F-re is jó eredménnyel érettségizett vagy idegen nyelvi állami nyelvvizsga-bizonyítvánnyal rendelkező jelöltek és így az angol és a német nyelvi tanítói szak után a francia idegen-nyelvtanítói szak is elindult, amely négy év alatt készíti fel a hallgatókat az általános iskolai első hat osztályban folyó idegen nyelvtanításra.

A képzés során nyelvtani, fonetikai, irodalmi, stílusgyakorlati, civilizációs, tantárgypedagógiai, gyermekirodalmi, drámapedagógiai, stilisztikai stúdiumokat tanulnak a hallgatók a budapesti Francia Intézetből származó autentikus francia szakirodalmakból.

A tantárgypedagógiai gyakorlati minden módszer ismeretét feltételezi, de főleg a kommunikatív módszer szerint halad. Sophie Moirand koncepciója szerint a kommunikatív módszerünk gyermekközpontú, funkcionális nyelvtani és civilizációs ismereteket közvetít kommunikációs aktusok, beszédaktusok során. A kisiskolások ebben a korban szeretnek kommunikálni, testük minden tevékenységével tanulnak. Nagy a mozgás és kommunikációs igényük. Bár a kezdő szinten a "küszöb szint" előtt még nem rendelkeznek minimális idegen nyelvi szóismerettel sem.³

Ebben a szóbeli kezdőszakaszban énekelnek, játszanak, tornáznak, verset mondanak francia nyelven mindig játékos formában, hogy kellő motivációt, örömet ez a tevékenység adjon a francia nyelv további tanulásához, és megfelelő figyelmet fordítsanak a „küszöb ismereti szint” szóanyagának elsajátításához.⁴

Hogy megfelelő francia nyelvi ismeretanyagot tanítson a francia tanító, önmagának is optimális szintű kommunikációs kompetenciával szükséges rendelkeznie, amely viselkedésében és gesztusaiban is megnyilvánul. Ezt az optimális kommunikációs készséget francia anyanyelvi lektorokkal való órai és órán kívüli négy éves képzés során kell elsajátítani hallgatóinknak, amelynek során az elsajátított ismereteket kommunikatív helyzetekben civilizációs és kulturális értékek közkinccsé tételével kell átadni a gyerekeknek.

Ez a kommunikatív kompetencia több részből tevődik össze. Sophie Moirand koncepcióját elfogadva az alábbi négy részből áll:⁵

1. Nyelvi kompetencia, amely feltételezi, hogy készség szinten ismerje és alkalmazza a francia nyelv lexikai, szemantikai, mondattani, fonetikai rendszerét. Erre a nyelvtani, fonetikai, stilisztikai szemináriumok készítik fel hallgatóinkat.

2. A beszéd kompetencia a különböző kommunikatív helyzetek és nyelvi rétegek adekvát funkcionális kapcsolatát feltételezi, amelyet hallgatóink a stilisztika, a drámapedagógia szemináriumokon sajátítanak el.
3. A nyelvi referenciális kompetencia, amelyek a célnyelvi országgal való kapcsolatba kerülés során tesznek magukévá, amelyet a Nantes-i és a Mans-i IUFM Egyetemmel való diák-, gyakornok csere során gyakorolhatnak.
4. A társadalmi, kulturális kompetencia, amely az egyéni és a társadalmi civilizációs, kulturális ismeretekkel való kapcsolatba kerülés során szerez meg a hallgató az ismeretek elsajátítása és a célnyelvi országból jött anyanyelvi lektor, francia gyakornok, diákcsérés partnerrel való kapcsolat során alkalmaz és fejleszt. Szokrátesz ösztöndíjas hallgatókkal való kapcsolat, francia klubbeli Szokrátesz ösztöndíjas tevékenység során válik készségszintűvé minden elszórt ismeret.

A kommunikatív kompetencia mind a négy összetevője elsajátításával tudnak hallgatóink a kisiskolás életkori sajátosságok figyelembevételével lépcsőzetesen, fokozatosan, játékos formában alapvető kommunikációs készséget megalapozni az általános iskolai francia nyelvtanítás során. (Pl. megtanítani a legminimálisabb szinten kérni, kérdezni, tanácsolni, javasolni, elfogadni, elutasítani.) Az osztályban kommunikációs helyzetben szituációs- és szerepjáték során kell a valóságos kommunikációs helyzetet felépíteni.

A végzős hallgatóknak a kommunikációs kompetenciájukon kívül még rendelkezniük kell szemléltető eszköz és taneszköz készítési találékonysággal, készséggel, amelyet a pedagógiai gyakorlatok során és a tantárgypedagógia stúdiumok során kell önmagukban kialakítaniuk.

A pedagógiai gyakorlatok során pedig a kommunikatív módszer szerinti gyermekközpontúság, funkcionális nyelvtanítás, beszédaktusokban való civilizáció és kultúratanítás előírásait kell irányítúként figyelembe venniük, amelynek alapján fel kell használniuk a kisgyermek kommunikációs, mozgás-, játékigényét a szóbeli kezdő szakaszban a küszöb ismereti szint kialakítása során. Eredeti francia tankönyveket, módszereket ismernek meg hallgatóink és próbálnak ki. a gyakorlatban, és modellként ismerkedhetnek meg a gyakorló iskolai francia nyelvtanítás folyamatával a pedagógiai gyakorlatok során.

A gyakorló iskolai modell szerint az I. osztályban a Les Petits Lascars könyvből készített kifestő könyv alapján folyik a francia nyelvvel való játékos ismerkedés, amelynek során énekelnek, mondókát mondanak és játszanak a kifestőkönyv tematikája alapján, amelyet a gyerekek nagyon szeretnek. Les Petits Lascars eredetileg francia óvodásoknak kiadott mondókás verseskönyv, amely a francia gyerekek anyanyelvi beszédkészségét hivatott játékosan fejleszteni, de a mi gyakorló iskolánkban a magyar gyerekek küszöb ismereti szintű francia nyelvi játékát, éneklését, verselését jól, eredményesen segíti elő. Az első osztályban készített videó felvételekkel támasztható alá a megélt, mindennapi tapasztalat, amelynek során a gyerekek a dallam a mozgás, a francia kifejezés harmóniájával énekelnek, játszanak, amelynek során a hallás, az értés dominál, mivel a kisgyermek hallásélessége a legdinamikusabban fejlődő képesség egészen 10 éves korukig. Az utánzás is nagy szerepet játszik az auditív megismerés során, amikor az emberi test, a család, az iskolai környezet, az állatok, a számok témájában elsajátítják és begyakorolják a legfontosabb kifejezéseket franciául, amelynek eredményeképpen utcai találkozási, bemutatkozási, felvilágosítási kérés helyzetekben tudnak megfelelően franciául beszélni, amelyet a gyerekek élveznek, mivel eleve

nyitottak a másik felé, egymás iránt, belső egojuk a külvilág felé fordul, és erős a belső késztetésük a környezettel való kommunikációra.

Sikerrel alkalmaztunk a Frère Jacques módszert is, amelynek rekvizitumaival, a figurákkal örömmel tevékenykednek a gyerekek a filctáblán, miközben eljátsszák a figura szerepét franciául.

Az első év végére a heti 2×25 perces játékos foglalkozások eredményeképpen jól reagálnak a francia nyelvi óravezetésre és a küszöb szintű ismeretekkel rendelkeznek. A II. osztályban már a francia kiadású Kangourou I. tankönyvet és „Le français en chantant” daloskönyvet tanulják. De nemcsak tanórán beszélnek franciául, hanem francia lektorral hetenként találkoznak és a szünetekben beszélgetnek vele franciául, így fejlődik macro és micro kompetenciájuk is.

A jelenlegi gyakorlatunk büszkévé tehetne bennünket, de erre nincs módunk, mivel minden évben harcolnunk kell, hogy legyen olyan kisiskolás, aki franciát akar tanulni, mivel minden szülő az angol nyelvet szeretné gyermekének megtaníttatni, ami nem véletlen – az amerikai vulgáris kultúra, az angol popzene és az informatikai alapnyelv elterjedtsége miatt. A német nyelv tanulásának pedig történelmi hagyományai vannak. A német és az angol nyelv ellenében az óvodásokkal a francia nyelvet próbálják francia képzésű hallgatóink megkedveltetni a francia nyelvű játszóház szervezésével, ahol a nagycsoportos óvodások szüleiknek mutatják be francia nyelvű tudományukat a gyakorló iskolai játszóházban, amit előzőleg hallgatóinktól az óvoda francia nyelvi foglalkozásokon tanultak. A gyerekek jövő évben iskolába kerülve szeretik folytatni a francia nyelvtanulást az iskolában a szülőkkel való beszélgetés és meggyőzés után. Ebből következik, hogy jövőre hallgatóinknak érdeklődést és kedvet kell ébreszteni környezetükben a francia nyelv iránt, és meg kell győzniük a szülőket, hogy engedjék gyermekeiknek a francia nyelvet tanulni, tehát motivációt és a francia nyelv iránti érdeklődés készségével is szükséges rendelkezniük. Jó útravalót jelent számukra a Bp-i Francia Intézet, a BCLE által készített videó kazetta is „J'ai choisi le français”, amely meggyőző interjúkat fűz csokorba a francia nyelvtanulás mellett.

A Budapesti Francia Intézet szakmai, módszertani segítsége nélkül nem tudnánk pozitív eredményeket elérni és a francia tanítókat megfelelőképpen felkészíteni. Az anyanyelvi lektorok autentikus szakmai segítsége pedig a Magyar-Francia Ifjúsági Alapítvány és a Francia Külügyminisztérium szakmai és anyagi támogatásával valósul meg, amelyért köszönettel tartozunk.

Az EU csatlakozásra való felkészülés időszakában a jövő francia nyelvtanárainak alapos jártasságot kell szerezniük az EU-programokra való pályázatok összeállításában, megírásában, mert egyre több EU-program nyújt pályázati lehetőséget diákcseré, levelezés, közös tevékenység során való nyelvtanulásra.

A pályázatok összeállításának jártassága feltételezi az Internet használatát, megfelelő alkalmazását a pályázati lehetőségek feltárásában, a formanyomtatványok beszerzésében és a pályázatok továbbításában.

A legfontosabb készség az önálló továbbképzés, a távoktatás iránti igény, részvétel szükségletének megléte, amely az élethosszig való továbbképzést és tanulást biztosítja.

A felsorolt készségek kialakítása és megléte tudja csak biztosítani az akkreditáció által is kiváló szintűnek értékelt francia nyelvi tanítóképzést.

Jegyzetek, felhasznált irodalom

1. Discours de Sós Károly Attila , Institut Français, 1995./
2. P. Dumestre-B.Gombos-N.Kolozsvári-J.Németh:L'utilisation du français dans le contexte économique hongrois, Institut Français, Budapest, 1995. CITE p.25 3/D.
3. Sophie Moirand: Enseigner a communiquer en langues étrangère., Hachette D. 1990p.20
4. Lehmann:Objectifs spécifiques en langues étrangères, Références Maitres de FLE, 442 8040. p.31, Hachette
5. Sophie Moirand: Enseigner a communiquer en langues étrangère., Hachette D. 1990p.20

Horváth József
Kaposvári Egyetem

25 éve alakult meg a hallgatói TIT csoport¹

Twenty-five years ago the students established their TIT organisation themselves where having got pedagogical and methodological training they held lectures throughout the county. From the change of regime on their activities were turning towards sociological study of village-life better and better which activities are still going on in these days, too. On the basis of our 25-year-old action we can state that we have established a forum where our students get a wide sphere of action.

Közel négy évtizedes tanári pályámon mindig vonzott az új és az alkotás. Munkám során sokat voltam fiatalok között és velük együtt kerestem a lehetőségeket közösségi életük formálására. Nem tudtam az oktatást, a nevelést, a kultúrát és testkultúrát külön szemlélni, ezért mindig „komplex” megoldásokra törekedtem.

Ennek szellemében hoztam létre a Mezőgazdasági Főiskola (később: Pannon Agrártudományi Egyetem Állattenyésztési Kar, ma: Kaposvári Egyetem Állattudományi Kar) hallgatói TIT szervezetét is 1976-ban.²

Visszaemlékezésem megírására azok a tapasztalatok bátorítottak fel, melyeket e jelentős kulturális intézmény szolgálatában, mint egyetemi TIT csoportvezető negyedszázadon át szereztem.

A megalakult csoport alapvető értékeként tartottuk számon a szakmai önképzést, a kulturális szokások kialakítását, elmélyítését. A teljes értékű értelmiségivé váláshoz nélkülözhetetlennek tartottuk, hogy a csoport minden tagja a maga szakterületén az átlagosnál jobban mélyedjen el, és azt is, hogy szakmáján túl minél szélesebb látókörre tegyen szert.³

Ez az általuk is elfogadott konstans alapérték a negyed század folyamán természetesen a legkülönbözőbb formákban jelent meg a gyakorlatban. Az igények, a hallgatók által preferált témák, a munka szervezeti keretei sokat változtak az évek folyamán, de elmondhatjuk, hogy mindig sikerült lépést tartanunk a mezőgazdaságtudomány, a mezőgazdasági gyakorlat, illetve a társadalomtudományok aktuálisan legprogresszívebb áramlataival.⁴

Egy részletes történelmi áttekintés meghaladja ennek az írásnak a kereteit, inkább néhány gondolatot és történetet említek az alapításról és az azt követő évekről.

A TIT szabályzata lehetővé tette, hogy azok a főiskolai hallgatók, akik elfogadják a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat alapszabályát, és alkalmasak a tudományos ismeretterjesztő munkára, tagjai lehessenek a TIT-nek.⁵

A nevében is, szellemében is tudományos- és ismeretterjesztő szervezet szívesen fogadta a „befogható” fiatalokat, akik tanulmányaik során a legújabb tudományos ismeretek birtokába jutnak, s ez az ismeretanyag még frissen él bennük.

Ennek jegyében a Megyei és Városi TIT szervezet - személy szerint Magyar József - foglalkozott a tagság fiatalításával.

A TIT csoport szervezése kiemelt támogatást kapott a Mezőgazdasági Főiskolán. 1976 őszi ünnepélyes keretek között sor került az alakuló gyűlésre, amelyen 16 hallgatónk jelent meg, és vállalta a rendszeres munkát.

A hallgatók önkéntességét és lelkesedését igazolja az a tény, hogy a szervezés időszakában rendezett négy módszertani előadáson még 30 hallgató vett részt, ebből maradt meg az induló létszám. A kezdetektől és folyamatosan kaptunk komoly erkölcsi és anyagi támogatást a főiskolától, s a vezetőktől, akik figyelemmel kísérték a csoport tevékenységének alakulását.

Megalakuláskor az alábbi célokat fogalmaztuk meg:

- a hallgatói csoport aktívan működjön mint konzultációs központ a megyei szervezet helyi csoportjaként; dolgozza fel a TV szabadegyetemi programot,
- hallgatóink a kor követelte folyamatos önműveléshez, ismeretszerzéshez kapjanak meg minden segítséget,
- távolabbi célként jelöltük meg, hogy hallgatóinkat felkészítsük a gyakorlati ismeretterjesztésre, önálló előadások megtartására.

Céljainkat sikerült megvalósítani. 1990-ig évente átlagosan 40-50 előadást tartottak hallgatóink. Nemcsak az előadások tartalmára fordítottunk nagy hangsúlyt, a vállalkozó kedvű „előadók” szervezett kurzusokon készülhettek fel az előadások megtartására, pedagógiai, módszertani, retorikai ismeretekkel segítettük őket a számukra új munkában.⁶

Előadásaink témái sokoldalúak, színesek voltak, a mezőgazdasági témák mellett az elméleti közgazdaságtan, a mezőgazdaságpolitika, vezetés- és munkaszervezés, a politológia, a szociológia is szerepeltek. Volt képzőművészeti, zenei rendezvény sorozat, bemutattak együtteseket, de a jóga és a testépítés sem hiányzott a palettáról.⁷

Szépen alakultak szervezetünkön belül a különböző körök is: akvarisztikai, kisállattenyésztési, zenei, barlangász kör stb.⁸

Nyugodtan állíthatjuk, hogy sikeresek voltunk!

Népművelő kollégáink közül sokan voltak, akik kis csapatunkat a „fényes szellők” falujáró nemzedékéhez hasonlították! Az elismerés sem maradt el!⁹

Értékes részét képezték szakmai munkánknak a különböző, általunk megrendezett konferenciák, melyeken az elmélet találkozott a gyakorlattal. Korántsem a teljesség igényével néhány helyszín az elmúlt 25 évből: Nagyatád, Nagybaráti puszta, Lábod, Barcs, Kaposvár - és évről évre a mezőgazdasági könyvhónap sikeres rendezvénysorozata, szakkönyvek ismertetése.

A konferenciákon túl rendszeresen szerveztünk előadói esteket, kiállításokat is. A 25 év alatt a magyar szellemi és művészeti élet számos kiemelkedő alakja tartott előadást, mutatta be alkotásait.¹⁰

Aztán változtak az idők és benne a politika is. Ezzel együtt a TIT szervezeti felépítése és benne a mi tevékenységünk is.

A csoport egyre inkább a falukutatás felé fordult.¹¹ Érdekes és jó feladat volt ez! Ma is csináljuk!¹²

A kérdésekre, - hogyan értelmezhetők a felmérések eredményei a hallgatók, a leendő agrárértelmiség szempontjából? Mi a falukutatás valódi szerepe, jelentősége számukra? – munkáik eredménye a válasz.

A hallgatói falukutatás lényege, hogy megismerteti a „vizsgálódót” az adott település társadalmi struktúrájával, aktuális közösségi problémáival. Megmutatja azokat a tájtörténeti, földrajzi összefüggéseket, amelyek a jelenlegi szervezeti és cselekvési mechanizmusok kialakításához vezettek. Ezzel a tényeket és összefüggéseket avatottan mérlegelő, azt értelmezni tudó felelős, tevékeny közéleti magatartásmintát sugall.

A hallgatók munkájuk során - amellet, hogy maguk is szorosabb mikroközösséget alkotnak - kisebb közösségeket irányítani képes értelmiséggé válnak, és így az aktuális politikai, gazdasági, társadalmi folyamatok megértését és kibontakozását segítik.¹³

A csoport több kistelepülés részleges vagy teljes vizsgálatát végezte el.

Amikor a falvak gondjaival és azok vizsgálatával foglalkozni kezdtünk, nem gondoltuk, hogy majd az 1989-es rendszerváltás igazolja kutatásaink időszerűségét és azt, hogy ma már egy ritkán adódó valóságos társadalmi változást tudunk megfigyelni. Mikor a falvak válsághelyzetét tettük vizsgálatunk tárgyává, nem gondoltuk, hogy az általunk is vizsgált társadalmi krízis átcsap társadalmi rendszerváltásba, hogy a falvak gondjai az új hatalomra szerveződő erők között az egyik legélesebb kérdéssé válnak, hogy a falu a magyar életforma jelentős - sajnos egyre szűkülő - területe az EU csatlakozás és a magyar prosperitás mércéjévé, szimbólumává válik.

Tevékenységük során az érdeklődő hallgatók megismerik a ma valóságát, azt, hogy az itt élő emberek, közösségek érdekei milyen módon jelennek meg a társadalom vérkeringésében. Az aprófalvak bemutatásával érzékeltetik azt, hogy létezhet külön érdeke a társadalomnak és külön érdeke egy aprófalunak, valamint, hogy az érdekek képviselésében milyen kiemelt szerepe, jelentősége van az agrárértelmiségnek.¹⁴

A fentiek alapján - és ez nagyon lényeges - napjainkban is benne vagyunk a megye kulturális és ismeretterjesztő tevékenységében, annak ellenére, hogy ma a TIT a szervezést teljes egészében az egyetemre bízta. Így mind a kudarc, mind a siker kivédhetetlenül az egyetem kontóját terheli, az előbbi a tekintélyét csorbítja, az utóbbi a rangját emeli. Elmondhatjuk, hogy az utóbbi a hangsúlyos.¹⁵

Hogy itt tartunk, köszönet az egyetem volt és jelenlegi vezetőinek, oktatóinak, akik szívesen vállalták szakmai előadásaink konzultációját és segítették munkánkat. De meg kell emlékezni a Somogy Megyei TIT szervezet egykori vezetőiről - Kánya Jánosról, Magyar Józsefről, Kovács Gézáról - akik támogatták csoportunkat, és gyümölcsöző együttműködést valósítottak meg velünk. Jó érzéssel gondolunk rájuk, mivel ők a jó ügy érdekében mindig bölcsen és kellő hozzáértéssel igyekeztek megoldani az időnként jelentkező nehézségeket.

Munkánkat - Horváth László Árpád igazgatóval az élen - a megújult szervezet is figyelemmel kíséri, és folyamatosan támogatja.

25 évi működésünk alapján megállapíthatjuk: vállalkozásunk életképesnek bizonyult. Valóságos igényekkel, lehetőségekkel szembesülve megteremthettünk egy olyan fórumot, ahol hallgatóink széleskörű szereplési lehetőséget kaptak, illetve kapnak ma is.

Jegyzetek

1. Horváth József : TIT csoport a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán–**Útközben 1978. 4.p. 69-70.p.**- - : A Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola hallgatóinak ismeretterjesztő tevékenysége.–**Felsőoktatási Szemle 1979.5.sz. 309-312.p.** - - : Hallgatói TIT alapszervezet a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán.–**Körkép 1985.1.sz. 38-42.p.** - - : Tízéves a Kaposvári Állattenyésztési Kar TIT csoportja.–**Kapostáj 1986. 5-6.sz.** - - : 20.év...A PATE hallgatóinak ismeretterjesztő munkájáról.–**Somogyi Kultúra 1996.6. 134-136.p.** Balogh Zoltán: TIT csoport a főiskolán.–**Somogyi Néplap 1980.december 19;** Balogh Zoltán: A főiskola TIT csoportja–**Somogyi Néplap 1978.november 14.**
2. Már a megalakulás évében a hallgatók – fakultatív tárgyként – felvehették órarendjükbe „Az ismeretterjesztés módszertana” tárgyat, majd rá egy évre a „közművelődési alapismeretek” című speciálkollégiumot is. – Vizsgáztak a TIT előadók. – **Somogyi Néplap 1978.december 13.;** - Módszertani vizsga a mezőgazdasági főiskolán. TIT előadói diplomát kapnak.–**Somogyi Néplap 1978.augusztus 1.;** - S.M.: Közművelődés érdeklődésből–**Somogyi Néplap 1977.november 23.;** - Közművelődési ismereteket oktatnak–**Somogyi Néplap 1980. március 4.;** TIT előadói tanfolyam fejeződött be–**Somogyi Néplap 1984.április 18.;** Tudományos ismeretterjesztésre jogosító igazolványokat kaptak a hallgatók–**Somogyi Néplap 1985. április 18.;** Tegnap zárófoglalkozást tartott Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola Kollégiumi Közművelődési speciálkollégiuma–**Somogyi Néplap 1984.május 20.;** Eröss István-Horváth József: A motivációs stuktura alakításának lehetőségei a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán.–**Iskolai Szemle 1986. 3.sz. 27-38.p.**
3. A tevékenységet az értelmiségnevelés fontos bázisaként tartottuk számon. Fakultációs szakkörei nagy népszerűségnek örvendtek. Szakkörei természetesen az állattenyésztéshez kötődtek elsősorban, amelyeket az illetékes tanszékek egy-egy oktatója vezetett. A nyelvtanulás is nagy teret kapott.
4. Horváth József: Felkészülnek a közéletre. – **Somogyi Néplap 1978.október 22.;** - - : Hivatástudat és nevelés–**Útközben 1983. 3.sz. 51-57.p.** - - : Pályaválasztás – Hivatástudat – Nevelés.– „**A modern mezőgazdaság, a pályaválasztás és az iskola**” címmel rendezett konferencia. Kaposvár, 1983. Június 29-30. (Kiad. A) **MAE.BP.1984. 149-160.p.** - - : Közművelődés a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán –**Hálózati Tájékoztató 1985. 5.sz. 48-56 p.;** - - : A Közművelődési munkára történő felkészítés a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán–**Hálózati tájékoztató 1986. 2.sz. 56-64.p.;** - - : A közművelődési munkára történő felkészítés néhány fajtája a Kaposvári Állattenyésztési Kar Kollégiumában. In: **Felsőoktatási Kollégiumi tapasztalatok. 2. KLTE Debrecen, 1988.21-35 p. Közlemények 24.** - - : Az agrárfelsőoktatás értelmiségképző funkciója. Konferencia az értelmiségképzésről. **Bp. 1988.április 18. 6-7.p.** - - : A közművelődési képzési formák szerepe az agrármémöki képzésben–**Hálózati Tájékoztató SMK. 1988. 3. 49-53.p.**
5. Ennek szellemében be tudtuk vonni a csoportunk munkájába az itt tanuló külföldi diákokat is. – Előadások Etiópiáról, Szudánról–**Somogyi Néplap 1978.november 17.;** Izményi Éva: Ázsiai, afrikai képek–**Somogyi Néplap 1980.május 18.;** Izményi Éva: Agragon–**Somogyi Néplap 1980.április 13.**
6. Célunk az volt, hogy szakmai ismereteik mellett az értelmiségi szerepre is felkészüljenek. –Eröss István–Horváth József–Kovács György: Az agrárértelmiség hivatástudatáról az oklevél megszerzésének időpontjában–**Felsőoktatási Szemle, 1988.1.15-22.p.;** Horváth József: Az agrártevékenység hatása a városi életmódra Kaposvár példáján. – **Bp. MTA FKI.1988.61-73.p. Területi kutatások.8.**

7. Horváth József: Segítenek az üzemeknek, az ifjúsági kluboknak–**Somogyi Néplap 1978.április 27.**; - - : Kollégiumi Kisgaléria. Környezetünkre is hatnak majdan...–**Kollégium 1995. 5.sz. 5p.**; Jógázó TIT előadók–**Somogyi Néplap 1978.június 7.**; M.E.: Szakmai nap Barcson–**Somogyi Néplap 1979.december 6.**; M.E.: Rendhagyó óra, parázs viták–**Somogyi Néplap 1980.június 12.**; Jó hangulat folytatása (Megállapodás a Kisfaludy Iskolával) – **Somogyi Néplap 1980.december 18.**; Párolt finom show a diákéletről–**Somogyi Néplap 1982.december 11.**
8. Kaposvári fiatalok bányalátogatáson–**Somogyi Néplap 1978.december 5.**; Kirándulás a barlangokba. Vetélkedőt szervez a főiskola rádióstudiója–**Somogyi Néplap 1979.szeptember 26.**
9. A kollégium a hetvenes évek második felében vált a hallgatók tantervi tanulmányai feletti, elmélyültebb ismereteket nyújtó valódi kollégiummá. Ebben jelentős szerepet vállalt a TIT szervezetben a közművelődési speciálkollégiumban dolgozó hallgatói csoport. Szerepük volt abban, hogy a kollégium **1983-ban** elnyerte a **Kíváló Kollégium** címet és abban, hogy **1998-ban** az „Év Kollégiuma” pályázaton az országos megmérettetésig jutott. – Elnyertük a „Kíváló Kollégium” címet–**Somogyi Néplap 1983.április 1.**; Értékelés a PATE Állattenyésztési Kar Csukás Zoltán Kollégiumáról–Szekszárd 1998.február 27. Németh Kata a Dél-Dunántúli Régió Bíráló Bizottsága elnöke–**Karinfó, 1998.március (PATE ATK lapja)**
A csoport munkája alapján e sorok írója a **IX. Országos Mezőgazdasági Vándorgyűlésen** „Kíváló Munkáért” elismerésben részesült. A TIT csoportot 1985-ben „Kíváló társadalmi munkáért” elismerésben részesítették.
10. Könyvismertetéseket tartanak a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola TIT csoportjának hallgatói–**Somogyi Néplap 1986.február 21.** Horváth József: Vizuális nevelés a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán–**Hálózati Tájékoztató 1986. 5.sz. 25-29.p.**; - - : Kollégiumi Kisgaléria–**Hálózati Tájékoztató 1987.1.sz. 29-32.p.**
11. Az agrárértelmisség szerepe a falusi önkormányzatokban. Fórum a PATE kollégiumában–**Somogyi Néplap 1989.november 28.**
12. Az első vizsgált település Szentbalázs volt. – Horváth József: Adatok egy aprófalun (Szentbalázs, Somogy megye) közművelődési helyzetéhez–**Bp MTA FKI Területi Kutatások 1980. 3.sz.71-78, p.**
13. Horváth József: Szerény célok a falukutatásban. Válság és kiút. Falukonferencia Pécs, 1991.április 18-19. 172-177.p. - - : A falut vették célba...–**Kollégium 93. Szakmai fórum. Szolnok 1993.március 18. 16-20.p.**
14. Horváth József (et.al) (szerk.) Kistelepülések és a falusi turizmus. **Konferencia, Kaposgyarmat. 1997. szeptember 18. Kaposvár PATE 1997. 32.p.**- - : Falukutatás szerepe az agrárszakemberképzésben. Kistelepülések és a falusi turizmus. **Konferencia, Kaposgyarmat. 1997.szeptember 18. 23-24.p.** Horváth József- Vadász Anikó: Falukutatás-agrárképzés „Mezőgazdaság és vidékfejlesztés” 6. **Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös 1998.március 24-25. 2. 103-107.p.**
15. Kutatómunkánk eredményét a TDK és OTDK sikerek fémjelzik. De jelentősek voltak azok a munkáink is, melyeket a CENTRÁL Kör által nevezett művelődési gyakorlatokon végeztünk. Egy-egy eredményes munka után külföldre is eljutottak hallgatóink: Albánia, Ausztria, Anglia, Franciaország, Görögország, Horvátország, Moldova, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna. Természetesen a különböző hazai tanulmányutakról sem szabad elfelejtenünk. 1997-ben a **CENTRÁL Kör** megszűnt.

Könyvismertetés

Szilágyi István: Európaiság és modernitás. Fejezetek az Ibériai-félsziget közösségi integrációjának politikai történetéből, Carmen Saeculare IX. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány. Veszprém 2000. 240 p.

A szerző a spanyol történelem neves kutatójaként az Ibériai félsziget két országának, Spanyolországnak és Portugáliának az Európai Unióhoz vezető rögzös útját mutatja be mindkét ország sajátos történelmi háttéréből eredő fejlődési korszakok elemző áttekintésével.

A téma Magyarország számára is, aktuális és érdekes, mivel Magyarország az EU-s csatlakozás felkészülési időszakát éli át, és ebben a felkészülési periódusban a félperifériális helyzetből Európa fejlett részévé vált mindkét érintett ország példája Magyarországnak és más újonnan belépő országoknak is közvetett, de megélt történelmi tapasztalattal szolgálhat.

A szerző az Ibériai félsziget földrajzi arányait tisztelve könyve kétharmad részében Spanyolország modernizációs stratégiáját mutatja be a nagy 89-es nemzedéktől napjainkig 150 oldalon, míg a mű harmadik harmadában a félsziget kisebbik országa, Portugália kerül elemzésre. A könyv olvasója alapos, arányos, bő tényanyagon alapuló, logikusan építkező legújabb kori történelmet olvashat.

A szerző előszavában érzékletesen magyarázza a könyv címadását. "Európaiság és modernség, felzárkózás vagy elzárkózás, kontinentális integráció vagy a nemzeti tisztaság megőrzése - e kategóriák mentén fogalmazhatók meg a portugál és a spanyol fejlődés Kelet-Közép-Európával, szoros rokonságot mutató elmúlt száz esztendejének alapvető dilemmái. A kötet 1998-2000-ben készült tanulmányai is ezekre a kérdésekre keresik a választ." /p.5./

A szerző jól érzékelteti a félperifériára szorult Spanyolország első modernizációs stratégiáját a XIX. sz. végi 89-es nagy nemzedék pozitívista fogantatású oktatási reformját irányító Institution Libre de Enseñanza megteremtésével, amely az ezüstkör kezdetét jelentette. Joaquín Costa és követői Spanyolország újjászületése (regeneración) érdekében a természettudományok módszerével és a társadalmat tanulmányozó szociológiai kutatással tárták fel, hogy mi akadályozza a spanyol társadalom fejlődését, hogy "miért beteg Spanyolország". A diagnózis felállításával a terápiát is megtalálták az európaizáció meghirdetésével. A 89-es nemzedék irodalmi vetületét alkotta Ruben Dario és Juan Ramon Jiménez képviselte, modernismo irányzat. Ortega későbbi értékelését is helyénvalóan említi a szerző erre a nemzedékre vonatkozóan. "Az irodalmár első ízben került kapcsolatba a tudomány egyik vagy másik régiójával - a pszichológiával, a szociológiával, a filozófiával, a filológiával." p.11.

Ortega már a következő nagy nemzedék, a 14-es képviselője mégis Unamunoval, Ramiro de Maeztu-val együtt az előző nagy nemzedékhez hasonlóan közös társadalmi problémákat fogalmaz meg, de túl is mutat az előző nemzedéken mégis velük egyöntetűen hangsúlyozza, az európaizáció és a modernizáció programját, amely egyben meghatározza a spanyol modernizációs stratégiát. "Spanyolország volt a probléma és Európa a megoldás. "

Szilágyi István jól kiválasztott és magyar nyelven is élvezetes formában közöl tematikusan Unamuno és Ortega y Gasset tanulmányokat is.

Spanyolország és az Európai integráció nagy fejezetcíme kifejező "Integráció - egy sikertörténet anatómiája". Érzékletes történelmi áttekintéssel indit. Mértéktartó megállapításai tömörek és történelmi fantáziát keltőek." Már a XIX. sz-ban kilenc tartománya volt az országnak és 130 kormány váltotta egymást, századunk közepéig pedig öt polgárháború és kétezer "forradalom" zajlott le a spanyol történelemben." p. 57.

Ortega y Gasset A tömegek lázadása tanulmányának megállapításai valóra váltak a szerző bemutatása szerint az 1978-ban elfogadott alkotmány alapján létrejött autonóm közösségek rendszerében és az integrációs csatlakozás folyamatában tengernyi társadalmi problémát és kompromisszumot követelve a demokratikus Spanyolország pártrendszerében és a történelmi hagyományokon alapuló tartományi területi megosztottságban. A szerző álláspontja azt sugallja, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozással a 89-es és a 14-es Ezüstkori nagynemzedékek modernizációs stratégiája valósult meg.

Portugália esetében a fejezet címadása szintén meghatározó "Egy félperiféria modernizációja." A kevésbé vagy félreismert kis ország történetének dióhéjban való áttekintése a demokratikus rendszer politikai buktatókkal teli kialakulását és megszilárdítását mutatja be a pártrendszer és az elnöki hatalom sajátos viszonyai között 1986-ig, az Európai Unióhoz való csatlakozása időpontjáig. Ez a jelentős történelmi fordulópont azonban további megoldásra váró számtalan feladat elé állította Portugáliát. Nevezetesen az ország regionális átszervezése megvalósítása, amelynek során az öt fő régió mellé az Azori-szigeteket és Madeirát is be kellett kapcsolni a regionális rendszerbe.

A szerző képzett alkotmányjogászként bepillantást enged a régióépítés helyi jogalkotási folyamatába, amely a magyar olvasó számára a közeljövő Európai csatlakozási bonyodalmaival, érdekütközéseit vetíti előre egy jó integrációs esettanulmány keretén belül. A jövőbeli európai csatlakozási potenciális érdek-összetűközések áthidalására ad reális helyzetelemzést a Portugália és a kelet-európai bővítés című 5. fejezet, amely izgalmas olvasmánya lehet a magyar európai csatlakozási tárgyalások résztvevőinek és a kérdés iránt érdeklődő kutatóknak.

A szerző a spanyolországihoz hasonló sikertörténetnek tekinti Portugália esetét is, mivel "félperifériális helyzetéből az európai integráció segítségével sikerült kitörnie. A felzárkózás azonban további évtizedeket vesz igénybe és távolról sem fejeződött még be." p.186.

A kötet a mediterrán tapasztalatok összegzésével zárul az érdekvédelem és a globalizáció problémáinak érintésével, a két ibériai félszigeti ország példáján. A könyv megjelenésének időpontja jól időzített, mert még idejében autentikus forrásul szolgálhat a magyarországi európai integráció előkészítéséhez miközben egyetemi tankönyvként is gondolatébresztő és tanulságos tananyag lehet.

H. Szabó Sára

Dusek László: Az Alföld. Budapest, Cartographia, 2000.

A külföldi utazásoknak a rendszerváltás óta nincs akadálya, az egyetlen, ami visszatarthatja a magyar turistát, az a pénzihiány. A Cartographia kiadó erre alapozva népszerűsíti a hazai tájakat, s az Alföld című könyvével elindított egy sorozatot, mely elsősorban turisztikai szempontból mutatja be az országot.

A sorozatnyitó első kötet célja, hogy az alföldi utakon barangoló, kerékpározó, autózó hazai turista olyan kalauzt kapjon a kezébe, amelyből kiderül, mit érdemes megtekintenie, mi az, amit nem szabad kihagynia.

Tájékozódhat arról hol talál jó szállást, jó ízű alföldi ételeket és hol kaphat további információt segítséget. A szerző felsorolja azokat a lehetőségeket, amelyek segítségével az év bármely szakában szervezhetőek jó programmal kirándulások.

Dr. Dusek László geográfus úgy írta meg könyvét, hogy minden igényt kielégítő, jól szerkesztett, információkban gazdag utikalauz kerüljön az érdeklődők kezébe.

A kötet a természetföldrajzi környezet és a történelmi múlt ismertetése után rövid ismertetőt ad az Alföld gazdasági életéről, kiegészítve a legfontosabb statisztikai adatokkal: terület, lakosság, demográfia.

A szerző kiemelten foglalkozik a tájegységben található négy Nemzeti Parkkal, a tizenkét Tájvédelmi Körzettel és a négy Arborétummal. Ezek ismertetése mellett gondot fordít a többi országos és helyi jelentőségű természeti értékek leírására is.

A jó tájékozódást szolgálja tizenkét térkép, sok szép fotó, a gyakorlati információk fejezet és a földrajzi névmutató.

A táj természeti, történelmi, kulturális értékeinek részletes leírását a már felsorolt Nemzeti Parkokon, Tájvédelmi Körzeteken, Arborétumokon kívül a betűrendbe szedett Abonytól - Zsurkig települési ismertetőkben találjuk meg, s az Alföldet eddig laposnak, unalmasnak tartó olvasó ekkor "érez" rá, hogy szép Rónánk, milyen sok értéket rejt magában, hogy az Alföld a történelmi viharok nagyarányú pusztításai ellenére, még igen sok fel nem tárt turisztikai kincsrel bír, hogy "nem csak térkép e táj"...

Az Alföldi vizek és élőviláguk bemutatása mellett a szerző gondot fordít a táj kultúrtörténeti, néprajzi, régészeti, építészeti értékeinek ismertetésére is, biztatva az idevetődő turistát e gazdag világ felfedezésére.

A kötet erénye, hogy írója nemcsak a geográfus és történész pontosságával, de az itt élő ember helyismeretével és szeretetével mutatja be a vidéket.

A szerzővel együtt bízunk abban, hogy e könyv eloszlatja azt a tévhitet, hogy e síkságon nem sok látnivaló akad, és hogy az itt megforduló látogatók jó hírét viszik ennek a vidéknek és hozzájárulnak az Alföld turisztikai lehetőségeinek népszerűsítéséhez.

Horváth József

Oktatóink által megjelentetett új társadalomtudományi könyvek.

Horváth Gyula – Anderle Ádám: Perón – Che Guevara. Pannonica Kiadó, Budapest. 2000, 342 p.

Juan Domingo Perón és Che Guevara történelmi szerepe nem csak Argentínában volt jelentős. Az általuk képviselt ideológiai áramlatok, politikai koncepciók nagy visszhangot kaptak Latin-Amerika szerte.

A Pannonica Könyvkiadó arra vállalkozott, hogy a „párhuzamos életrajzokat” bemutató Fekete-fehér sorozat köteteiben felvázoljon egy-egy életutat, amely találkozásai, vagy éppen ellentétes hatásaik miatt felkelthetik a történelem iránt érdeklődő olvasó figyelmét. Ez a kötet Perón, illetve Che Guevara életútját követi nyomon. Mindkét személyiség a közelmúlt politikatörténetének jelentős alakja.

Mindkettő kiindulási pontja a XX. század első és második negyedének Argentínája: az a társadalmi, politikai közeg, amelyet új történelmi kihívások értek. Ezekre a kihívásokra a régi módon már nem lehetett válaszolni. Perón a populizmus híveként a reformok útját választotta. Che Guevara a forradalmi megoldást kereste.

Perón háromszor volt Argentína elnöke. Első két elnöki időszaka alatt „megalkotta” a peronizmus néven ismert populista gyakorlatot. Perón populizmusa abban is különbözött a többi hatalomra került latin-amerikai populista gyakorlattól, hogy egy egységes, viszonylag koherens ideológia, a juszticializmus alapozta meg.

A peronista ideológia lényegi vonása, hogy a társadalomban törekedni kell egyfajta harmóniára, amelynek bázisa a társadalmi igazságosság. Harmadik utas (tercera posición) politikát hirdetett, amelynek lényege – Perón szerint –, hogy Argentína számára sem a kapitalizmus, sem a kommunizmus nem járható út. A peronista politika célja az, hogy ehhez a harmadik úthoz teremtsen -reformokkal - ideális feltételeket. A könyvben Perón karizmájáról és Evita szerepéről is olvashatunk, de fő részét a peronizmus társadalomelméletének és gyakorlatának elemzése teszi ki. A kötet Perónról szóló része Horváth Gyula munkája.

Che Guevaráról Anderle Ádám írt. A szerző sikerrel kerülte el a sablonos, gyakran egyoldalú Guevara ábrázolást. Nagyon érdekes megközelítés, hogy Anderle szerint Guevara is egyfajta harmadik utas kísérlettel próbálkozott. A kapitalizmust elvetette, de nem kívánta megvalósítani az akkori szocialista országok gyakorlatát sem. Az ő kommunizmusa egy fejlődő országokra adaptált kommunizmus akart lenni. Az akkori szocialista országok vezetőivel való vitái is ebből fakadtak. A könyvből kiderül, hogy a felszínen ünnepeelt Guevara tulajdonképpen „fekete bárány” volt a „szocialista tábor” legtöbb vezetője szemében.

A könyvből sok új részletet ismerünk meg Guevara életéből pl. az afrikai kaland, a kubai forradalomban való részvétel egyes elemei, a bolíviai halál körülményei. Kevésbé ismert az a tény is, hogy II. János Pál pápa 1998 elején, amikor meglátogatta a Guevara Múzeumot az újságíróknak így nyilatkozott: „Guevara élete során mindig azt kereste, hogy segíthet a nincsteléneknek: Isten ítélőszéke elé fog kerülni...; és biztos vagyok abban, hogy ő a szegényeket akarta szolgálni.”

Mindkét életrajz igen sok forrást felhasználó, tudományos igényű, olvasmányos stílusban megírt írás, amelyet jó szívvel ajánlok minden, a történelem iránt érdeklődő olvasónak, beleértve az egyetemi korosztályt is.

Varnyú Anikó